

**T.C.
KAHRAMANMARAS SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**DİN FELSEFESİ BAĞLAMINDA
KUR'AN'IN ESTETİK ÖRGÜSÜNÜN
TAHLİLİ**

Ayşenur GÜLLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAS
OCAK– 2022**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

DİN FELSEFESİ BAĞLAMINDA KUR'AN'IN ESTETİK ÖRGÜSÜNÜN TAHLİLİ

**DANIŞMAN: Doç. Dr. Erol ÇETİN
JÜRİ: Prof. Dr. İbrahim ÇETİNTAŞ
JÜRİ: Prof. Dr. Hasan ÖZALP**

Ayşenur GÜLLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK– 2022**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DİN FELSEFESİ BAĞLAMINDA KUR'AN'IN
ESTETİK ÖRGÜSÜ**

Ayşenur GÜLLÜ

Danışman : Doç. Dr. Erol ÇETİN

Yıl : 2022, Sayfa: VI+84

Jüri : Doç. Dr. Erol ÇETİN (Başkan)
: Prof. Dr. İbrahim ÇETİNTAŞ (Üye)
: Prof. Dr. Hasan ÖZALP (Üye)

Beşerî tecrübenin en temel unsurlarından biri olan estetik konusu, günümüz dünyasında insanın varoluşuna bir çok yönden etki etmektedir. Bu bakımdan insan, akıllı bir varlık olmasının yanında, değer üreten bir varlıktır. Zira insan, iyi, doğru ve güzelin peşindedir. İyi etiğin, doğru epistemolojinin, güzel ise, estetiğin değer alanı içerisinde.

Estetik konusu, genelde felsefenin, özelde ise, din felsefesinin en önemli problem alanlarından birisidir. Din felsefesi bağlamında Kur'an'ın estetik örgüsünü ele aldığımız bu çalışmada öncelikle İslam estetiğinin mahiyeti üzerinde durulmuş devamında Kuran'ın ortaya koyduğu estetik perspektif felsefî bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Her sanat ait olduğu kültürden izler taşımaktadır. İslam sanat ve estetiği de İslam dininin ve kültürünün kodlarını bünyesinde barındırmaktadır. İslam düşüncesinde sanat faaliyetinin, şekline ve muhtevasına etki eden en temel kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an bizlere, estetik ve sanata dair çok zengin bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda Kur'an, yüzyıllar boyunca İslam sanatçılarına ilham kaynağı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Estetik, Sanat, Güzel, Kur'an, Estetik Örgü.

**DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGION SCIENCE
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM UNIVERSITY**

ASBTRACT

MA THESIS

**ANALYSIS OF THE AESTETIC STRUCTURE OF THE
QUR'AN IN THE CANTEXT OF THE PHILOSOPHY OF
RELIGION**

Ayşenur GÜLLÜ

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Erol ÇETİN
Year : 2022, Page: VI+84
Jury : Assoc. Prof. Dr. Erol ÇETİN (Chairperson)
: Prof. Dr. İbrahim ÇETİNTAŞ (Member)
: Prof. Dr. Hasan ÖZALP (Member)

The subject of aesthetics, which is one of the most basic elements of human experience, affects the existence of human beings in many ways in today's world. In this respect, besides being an intelligent being, a human being is a value-producing being. Because man is after the good, the right and the beautiful. Good ethics, correct epistemology, beautiful, aesthetics is within the value area.

The subject of aesthetics is one of the most important problem areas of philosophy in general and philosophy of religion in particular. In this study, in which we deal with the aesthetic structure of the Qur'an in the context of philosophy of religion, first of all, the nature of Islamic aesthetics is emphasized, and then the aesthetic perspective revealed by the Qur'an is evaluated from a philosophical point of view.

Every art carries traces of the culture it belongs to. Islamic art and aesthetics also embody the codes of Islamic religion and culture. The most basic source that affects the form and content of artistic activity in Islamic thought is the Qur'an. The Qur'an offers us a very rich perspective on aesthetics and art. In this context, the Qur'an has been a source of inspiration for Islamic artists for centuries.

Keywords: Religion of Philosophy, Aestheticks, Art, Beautiful, Qur'an, Aesthetic Structure.

ÖN SÖZ

“Din Felsefesi Bağlamında Kur'an'ın Estetik Örgüsünün Tahlili” adlı bu çalışmamızın amacı, Kur'an'ın estetik anlayışını ortaya çıkarabilmektir. Bu bağlamda insanın varoluş sürecinin önemli bir boyutu olan estetik ve sanat kavramlarının mahiyetleri üzerinde durularak Kur'an'ın estetik örgüsü ele alınmıştır.

Çalışmamız, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, din felsefesinde estetiğin önemine değinilmiştir. Bununla beraber, problem ve araştırmada cevap aranan sorular belirtilmiştir. Araştırmamızın konusu, amacı ve yöntemi ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

Birinci bölümde, estetik ve sanat ile ilgili yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın, ikinci bölümünde estetik kavramının mahiyeti araştırılmış ve çeşitli estetik kuramlar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, estetiğin konusu olarak çeşitli güzellik anlayışlarına temas edilmiş ve güzellik üzerine kurulmuş felsefi sistemler irdelenmiştir. Estetik obje, estetik nesne, estetik tavır, estetik haz kavramları üzerinde durularak estetik konusu bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, estetik ile iyi, doğru, faydalı, yararlı gibi kavramlar arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, ‘din-estetik ilişkisi’ değerlendirilmiştir. Bu bağlamda İslam estetiğinin mahiyeti incelenmiş ve İslam estetiğinin temel nitelikleri içerisinde yer alan, tevhid, ihsan, temsil ve üsluplaştırma kavramları ele alınmıştır. Burada, son olarak, İslam estetiğinin insan hayatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde, Kur'an'ın estetiğe bakışı değerlendirilmiştir. Bu bölüm üç alt başlıktan oluşmaktadır. Öncelikle, Kur'an'da güzelliğin nitelikleri incelenmiş, ölçü, uyum, tenasüp gibi kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra ise, Kur'an'da yer alan estetik ile ilgili belli başlı terimler üzerinde durulmuştur. Kur'an'ın estetik örgüsünün pratik yansımaları bağlamında, hüsn-ü hat, tezhip, arabesk, minyatür gibi sanatlar ele alınmıştır.

Çalışmam boyunca, her türlü yardım ve desteğini sunan ve bana gerçek anlamda rehberlik eden değerli hocam Doç. Dr. Erol ÇETİN' e, kıymetli görüş ve eleştirileriyle tezime katkı sağlayan Prof. Dr. İbrahim ÇETİNTAŞ'a, Prof. Dr. Hasan ÖZALP'e, Doç. Dr. Hasan TANRIVERDİ'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, çalışmam boyunca bana destek veren arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim.

Ayşenur GÜLLÜ
KAHRAMANMARAŞ/2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ASBTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Araştırmanın Konusu	1
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	2
2. ESTETİK ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	3
3. TEMEL KAVRAMLAR	5
3.1. Estetik Kavramının Mahiyeti	5
3.2. Estetik Nesne ve Estetik Özne	7
3.3. Estetik Tavır ve Estetik Haz.....	8
3.4. Estetik Yargı	10
3.5. Sanat.....	11
3.6. Sanatçı.....	14
3.7. Düşünce Dünyasında Estetiğin Konusu Olarak Güzellik	15
3.8. Yüce ve Güzel.....	22
3.9. Güzel, İyi, Doğru, Faydalı, Yararlı	23
3.10. Estetik Tecrübe	25
4. İSLAM ESTETİĞİ	28
4.1. Din- Estetik İlişkisi	28
4.2. İslam Estetiğinin Mahiyeti	30
4.3. İslam Estetiğinin Temel Nitelikleri.....	33
4.3.1. Tevhid ve Tenzih	34
4.3.2. İhsan	35
4.3.3. Temsil	36
4.3.4. Üsluplaştırma (Sivilizasyon)	38
4.4. İslam Estetiğinin İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi	39
5. İSLAM ESTETİĞİNDE KUR’AN-I KERİM’İN YERİ VE ÖNEMİ.....	45
5.1. Kur’an-ı Kerim’de Güzelliğin Nitelikleri	51
5.1.1. Estetik ve Manevi Tamlık	52
5.1.2. Ölçülülük ve Uyum	52
5.1.3. Gayelilik	54
5.2. Kur’an-ı Kerim’deki Estetik Örgünün Teorik Yansımaları	55
5.2.1. Hüsn.....	56
5.2.2. Esmaül-Hüsna.....	58
5.2.3. Tayyib.....	60
5.2.4. Cemal.....	61
5.2.5. Latif	63
5.2.6. Ziyinet.....	63
5.2.6.1. Maddi Güzellik	65
5.2.6.2. Manevi veya Ahlaki Güzellik.....	65
5.2.6.3. Sosyal / Toplumsal Güzellik.....	66
5.2.7. Halık, Ahsenü’l Halikin.....	66

5.2.8. Bedi'	67
5.2.9. Behic	69
5.2.10. Sürur	69
5.2.11. Zuhurf	70
5.2.12. Rîş	71
5.2.13. Hilye	71
5.2.14 .Ni'me	72
5.3. Kuran'ı Kerim'deki Estetik Örgünün Pratik Yansımaları	73
5.3.1. Hüsn-ü Hat	73
5.3.2. Tezhip	75
5.3.3. Arabesk	75
5.3.4. Minyatür	76
6. SONUÇ	78
KAYNAKLAR	81
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFDY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları
c.	: Cilt
Çev	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan önce
s.	: Sayfa
ss	: Sayfa sayısı
sy.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

1. GİRİŞ

Estetik konusu, din felsefesinin en önemli problem alanlarından biridir. Bu anlamda felsefe, teorik ve spekülâtif bir uğraşın yanı sıra, hayatın pratik alanlarına da yansıyan bütüncül bir yaklaşım biçimidir. Sanat ve estetik, insanın zihinsel ve varoluşsal faaliyetlerinin tümünü kapsayan bir mahiyete sahiptir. Zira, estetik ve sanat aracılığıyla düşüncelerimiz somutluk kazanmaktadır.

Din felsefesinin önemli bir parçasını oluşturan ve yaşamımızda yer edinen estetik ve sanat, insanın anlam dünyasını genişletmektedir. İnsanın varlığa ve hayata bakışı sanat ile bir ifadeye bürünür. İslam sanat ve estetiği, İslam kültür ve medeniyetinin varlık tasavvurunu ve varoluşu anlamlandırış tarzını temsil eder. Medeniyetimizin görsel ve işitsel her alanındaki estetik tezahürleri İslam'ın temel ilkeleriyle iç içe olmuştur. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an ise sanatçı için ilham kaynağı ve hareket noktası olmuştur. Kur'an İslam sanat ve estetiğini şekil ve muhteva olarak etkilemiştir. Hayatımızın her alanında etkin olan Kur'an-ı Kerim, son derece dikkat çekici bir belagat sanatının da en güzel örneğini oluşturmaktadır.

Güzellik terimi için Kur'an'da "hüsn", "cemal", "ahsenü'l halikin", "ziynet" gibi kavramlar kullanılır. Temelde bu kelimeler estetiği ve güzelliği ifade etmektedir. Kur'an'ın dil ve üslubundaki estetik çizgiler diğer estetik faaliyetlere de zemin hazırlamıştır. Kur'an-ı Kerim'in bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesi ve hakikatin doğru anlaşılabilmesi için onun muhtevasının estetik boyutunun da iyi kavranması gerekmektedir.

1.1. Problem

Bu çalışmada din felsefesi bağlamında Kur'an'ın ortaya koyduğu estetik perspektif ele alınmıştır. Bu bakımdan, estetik konusuyla ilgili kimi problemlerin cevabı aranacaktır ki bunlardan bazıları şöyledir;

- 1-Estetik nedir?
- 2-Düşünce tarihinde "güzel" kavramı nasıl açıklanmıştır?
- 3-İslam estetiğinin mahiyeti nedir?
- 4-İslam estetiğinde Kur'an'ın yeri ve önemi nedir?
- 5-Kur'an'ın estetik örgüsünün teorik ve pratik yansımaları nelerdir?

1.2. Araştırmanın Konusu

İslam düşüncesinde estetiğin mahiyeti üzerinde durmak ve Kuran'ın estetik örgüsünü ortaya koymak, bu tez çalışmamızın temel gayesidir. Bu çalışmamızda İslam estetiğinin temel özellikleri, mahiyeti, insan hayatındaki yeri ve önemi gibi konular felsefi bakış açısıyla ele alınmıştır. Kuran'da, estetik ve sanata gönderimde bulunan kavramlar irdelenmiştir. Kur'an'ın ortaya koyduğu estetik perspektif, teorik ve pratik yansımalarıyla ele alınıp değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda Kur'an'ın güzel olana yaklaşımı bütüncül bir yaklaşımla din felsefesi bağlamında ele alınmıştır.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Estetik genelde felsefenin özelde ise din felsefesinin en önemli problem alanlarından birisidir. Beşerî tecrübenin en temel unsurlarından biri olan estetik konusu günümüz dünyasında insana birçok yönden etki eder. Varoluşa ve hayata bir hayli

yansıması olan İslam estetiği din felsefesi için de dikkate değer bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; insan hayatı için bu denli önem taşıyan ilgili konuyu Kur'an bağlamında değerlendirmektir. İslam düşüncesinde estetiğin mahiyeti üzerinde durmak ve Kuran'ın estetik örgüsünü ortaya koymak, tez çalışmamızın temel gayesidir. Bu çalışmada, İslam estetiğinin mahiyeti, öne çıkan nitelikleri gibi konular felsefi bakış açısıyla ele alınmıştır. Kuran'ın ortaya koyduğu estetik perspektif ortaya konulup değerlendirilmiştir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmamızda literatür taraması yöntemi esas alınmıştır. Konu ile ilgili yapılmış olan ilgili çalışmalardan verilerin toplanması ve bu verilerin analizinin felsefi bakış açısıyla ele alınması hedeflenmiştir. Çalışma, kaynak taramaya dayalı olmak üzere genel tarama tekniği ve içerik çözümlemesi ile elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Bu bağlamda tezimizde estetik, İslam estetiği ve Kuran'ın estetik örgüsüne dair kavramların tanımı ve mahiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada İslam düşünce tarihinde güzelliğin konumuna ve estetiğe yaklaşımına değinilip buradan hareketle Kuran'ın sanata, güzelliğe nasıl yaklaştığı ve Kuran'ın estetik örgüsünün mahiyeti incelenmiştir.

2. ESTETİK ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Estetik ve İslam estetiği üzerine kitap ve makale gibi akademik çalışmalar yapılmıştır. İlgili çalışmalarda estetik konusu birçok açıdan incelenmiştir. Konumuzla yakın ilgisi olan, önemli akademik çalışmaların başlıcaları şunlardır:

a.Kitaplar

İsmail Tunalı tarafından kaleme alınan “Estetik” adlı eserde baştan sona estetiğin mahiyeti etraflıca anlatılmıştır. Eserde, estetik obje, estetik özne gibi temel kavramlar üzerinde durulmuştur. Estetik, ontolojik, lojik ve metafizik bağlamlarda da ele alınmıştır. Bu çalışma estetik konusunda başlıca kaynaklar arasındadır.

Turan Koç tarafından kaleme alınan “İslam Estetiği” adlı eserde estetik konusu etraflıca incelenmiştir. Bu çalışmada, İslam’ın estetik ve sanat anlayışı mümkün olduğu kadar sade bir dille ve felsefi dayanaklarına işaret edilerek, derli toplu bir şekilde ortaya konulmuştur. Çalışmada, İslam’ın köklü bir estetik ve sanat görüşünün olduğu belirtilmiştir. Bu bakımdan eserde genellikle analitik bir dil tercih edilmiştir.

Osman Mutluel tarafından kaleme alınan “Kur’an ve Estetik” adlı çalışma Kur’an’ın temel estetik anlayışı hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Kur’an’ın güzellik anlayışı anlatılırken sade bir dil tercih edilmiştir. Bu eser, giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle estetik kavramına yönelik tanımlara yer verilmiş ve bazı önemli düşünürlerin estetik anlayışları üzerinde durulmuştur. Birinci ve ikinci bölümde Kur’an’da estetikle ilgili bazı terimler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise güzelliğin nitelikleri üzerinde durulmuştur.

Ramazan Altıntaş tarafında kaleme alınan “İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi” adlı çalışmada estetik tevhid ile bağlantılı olarak incelenmiştir. Eser, giriş iki bölüm ve sonuç olarak bölümlere ayrılmıştır. Kur’an’ın güzellik fenomenine yaklaşımı, alem ve güzellik ilişkisi gibi temel konular incelenmiştir.

Editörlüğü Latif Tokat tarafından üstlenilen “Din Felsefesi” adlı eser on altı bölümden oluşmaktadır. Eserin on beşinci bölümünü oluşturan “Din, Estetik, Sanat” bölümünde güzel konusu çeşitli bağlamlarda ele alınmıştır.

Editörlüğü Recep Kılıç ve Mehmet Sait Reçber tarafından üstlenilen “Din Felsefesi” adlı eser de on dört bölümden oluşmaktadır. Aydın Işık tarafından kaleme alınan “Din ve Sanat İlişkisi” adlı bölümde İslam sanatı, estetik tecrübe gibi konular ele alınmıştır.

Cafer Sadık Yaran tarafından kaleme alınan “Sanat Ahlakı” adlı çalışmada ise sanat, ahlak ile bağlantılı olarak ele alınmış ve bize farklı bir bakış açısı sunulmuştur.

b.Makaleler

Kılıç, S., 2014. “Sanat ve Estetiğin Dini /İslami Temelleri”, 6.Dini Yayınlar Kongresi-İslam, Sanat ve Estetik- ss. 35-74.

Makale iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde, estetik ve sanata dair genel bilgilere değinilmiştir. İkinci bölümde ise, Kur'an'da estetik ve sanatın temelleri üzerinde durulmuştur. Sonuç kısmında ise, İslam sanatının bazı hususiyetlerine yer verilmiştir.

Mutluel, O., 2012. “İslam Estetiğine Genel Bir Yaklaşım”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı:52, ss.35-54.

Makalenin ilk bölümünde estetik kavramının tanımına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, İslam estetiğinin mahiyeti farklı boyutlarıyla incelenmiştir. Konu, Kur’an, hadis ve itikadi mezhepler bağlamında da değerlendirilmiştir. İslam filozoflarının da estetik hakkındaki görüşleri ele alınmıştır.

Tokat, L., 2005. “*Sanat Kutsalın İfşası Mıdır?*”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005/2, Sayı:29, ss.137-163.

Yazar makalede, sanatı farklı yaklaşımlarla ele almış ve sanatı kutsalın dolaylı olarak ifşa ettiği bir alan olarak tanımlamıştır. İnsani bir faaliyet olarak sanatın, görünenin ötesine gitme çabası onun aşkın bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir. Yazar, çalışmasında sanatın aşkınlığı konusunu ana hatlarıyla ele almıştır.

Altıntaş, H., 1998. “Kur’an ve Estetik”, *AÜİFD*, Ankara, ss. 53-90.

Makalede, estetiğin mahiyeti, güzel ve güzelliğin ne olduğu Kur’an’ın güzelliğe bakışı incelenmiştir. İsim ve sıfatlarından edinilen bilgilere göre, bir yaratıcı olarak Allah’ın özelliklerine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Güzelliğin çeşitli şekillerde tezahürü olan iyi, hoş, hayır, doğru, hakikat, yararlı gibi terimlerin ayetlerdeki kullanım şekillerine de değinilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de evrende ve insanda var olan güzelliklere gönderimde bulunan âyetler geniş bir şekilde açıklandıktan sonra makale tamamlanmıştır.

c. Doktora Tezleri

Barman, R., 2020. “*Kur’an’a Göre Estetik*”, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Karakuş, M., 2016. “*İhvan-ı Safa Risalelerinde Estetik ve Sanat*”, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

d. Yüksek Lisans Tezleri

Ahlatcıoğlu, B. F., 2018. “*Hz. Peygamberin Estetik ve Güzellik Anlayışı*”, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.

Tombul, B., 2019. “*Plotinus ve Farabi’de Estetik ve Güzellik*”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Tülüce, H. A., 2016. “*Georg Wilhelm Friedrich Hegel’in Estetik Anlayışı*”, Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

3. TEMEL KAVRAMLAR

3.1. Estetik Kavramının Mahiyeti

İnsan, tarih seyrinde, var olduğu günden itibaren, kendisini diğer canlılardan ayıran ve onu "insan" cinsi altında toplayan nitelikleriyle, çeşitli değerler üretmiştir. Farklı topluluklarda değişik şekillerde tezahür eden veya evrensel nitelikleri bulunan değerlerin hepsi, tarihin süzgecinden geçerek günümüze ulaşmıştır. Bunların arasında, dini, hukuki, ahlaki, estetik vb. değerler bulunmaktadır. Oluşturulan bu değerlerin, ait oldukları milletlere göre değişik yansımaları, çeşitli kültürleri meydana getirmektedir. Bu değer alanları, kendi bünyelerinde kaldıkları ve sadece varoluş sahnesinde insanlar tarafından tecrübe edildikleri müddetçe, bir problem alanı olarak tespit edilmemektedir. Ancak insan; yaşadıklarını ve hissettiklerini, aynı zamanda teorilere de konu edip değerlendirmek eğilimindedir. İnsan, benliğinde var olan bu eğilimle birlikte, değer alanlarını birer problem alanı haline de getirip ele almaktadır (Özden, 2001:34).

Felsefe, insanın varoluş sürecinde önemli bir yeri olan güzelliğin, bir değer alanı olarak telakki edildiği noktada, devreye girmektedir. Şüphesiz ki değerleri üreten, felsefe değildir; ancak değerleri inceleyen, başka bir ifadeyle değerleri irdeleyip etraflica ele alan mecra, felsefedir. Bu değerlerin nasıl meydana geldiği, bunların oluşumunda insanın çevreyle nasıl bir ilişki içinde bulunduğu, bu değerlerin niçin üretildiği, sorularını sormak ve bunların cevaplarını aramak, felsefenin ve felsefecinin görevidir. Nitekim, bir şeyi veya bir varlığı değerlendirmek, onu yalnız başına ve kendi varlığı içinde incelemek değil, onu insan tabiatı ile olan münasebeti içinde ele almaktır. Ayrıca, bireyin, mevcut değerler karşısında tavır alışında, fiziksel, psikolojik gibi bireysel özelliklerinin yanı sıra, hayata bakışının, dünya görüşünün ve felsefi düşüncelerinin de etkisi vardır (Özden, 2001:34).

İnsan, içinde bulunduğu toplumun değerlerini, bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmesi, ulaşılan sonucun gerçekçi ve tutarlı olması bakımından daha doğru olacaktır. Bu bakımdan, insan, sadece başkalarındaki değere konu olan olguları değil, aynı zamanda kendisinde de bulunan duygu, düşünce, davranış, inanış vb. hususları da dikkate almalıdır. İşte, bireyde bulunan ve değere konu olabilecek niteliklerden biri de tamamen insanın duyularına dayalı olan, insanın beğenme duygusundan kaynaklanan ve duygularına da hitap eden güzelliştir. Herhangi bir doğa resmi, bir manzara, birtakım olayların konu edildiği bir tablo, şiir veya bir seramik gibi eserler karşısında da güzel hükmü verilmektedir. Nitekim, bu duygunun işlendiği değer alanına da estetik denilmektedir. Öyleyse estetik nedir? (Özden, 2001:34).

İnsan yaşam boyu kendisi ve evren hakkında anlam arayışında olan bir varlıktır. Bu anlam verme işini de değerler affederek yapmaktadır. İnsan yaşamını belirleyen bu değerler bilgisel, ahlaki ve duygusaldır. Bunlardan epistemoloji bilgisel değerlerle, etik ahlaki değerlerle ilgilidir. Duyusal değerleri konu alan felsefe disiplini ise estetikdir. Buna göre, etiğin felsefenin moral ya da ahlaki değerlerle ilgili olduğu yerde, estetik duyusal değeri konu alan felsefe disiplini. Bunu en açık bir biçimde gösteren şey ise, estetik teriminin etimolojik kökenidir (Cevizci, 2007:203). Duygu dünyasını betimleyen etkinlik olarak "*estetik*" sözcüğü, Grekçe *aisthesis* ya da *aisthanesthai* sözcüğünden gelir. "*Aisthesis*" sözcüğü, duyum, duyulur algı anlamına geldiği gibi, "*aisthanesthai*" sözcüğü de duyu ile algılamak anlamına gelmektedir. Estetik, bu bağlamda duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgiyle ilgili bir bilim (Tunalı, 1989:13; Çalışkan, 1998:325) veya bize duygulandıran ve heyecanlandıran şeylerin incelenip değerlendirilmesi ile ilgili bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Bağlı, 2010:7).

Estetik dediğimiz bilim dalına bu ismin verilmesi, oldukça yakın bir tarihe dayanmaktadır. Estetiği felsefi anlamda sistemleştiren ve bu ismi veren kişi Alman düşünür Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762)'dır (Kenny, Çev.: B. Doğan, 2017:255). Alexander Gottlieb Baumgarten 1750-1758 yılları arasında hazırlamış olduğu, “*Aesthetica*” adlı eseriyle ilk defa böyle bir bilim dalını temellendirmiş ve estetiğin konularını belirleyerek bu bilimin sınırlarını çizmiştir (Tunalı, 1 989:13; Ertürk, 2015:120). Baumgarten'in sanat ve güzel konularını inceleyen özel bir bilim dalı olarak bu terimi felsefeye mal etmesiyle birlikte (Sena, 1972:9) sanat ve estetik felsefenin ana konuları arasında yerini almıştır.

Estetik kavramını ilk kez kullanan ve estetiği bağımsız bir disiplin olarak kuran filozof A.G. Baumgarten'e göre estetik, “*özgür sanatlar kuramı*”, “*güzel üzerine düşünme bilimi*”, “*duyular tarafından algılanan mükemmellik*” veya “*bir mantıksal mükemmelliğin duyusal sunumudur*”. Baumgarten, estetik'i duyusal bilginin bilimi olarak tanımlamıştır (Kılıç, 2014:35). Ona göre, estetik, “Mantığın küçük kız kardeşidir”; yani duyusal bilginin mantığıdır. Hem estetik hem de mantık bilgiye ve hakikate ulaşmaya çalışmaktadır. Mantık zihni bilginin yetkinliğini, estetik ise duyulur bilginin yetkinliğini gaye edinmektedir. Kısaca, Baumgarten'a göre, bilgi yalnız mantığın değil, aynı zamanda estetiğin de ulaşmak istediği bir amaçtır. Baumgarten, her ne kadar estetiği duyumlanabilirden çıkarılan bir bilgi türü olarak kabul etmiş olsa da onun bir bilim olarak kurmaya çalıştığı estetikte güzellik dışarıda bırakılmamaktadır (Işık, 2013:29). Kısaca ona göre, mantığın aradığı yetkinlik, zihnin nesnelere uygunluğudur. Estetiğin aradığı yetkinlik ise güzelliştir. Yine, estetik bilginin yetkinliği doğruluktur. Ancak doğruluk estetik bilginin alanına girdiğinde, artık güzellik adını almaktadır (Şahin, 2011:166).

Estetiğin gelişiminde etkili olmuş bir diğer filozof da İmmanuel Kant (1724-1804)'tır. Kant, estetiği önce, “*Salt Aklın Eleştirisi*” adlı eserinde duyumsal algıyla ilgili olan felsefi bilim anlamında kullanmış, “*Yargı Gücünün Eleştirisi*” adlı eserinde ise güzellik ve beğeni yargıları üzerine felsefi düşünüm olarak tanımlamıştır. Araştırmacılar onun, estetik bilincini, genel olarak insan deneyimindeki anlamlı ve birikimli bir öge olarak değerlendirdiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte Kant'ta güzelliğe, yüce olana, estetik yargılara ilişkin felsefi teori anlamına gelen estetik, Hegel'de güzel sanatlar felsefesini tanımlamaktadır (Cevizci, 2005:637). Genellikle “*güzelliğin bilimi*” diye tarif edilmekle beraber, bu tarifin sınırlarını aşmış bir disiplin olan estetik, sanat eserinin yaratılması, bir varlık alanı olarak sanat eseri, sanat eseriyle ilişkileri açısından tabiat, sanat eserinin değerlendirilmesi (eleştirisi) ve zevk gibi konuları içine alan bir bilim dalı ve sanat tarihi, sosyoloji, antropoloji, hatta biyoloji gibi ilimlerle ilişkisi bulunan bir felsefi ve psikolojik teoriler toplamıdır (Ayvazoğlu, 2000:146).

Estetik, sanat ve doğadaki güzelliği, güzelin ruhtaki yansımalarını ve bu ruh hali le sanat eserinin ortaya konuluşunu incelemektedir (Bolay, 2004:245). Bu bağlamda estetik, bir bakış biçimi, bir öngörü ve bir genel beğeni düzenidir. Bu beğeniye somutlaştıran ya da somutlaştıracak olan kurallar dizgesidir. Estetik özgün bir tasarlama biçimidir, kendine özgü yanları olan bir bileştirme biçimidir (Timuçin, 2005: 16). Estetik, sanatta ve tabiatta görülen güzellikleri dile getirmeye yarayan ortak bir üst kavramdır. İnsan, her iki tür güzellik karşısında da estetik bir tavır alıp, estetik haz duyar ve estetik bir yargıda bulunur. Estetik denilen felsefe disiplini hem sanatsal güzellikle ilgili hem de doğal güzellikle ilgili konular, kavramlar, kuramlar ve değerleri kendisine konu edinir (Yaran, 2020:45).

Estetik, genel olarak, sanat veya güzellik alanında söz konusu olan değerleri konu edinen felsefe disiplini; güzeli ya da güzelliği inceleyen, yüce, çirkin, hoş, iyi, etkileyici gibi güzellikle yakından bağlantısı olan kavramları araştırıp inceleyen, doğal obje veya insanın ortaya koyduğu eserlerde sergilenen güzelliklerle ilgili yargı ve yaşantılarımızda söz konusu olan değerleri, tavırları analiz eden ve değerlendiren felsefenin bir dalı olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2005:637).

Estetik, güzelliğin felsefesi ve bilgeliği, güzel olanın bilgisi ve bilimidir; ilm’ul-cemal’dır. Estetik için Arapça’da “ilmü’l-cemal” terkihi kullanılmakla birlikte Tanzimat sonrası Osmanlı’da “ilm-i hüsn” ve “ilm-i bedayi” kavramları da öne çıkmıştır. Güzellik, güzel olanın temel özelliklerini kendinde barındıran, zihnimizde canlanmasına yol açan ve dilde ifade edilmesine yarayan kavramdır (Yaran, 2009:24).

Estetik, sadece bir sanat felsefesi olarak görülmemelidir. Baumgarten, Schelling, Hegel, Schopenhauer gibi estetik üzerine yoğunlaşmış ve görüşünü ortaya koymuş birçok filozofun ortak anlayışlarında “*Estetik, güzel üzerine düşünmedir.*” tanımı ön plana çıkmıştır. Estetik’i, bize hoş gelen veya haz verici olarak adlandırdığımız bir heyecan ya da duygu veren unsurların incelenip değerlendirilmesi ile ilgili bir bilim, olarak tanımlamak da mümkündür (Mutluel, 2016:22). Çünkü estetik, güzelin yanı sıra hoş, yüce ve soylu olanla da ilgilenmektedir (Albayrak, 2021:149). Şunu da belirtmeliyiz ki, estetik, pozitif bir bilim değildir. Zira estetikte bilimlerde olduğu gibi değişmez kanunları, hatta kuralları yoktur. Fakat, geçmişten günümüze meydana getirilmiş olan sanat eserlerinin analitik gözlemleri sayesinde estetik haz uyandıran etkenlerin neler olduğu, bunlar üzerindeki sosyal ve kişisel özelliklerin oluşturduğu etkiler kavranabilir. Bunun içindir ki estetik, pozitif bilimlerden ziyade normatif bilimler arasında yer almaktadır (Sena, 1972:10).

Estetik sözcüğünün mahiyetine dair, şüphesiz daha birçok tanımlama yapılabilir. Bu durum estetik konusunda öznel birçok görüşün ortaya atılmış olmasından dolayıdır. Buraya kadar estetik konusunu genel olarak ele almaya gayret etmeye çalıştık. Şimdi ise estetik ile ilişkili diğer temel kavramları ele alalım.

3.2. Estetik Nesne ve Estetik Özne

İnsan bir bilinç ve bilgi varlığı olarak kendisinin dışında bulunan nesneleri kavrar ve algılar. Nesneleri kavrayan, algılayan bilinç varlığına özne denir, kavranan varlığa da obje denir. Bir yanda, güzel dediğimiz bir varlık, örneğin bir doğa parçası bir sanat yapıtı, kısaca, estetik varlık, estetik nesne vardır. Diğer yanda, bu estetik varlıkla estetik ilgi içinde bulunan, onu estetik olarak algılayan, ondan hoşlanan ya da estetik haz duyan bir estetik özne vardır. Bir estetik nesne ile böyle bir ilgi içinde bulunan estetik öznedir. Ben anlamına gelir (Bengisu, 2007:101). Bu bakımdan güzellik değerinin taşıyıcısı olan ve estetik bir beğeniye ve estetik bakış açısına sahip olan insanın kendisine yöneldiği şeye “estetik nesne”, bu nesnenin taşıyıcısı olduğu güzellik değerini algılayan ve belli bir güzellik duygusuna, estetik his ve beğeniye sahip olup, ondan etkilenen bilinçli insan varlığına da “estetik özne” denir (Cevizci, 2005:639-640).

Güzel bir varlıktan zevk almak, sanat yapıtı üretmek ve kıymet takdir etmek, güzel ve çirkin gibi beğeni yargılarında bulunmak, ancak belirli varlıklara özgü bir yetidir. Bu yeti de ancak insanda vardır. Bu yetiye sahip insanın en önemli özelliği, estetik nesneden daima ayrı olmasıdır. Estetik özne kendisini, izlediği ya da dinlediği şeyden ayırır ve onunla kendisi arasında daima bir mesafe bırakır (Cevizci, 2005:640).

Estetik nesnenin temelinde bilgi olmalıdır. Estetik nesne ile bilgi nesnesi arasında belli bir ilginin de var olması gerekir. Bu bağlamda sanatçı, eserinde, doğadan

elde ettiği bilgi nesnesini somutlaştıran kişidir. İlgili sanatçı ressamsa, gördüğü, kavradığı ve bu anlamda yorumladığı bir varlığı, örneğin ağacı resmeder. Ağacın sanatçı tarafından görülmesi, onun esasında bir bilgi nesnesi olarak kavrandığını gösterir. Bu kavrama ise, onu yorumlama demektir. Buna göre sanatçı, gördüğü, yorumladığı nesneyi yani bilgi nesnesini resim haline getirir. Ancak resimde biçim kazanmış olan bilgi nesnesi, artık bir bilgi nesnesi olmaktan çıkar ve bir estetik nesneye dönüşür (Tunalı, 1989:39).

Yöntem olarak estetiği inceleyen filozofların estetik bilimini, sübjektif ve objektif estetik olmak üzere iki kısımda ele alıp inceledikleri görülmektedir. Öznel yöntemde, güzellik eşyanın bir niteliği olarak görülür ve herhangi bir deneysel incelemeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Özellikle, Platon ve onun güzellik felsefesinden etkilenen filozoflar bu metodu takip etmektedirler. Daha sonraki dönemde, Kant, güzelliği insanın zihninde ve ruhunda aramıştır. Bu anlayışa göre güzel, bir türün eriştiği yetkinlik olarak ele alınmaktadır. Örneğin güzel bir gül denildiğinde, o gülün temel niteliklerini tam olarak taşıyan gül olacaktır. Kur'an-ı Kerim bağlamında baktığımızda da güzel olarak vasıflanan gül, sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olan, Allah'ın yaratma sıfatının tecellisinin ortaya çıktığı bir güldür. Gül resmeden sanatçı, aslında iki olayla karşı karşıya kalmaktadır. Bunlardan birincisi, güzel olarak nitelenen güldeki devamlı olan değişimdir. İkincisi ise, güzel olarak nitelenen gülü resmeden sanatçının o anda taşıdığı his ve duygulardır. Her iki durumda da artık geri dönüş yoktur. Allah'ın "ol" emrinin tecellisi ile gül sürekli yaratım ve değişim halindedir. Ancak sanatçı resmini yaparken ki, hissettiği duygulara dayanarak eserini ortaya koyar. Batılı filozoflar bunu sadece sanatçının duyduğu duygular açısından ele alır ve işler. Bu olayın adını "yaratma" olarak isimlendirir. Kur'an-ı Kerim ise, bu estetik olayı sadece sanatçı açısından ele almaz. Kur'an, herhangi bir eseri, estetik özne ve estetik nesne açısından ele alır ve o estetik nesnenin artık bir daha resim yapıldığı ana dönemeyeceğini söyler. Çünkü o nesne için değişim sürekli olarak devam eder. Kur'an-ı Kerim açısından yaratma da aslında burada başlar. Çünkü yaratmada süreklilik esastır. Sanatçı ise, resim yaptığı anda gördüğü nesnenin resmini yapmıştır (Mutluel, 2016:63-64).

Estetik öznenin yaşamış olduğu estetik duygular da genel geçer değildir. Estetik öznde yani insanda var olan estetik duygunun gelişmesinde, estetikle ilgili genel bilgilerin öğrenilmesinin yanında, bir takım çevresel ve fiziksel faktörlerin de etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu faktörleri ele aldığımızda; doğal koşullar, coğrafi çevre, bireyin sahip olduğu dünya görüşü, inançlar, aile ve büyüdüğü çevreyi saymak mümkündür (Mutluel, 2016:62).

3.3. Estetik Tavır ve Estetik Haz

"Bediyyat" veya "ilm-i bedayi" olarak isimlendirilen estetik ilminin verilerine göre, güzel bir tabiat manzarası veya bir sanat eseri estetik olarak idrak edilir. Ancak, bu idrak ve algılama hali, estetik unsur adı verilen varlık karşısında bir tavır almakla imkân kazanır. İnsan güzel karşısında fikri, iktisadi, dini, ameli ve benzeri şekillerde tavır sergiler (H. Altıntaş, 1998:53-54). Bu estetik bir tavidir.

Estetik konusuyla etraflıca ilgilenmiş olan Tunalı, estetik tavrı şöyle açıklamıştır:

"İnsan bilinç sahibi bir varlık olarak, kendisinin dışında bulunan nesneleri kavradığı gibi, iç gözlemle kendi varlığını, kendi bilincini de kavrar. Bu kavramaya bilme adı verilir. Bilme olayında bu algılayan, kavrayan bilinç varlığına; ben'e özne

dendiği gibi, algılanan, kavranan varlığa da nesne denir. Estetik etkinlik de bilme etkinliğine benzer. Bir yanda, güzel dediğimiz bir varlık, örneğin bir doğa parçası, bir sanat yapıtı, kısaca estetik varlık, estetik nesne vardır, öbür yanda bu estetik varlıkla, estetik ilgi içinde bulunan onu estetik olarak algılayan, ondan hoşlanan ya da estetik haz duyan bir özne vardır. Bir estetik nesne ile böyle bir ilgi içinde bulunan özne, artık bir yalın bilgi öznesi olmaktan çıkar, bir estetik özne olur. Buna göre estetik özne, bir estetik özneyi algılayan onu kavrayan ve ondan estetik olarak hoşlanan, ondan estetik haz duyan bilinç varlığı “ben” anlamına gelir. Böyle bir estetik özne, bir estetik nesneyi kavrar, ondan haz duyarken bu estetik özne karşısında tavır almış olur” (Tunalı, 1989:29). İşte estetik öznenin edindiği bu davranışa estetik tavır denilmektedir.

Buna göre estetik tavır, insanın, belli bir estetik değere sahip nesne ya da sanat eserlerine, sanatın bizzat kendisine, onun aslî değer ve algısal niteliklerine kıymet takdir edecek ve sonuçta estetik bir yaşantı içinde olacak şekilde yaklaşma imkânı veren, duruş ya da zihin hâlidir (Cevizci, 2005:640).

Estetik tavrın öne çıkan hususları şunlardır:

1. Estetik tavrın temel özelliklerinin başında çıkarsız oluş veya davranış gelmektedir. Söz konusu çıkarsızlık unsuru, estetik tavrı, ahlâk ve bilimden ayırmaya yaramaktadır. Buna göre, ahlâkî fiillerde pratik bir çıkar ögesi söz konusu olup, evrensel sayılan bir eylem ölçüsü herkese benimsetilmek istenmektedir. Bilim ise, nesneleri denetim altına almak, onları insanın hizmetine koşturmak istemektedir. Oysa estetik tavır veya yaşantıda estetik özne ya da algılayıcı, estetik nesneyi başka bir amaca hizmet edecek bir araç olarak görmemektedir.

2. Öte yandan estetik tavrda, fenomenal dünyaya yönelik bir ilgi vardır. Başka bir ifadeyle, estetik nesne duyular vasıtasıyla deneyimlenir; yani o, duysal olup, görülür, işitilir veya zihinde duysal biçimiyle canlandırılır ve insana duysal özellikleriyle veya nitelikleriyle haz verir.

3. Estetik tavrda anlam arayışı vardır. Yani, estetik nesne bir yandan da düşünülen, temaşa edilen bir objedir. O, insanı sadece duyulara hoş geldiği için değil, aynı zamanda bir anlam içerdiği, bir değer taşıdığı için ilgilendirir.

4. Yine, estetik tavır gayri-bilişsel bir tutumdur. Algılayıcı, estetik nesneye bilgilenmek, var olan bilgilerini arttırmak için değil, fakat estetik bir temaşa zevki elde etmek için yönelir.

5. Diğer bir yandan, kişisel olmayan bir tavır olarak estetik yaşantıda, bir tekrar unsuru vardır. İlgi ve yönelimlerimizden birçoğunun, tatmin edildikten sonra benliğimiz tarafından unutulduğu yerde, estetik ilgi özü itibarıyla doyurulamaz bir ilgi ve yatkınlık olduğundan, onda tekrar söz konusu olur (Cevizci, 2005:640).

6-Estetik tavır, genellikle herhangi bir nesne karşısında gösterilen, günlük tavrın zıddıdır. Yani herhangi bir nesnenin bize sağlayacağı fayda ile ilgili tavrın zıddıdır. Deniz kıyısını sadece otel inşa etmek için seyreden birinin tavrı, ekonomik tavrıdır, yani pratik bir tavrıdır. Ancak aynı yeri sadece güzelliği temaşa etmek için seyreden birinin tavrı estetik tavrıdır (16.10.2021, <https://www.ayvavisi.org>).

Estetik tavır almanın ve estetik algının sonunda bir hoşlanma veya estetik haz ortaya çıkar. Güzel bulduğumuz bir doğa parçası ya da okuduğumuz bir şiir, dinlediğimiz bir müzik yapıtı bizde hoşlanma ya da haz uyandırır. Estetik hoşlanma ya da estetik haz, estetik tavrın organik bir parçasını oluşturur (Tunalı, 1989:61). Diğer yandan estetik hazzı diğer duygulardan ayıran en önemli fark, tüm ilgi ve çıkarlardan bağımsız olmasıdır (Tunalı, 1989:63).

Genel anlamda bakıldığında, estetik hazzın temelinde hiçbir fayda ve çıkar yoktur. Estetik özne, bir hikâye okurken, doğal manzara seyrederken veya bir müzik

dinlerken, o anda, varoluşun bütün acılarından, yaşamın benliğinde hissettirdiği sıkıntılarından, doğanın tüm çirkinliklerinden uzaklaşır. Onu çevreleyen her şey, bir anda ruhundan silinip gitmiştir. Estetik öznenin, aklı, kalbi ve ruhu yalnız o sanat eseriyle doludur. Duyduğu haz ve yaşadığı heyecan, insanı daraltıp bunaltan bu çıkar dünyasından alır ve sanatın lekesiz, saf ve tertemiz dünyasına götürür. Zengini de yoksulu da kendisine düşen payı, kültürü oranında alarak, hüznelerini ve sıkıntılarını unuttur. İnsan bu estetik hazzı başka hiçbir olayda ve duyguda yaşayamaz. Çünkü insanın diğer sevinç ve mutluluklarında, mutlak surette menfaat ve çıkar duygusu veya korku ve endişe gibi farklı duygu durumları vardır. Estetik özne, sadece estetik hazda bu duygulardan sıyrılabilir (Mutluel, 2016:67-68).

Görüldüğü gibi, estetik haz, yalın bir duygu değildir. Bu duygu veya his, belli bir uyarıcıya dayalı reaksiyon şeklinde gelişen bir his değil, belli bir değere dayalı oluşan ve ruhsal bütün güçleri uyum içine sokan yüksek düzeyde bir ruhsal durumdur. İnsan, böyle uyumlu, harmonik bir duygu ile tamamlanmış bir biçimde, özgür, huzurlu ve mutlu hisseder. Estetik haz, bu anlamda bize insanlığımızı yaşatır ve ruhumuzu arındırır (Tunalı, 1989:64).

Herhangi bir sanat eserindeki güzelliği kavrayabilmek ve ondan haz duyabilmek için bireyin kendi benliğinden bir şeyler katması kaçınılmazdır. Buna “Ereği kendinde olma denilmektedir”. Sanat eserini seyreden özne ile, sanat eseri arasında ortak istinat noktaları olmalıdır. Bu ortak noktalar arttıkça, o sanat eseri, seyreden kişiye bir şeyler anlatır. Bunun için de sanat eseri ile seyreden kişi arasında içsel, coğrafi ve tarihi birtakım bağlar vardır. Bu bağlar sayesinde insanlar kimlik kazanarak estetik haz alırlar (Mutluel, 2016:68).

Estetik haz, inanan bireyler açısından değerlendirildiğinde, şu tespitleri de eklemek mümkündür: Duyulan ve hissedilen hazzın yanında, Allah’ın yaratma sıfatının güzelliğini fark edip hissetmek, aynı zamanda eşyadaki sürekli değişim nedeniyle, aynı nesneyi bir daha asla göremeyecek olmanın verdiği ürpertiye duymak ve daha da önemlisi onları güzel yaratan varlığın yüceliğini kavramak, Müslüman birey için ayrı bir estetik haz kaynağıdır (Mutluel, 2016:69).

3.4. Estetik Yargı

Estetik değerler mantığı da denilen, estetik yargı, değer yargılarına niteliksel çerçevede bir değer belirleyen yargı olarak karşımıza çıkmaktadır. Değer yargıları, genellikle, sanat ve ahlak gibi alanlarda geçerli olmaktadır. Yargı, kavramlar ve fikirler arasındaki ilişkiyi belirleyen zihin işlemi olarak tanımlanmaktadır. Estetik yargı, dinî, bilimsel ve ahlakî yargılardan farklıdır. Dinî yargı inançla, ahlakî yargı insanın tutum ve davranışlarıyla, estetik yargı ise “güzel” ya da “çirkin” diye nitelenen varlıklarla ilgili beğeni yargılarından meydana gelmektedir. Estetik yargı güzel varlıklar karşısında tutum ve davranışlardan oluşmaktadır (Tunalı, 1989:384-390).

Estetik yargı, estetik bir nesneye estetik bir tavırla yaklaşan, belli bir estetik duygu ve beğeniye, bir güzellik duyusuna sahip öznenin, söz konusu nesneye biçtiği değer ifadesi olan, bu nesnenin güzel ya da hoş olduğu yönündeki yargıdır. (Cevizci, 2005:640). Diğer bir ifadeyle estetik yargı, bir nesneyi hiçbir menfaat ve fayda olmaksızın beğenme veya beğenmeme aracılığıyla yargılama yetisidir. Estetik yargılama, estetik obje ile kişinin etkileşim içerisinde olduğu durumdan ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, estetik yargı, nesnenin özellikleri ve insanların duygularına dayanmaktadır (Tekel, 2015:151).

Estetik yargı, kişinin objeye verdiği hoşlanma ve hoşlanmamaya dayanan özel hükümlerdir. Estetik yargılar hem nitelik hem de değer yargılarıdır. Bu nedenle estetik yargılama sürecinde gerek nesnenin fiziksel özellikleri gerekse bireyin kendine has özellikleri, hisleri ve duyguları önemli oranda etkili olmakta; bireyin nesneye yüklediği anlam önem kazanmaktadır (Tekel, 2015:154).

Nesne ve özne temelli yaklaşımı savunanlar, estetik yargıların büyük çoğunluğunun subjektif, olduğunu belirtmişlerdir. Ancak, estetik yargılar her ne kadar subjektif yargılar olsa bile, ortak estetik yargılarının nasıl oluştuğuyla ilgili nesne ve özne temelli yaklaşım savunucuları konuyla ilgili çeşitli açıklamalar getirmişlerdir. Nesne temelli yaklaşımı savunan kişiler, ortak estetik yargıların oluşumunda nesnenin özelliklerinin belirleyici olduğunu; nesnenin güzellik değerini kendisinde taşıdığını iddia etmektedirler. Özne temelli yaklaşımı savunanlar ise ortak estetik değer yargılarının oluşum nedenini duyguların sosyal olarak yapılanmasına bağlamaktadırlar. Ortak kültür, inanç ve değerlere sahip bireylerin estetik yargılarında ortaklıklar olabilmektedir (Tekel, 2015:154).

Estetik yargıların değerlendirilmesinde birçok kuramcı nesnenin bireyde yarattığı 'estetik deneyim'i esas almaktadır. Nesne temelli yaklaşımı savunanlar, estetik deneyimin nesnenin biçimsel özelliklerine bağlı olduğunu iddia etmektedir. Kişinin, estetik deneyim yaşaması için bireyin dikkatini ilgili nesnenin biçimsel özelliklerine yöneltmesi gerektiğini belirtmektedirler. Birçok kuramcı da estetik deneyim yaşamak için nesnenin biçimsel özelliklerinin tek başına yeterli olmadığını, bunun yanında içeriğin önemli olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, bilgi sahibi olmadan estetik deneyimin yaşanamayacağını ifade etmektedirler. Estetik kuramcılar, bir nesnenin hangi tarz içerisinde, hangi amaç için tasarlandığının, neye hizmet ettiğinin, varsa düşünsel arka planın bilinmesinin yaşanılan deneyimin tam olmasını sağlayacağını vurgulamaktadır (Tekel, 2015:155).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, estetik yargı konusunda, nesnelci yaklaşımlar, estetik olarak tarif edilen nesnenin niteliklerine ilişkin katkı sağlamaktadır. Öznelci yaklaşımlar ise, estetik yargılamada belirleyici rol oynayan duyguların nasıl yapılandırıldığına ilişkin önemli bir çerçeve sunmaktadır. Nesne, bireyin objeye yüklediği anlama koşut ve kendi duygularına referans ile güzel olarak tanımlanmaktadır (Tekel, 2015:155).

3.5. Sanat

Bu bölümde tek bir sanat tanımlaması yapmamız imkân dahilinde olmadığından farklı bakış açılarına ve görüşlere de yer vererek "Sanat nedir?" sorusuna kuşatıcı bir cevap bulmaya çalışacağız.

Dilimizdeki kullanımı açısından sanat kelimesi, Yunanca "*tekhne*" ve Latince "*ars*" sözcüklerinden Arapça'da ise, 'yapmak, meydana getirmek, üretmek' anlamlarını ifade eden 'san 'at' sözcüğünden gelmiştir. Kavram olarak pek çok tarifi yapılmaktadır. Sanat, estetik bir güzelliğin, bir estetik değer, bir görüşün, tasarım veya ifadesi için kullanılan yöntem ve tekniğe verilen isimdir (Bağlı, 2010:8). Bu genel tanımlamaya yakın bir şekilde, sanat tarihçisi Herbert Read'a göre sanat, "Güzellik duygusunun maddeye yansması"; Benedetto Croce'a göre ise, "Bir anlatım aracıdır" (Kılıç, 2014:42). Bu anlayışa göre sanat, duygu ve düşüncelerin bir form içinde aktarılmasında bir vasıta. Sanat bir duygunun veya bilginin pratiğe dökülmesidir.

Bu anlamda, tababetten mimariye, siyasetten ahlaka, marangozluktan demirciliğe kadar insan hayatının tümüne şamil olan iş, sanat veya meslekler sanatsallık olgusunun içine girebilmektedir. Bu alanlara ait herhangi bir pratik olgu önce, ide veya

fikir olarak muhtelif süreçlerle insan nefesine yerleşir ve orada kökleşerek meleke haline gelmektedir. Nefsin bir parçası haline gelen bu melekeler müteakiben, insana ait gerek akıl ve irade gibi iç; gerekse el, ayak, göz gibi dış yetiler vasıtasıyla pratikleştirilmektedir (Çetintaş, 2014:166).

Sanat, insanlığın hayata verdiği anlamı, dile getirdiği coşkusu, sıkıntılarını, dünyaya olan tavrını ve kâinata duruşunu yansıtır (İnam, 1996:6). Sanat, birey veya toplumların, duygu, düşünce, örf-adet, inanış ve tasavvurlarını, çeşitli malzeme, araç, teknik ve yöntemleri kullanarak gören ve işitenlerde hayranlık uyandıracak bir ahenkle ortaya koyulmasıdır. Çeşitli tanımlardan bir başkasına göre ise sanat, bir duygu, düşünce, tasarım ya da güzelliğin ifadesinde kullanılan yöntemlerle, bu yöntemlere bağlı olarak sergilenen üstün yaratıcılıktır. Temel işlevi güzeli meydana getirmek olan öznel faaliyettir (Yaran, 2020:33; Can ve Gün, 2015:5).

Bir güzellik algısı, güzellik ve harmoni, tenasüp, ahenk; daha açık bir ifadeyle, ölçü, terkip ve tereküpde adalet, yani dengelilik, içsel huzur vb. sezgilerin dış alemde yapıp etmeler biçiminde tezahür eden nesneyle ilişkimizde kendini açığa çıkarma gayreti olarak ifade edilebilecek olan sanat, doğadaki güzellikleri ifade etme; onu, beşeri his, duygu ve sezginin de katılmasıyla, çoğunlukla sentetik bir eser ortaya koyma gayesi yanında, ayrıca nesnelere, objelere, sanatkarın iç alemindeki estetik bakış ve perspektifleri yansıtmaya eyleminin konusu olarak da karşımıza çıkmaktadır. İşte tam bu noktada sanat, bir nesnesi, var edeni; ayrıca zihinsel, kurgusal ve estetik bir arka planı, duygusal, hatta felsefi entelektüel damarı olan bir inşa eylemidir (Kılıç, 2014:36).

Sanat, dinleyen ve seyreden kişide, estetik bir haz uyandıran, hakikati sembolik olarak temsil eden eserlerdir. Sanat, insanla nesnel gerçeklik arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır. Sanat, bir duygu, his ya da düşüncenin, maddi bir malzemeden, sestene ya da sözden fayda sağlamak üzere heyecan ve hayranlık uyandıracak bir şekilde ifade edilme şeklidir (Yakıt, 2002:51-52; Yaran, 2020:34). Bu bağlamda sanat; algıların ve duyuların estetik bir ifadesi olup, manaların ve duyguların insana aktarılmasıdır. Sanat ne vakıanın bir temsili ne de tabiatın bir taklididir; bilakis o, hayat, toplum ve doğadan nemalanan nitelikler arasında, yeni birtakım bağlar kurma ve oluşturma eylemidir (Kılıç, 2014:42).

Sanatın özü eşyanın insan tarafından salt görünüşü değildir; çünkü bunu günümüzde en iyi şekilde fotoğraf makineleri yapabilmektedir. Sanat, bir hayal gücü hastalığı veya kader halinde karşımıza çıkan realite ve bir bilgi sistemi de değildir. Nitekim, gerçek sanatkarlar, her zaman realitenin üstüne çıkmışlardır. Fakat bunun için önce realiteye hâkim olmak ve ikazlarından faydalanmasını bilmek gerekir. O halde sanat bir dava, bir ideal ve bir iradedir (Ayvazoğlu, 1992:106).

Sanat, dünya algısını daha ötelere götürme çabasıdır. Sanat, insanın dünya ile bütünleşme vasıtasıyla kendisine yabancılaşma paradoksunu kırarak, dünya gerçekliğine ve onun sezgisel algısına yeni algı ve istinat noktaları eklemleme; onu, kesintisiz yeni bir algılayış ve varoluş çerçevesi içinde anlatma, doğal bir bakış açısıyla yeniden oluşturma ve inşa etme gayretidir. Sanat, her bakımdan bir 'yükselme, daha ince hale gelme' eylemidir ve bu nedenledir ki sanat etkinliği, hangi muhteva ve düzlemde olursa olsun, ruh bakımından yükselen bir kişiyi, yücelmiş tin ve zihinleri ön planda tutar. Bu yükselme şekil ve formlarda olanın ötesindedir; hatta daha da önemlisi ruhi ve manevi olarak, varoluş algısı bakımından bir yükseliş bir merteye kaydediştir (Kılıç, 2014:45).

Sanat etkinliği, arzulanan estetik bütünlüğe bir gönderimde bulunma gayreti olarak vasıflanabileceği için, aynı zamanda sembolik bir alandır. Nitekim, sanat eseri, estetik duyguların harekete geçirilerek veya yansıtılarak, 'konusu ya da nesnesi'

üzerinden, ötesinde olan estetik, zihinsel, dini hatta toplumsal idea'ya, özgün bir atıfta bulunmadır (Kılıç,2014:46). Sanat, insanın deruni ve içsel alemini görülebilir, duyulabilir şeylere yansıtan, alemi mümkün olduğu ölçüde objektifleştiren, mesajlar iletebilecek şekle kavuşturan beşerî bir faaliyettir. Sanatın ilettiği mesajı başka hiçbir şey iletemez. Bir sanat eseri taklit edilebilir; ancak yeniden yapılamaz (Aydın, 2018:310).

Tolstoy, sanatı şöyle tanımlar: “*Sıkıntı sürecinde olgunlaşan, düşünceyle yoğunlaşan, emekle hazırlanan ve en iyiyi vermeyi amaçlayan faaliyete sanat denir.*” (Bolay, 2004:248). Tanıma insan merkezli yaklaşarak bireye özgü oluşu ve öznelliği odağa alan Tolstoy’a göre sanat, sanatçının kendi bakış açısını, gördüğünü ve hissettiğini başkalarına anlatma çabasıdır. Ancak, sanatçı bunu yaparken keşif gücünü ve yetisini kullanır. Sanat, insanın ruhsal faaliyetinin bir ürünüdür. İnsanlarını birbirleri arasında kullandıkları bir iletişim aracıdır. Bir duygu veya his öncelikle yaşanır, daha sonra ise, hareketler, çizgiler, renkler, sesler ve sözcüklerle ifade edilir. Böylece, aynı duygu ve his başkaları tarafından yaşanması için aktarılmış olur. (Tokat, 2005:142). Sanat aracılığıyla duygular anlaşılır kılınır. Tolstoy’a göre, sanatın görevi, insanlığın huzuru ve mutluluğu için hizmet etmektir. (Tozlu, 2021:1399).

Tolstoy sanat yorumundan sonra sanat eserinde bulunması gereken şartları üç ana başlık altında toplar:

- Eserin muhtevası yeni bir fikir üzerine inşa edilmeli ve özgün olmalıdır.

- Muhteva anlaşılabilir olmalıdır.

- Sanatkâr eseri bir dış etkene dayalı olarak değil de iç ihtiyaca mebnî olarak meydana getirilmelidir (Tozlu, 2021:1400). Buradan anlaşılıyor ki, Tolstoy’a göre, muhteva, şekil ve samimiyet, sanat eserindeki özgün niteliklerdir.

Sanatı kelimenin geniş anlamıyla değerlendiren Hegel ise, sanatla Mutlak arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Bir tin felsefesi ortaya koyan Hegel, varlığı Mutlak’ın (Geist) bir açılımı, tezahürü olarak görmektedir. Buna göre, Mutlak kendisini sanat, din ve felsefede kendi formlarına uygun olarak ifşâ etmektedir. Bu bağlamda Hegel’e göre, sanatta temel amaç “Hakikat’in örtüsünü açmak” olmalıdır (Tokat, 2005:149-150).

Heidegger de tıpkı Hegel gibi sanatı, hakikatin bir ifade edilme şekli olarak görmüştür. Heidegger’e göre, rasyonel ontolojilerle ya da felsefî kavramlarla formüle edilmemiş olan, Mutlak Varlık bize gizemli bir biçimde kendisini gösterir ve açar. Bu bakımdan, sanat Mutlak Varlık’ın ifşasının bir türü olup, sanat eseri bize aslında ifşâ edileni göstermektedir (Tokat, 2005:155).

Heidegger, sanat eseri ile onun ortaya çıkardığı şey arasındaki ilişkiyi anlatmak için tapınak ile Tanrı arasındaki ilişkiyi örnek olarak vermektedir. Gerçekte bir tapınak sıradan bir binadır. Ama tapınak sayesinde Tanrı tapınakta bulunmaktadır. Bu bağlamda sanat eseri sayesinde de hakikat ortaya çıkmaktadır (Tokat, 2005:156). Nitekim, bu konuya hâkim olan birçok düşünürün de ifade ettiği gibi, sanat sadece doğa karşısında kaydettiğimiz görsel bir duyarlılık değil, doğanın vesile olduğu ve ruhumuzun şekillendirdiği bir üründür (Çevirici, 2021:747). Öyleyse denilebilir ki, sanat, dünya algımızı ve bakışımızı daha ötelere götürme, verili veya kurgulanmış estetik niteliklere oranla daha estetik, ahenkli, güzel, mevzun bir hale dönüştürme çabasıdır (Kılıç, 2021: 439). Çünkü sanat dünyevi olanda, var olandan kaçıştır; dünyada olanla yetinmemektir. Realitenin ötesine gitme arayışıdır (Tokat, 2018:340).

3.6. Sanatçı

İnsanoğlunun birçok özelliğinden biri, akıllı olup alet kullanabilmesi ve bu sayede doğada bulduklarından başka kendine özgü birçok eser meydana getirebilmesidir. İnsan ürünü eserler yahut yapıtlar meydana getiren kişilere ‘sanatçı’ veya ‘sanatkâr’ denir (Yaran, 2020:31). Sanatçı, ince duygulara sahip, son derece hassas özel bazı nitelikleri bulunan insandır. O, çevresinden aldığı işaretlerin ruhunda bıraktığı izleri duygularıyla yoğurup anlaşılır, ahenkli, güzel bir ifade ve üslup içinde sunabilen kimsedir (Can ve Gün, 2015:6). Ancak sanatçının amacı, dünyayı birebir yansıtmak ve aktarmak değil, algıladığı dünyayı, kendisinde uyandırdığı duygular, sezgiler ve yaşantılar aracılığıyla ifade etmektir (Çevirici, 2021:740).

Sanatçı, sanat dallarının teknik ayrıntılarını öğrenip o alanda beceri ve hüner sahibi olan kişidir. O, sanatın ve sanatçılığın insan onuruna yakışır şekilde icra edilebilmesi için gerekli olan meslek ahlakı kurallarının inceliklerini de bilmeli, karakterinde içselleştirmeli ve eserlerinde yansıtabilmelidir (Yaran, 2020:218). Sanatçı, hem dışsal biçimin bilgisine sahip olan, hem de yüreğinin derinliklerindeki tutkuları diri tutan kişidir. Sanatçı bütün alanı ve bütün derinliği kendisinde depoladıktan sonra onun üzerinde düşünüp taşınan kişidir. Düşünce söz konusu olmazsa, insan kendi içinde olanı zihne taşıyamaz. İşte bu yüzden, sanatçının dünyadaki birçok şeyi gözden geçirmiş ve dünyanın dış-iç görünümleriyle tanışmış olması da yeterli değildir. Tüm bunları ruhunda nakşetmiş olmalıdır. Buna göre sanatçı, bir sanat eserini üretim yeteneğine ve onu ince ince işleme ve tamamlama gücüne sahip olan kişidir (Albayrak, 2021:166).

Müslüman sanatkâr, güzelliği yarattığına değil, keşfettiğine inanır. Allah’ın Cemal sıfatının yansımaları olarak var olan her türlü güzellik sanatkarın faaliyeti sayesinde dokunulabilir, görülebilir ve duyulabilir hale gelmektedir. Müslüman sanatkâr var olan her şeyin Allah ile bağlantılı olduğuna inanır. Çünkü Kur’an bu görüşü şu ayetle desteklemektedir:

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur...” (İsra, 44)

Yine Kur’an *“Allah göklerin ve yerlerin nurudur”* (Nur,35) buyurmaktadır. Bu ayetler referans alınarak denilebilir ki, Müslüman sanatkarın gayesi, sadece estetik zevki tatmin etmek değil birliğin ve nurun perdesini aralayarak hakikatin bilinmesine yardımcı olmaktır (Aydın, 2018:316). Bu nedenledir ki Müslüman sanatçı, eserinde, görünenin ardındaki görünmeyeni, hayalin ardındaki gerçeği, gölgenin ardındaki asıl olanı, yani mutlak güzel olanı yansıtmaya çalışır. İslam sanatlarındaki bu felsefi arka plandan dolayı malzemenin cinsinden çok işleniş önemli kazanmış olup sanatçının elinde malzeme adeta bir ruh kazanır. Bu ruh, bizi metafizik alemin derinliklerine alıp götürür (Dölek, 1996:35). Bu bağlamda sanatçı ram olduğu hakikatin izinde yürür. Vahyin izinde onun ilkeleriyle hareket eden sanatkâr, tabiatın işaretiyle temaşa ettiği hakikati, bir sanat formunda dile getiren kişidir (Karadeniz, 2021:20-23).

Bu anlamda Müslüman sanatçı, sanatsal faaliyetlerini icra ederken bir yandan vahyin koyduğu hudutları gözetmekte diğer yandan ise, onun dikkat çektiği estetik değerlerle muhayyilesini besleyip zenginleştirmektedir. Kur’an’da; *“Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü(zatı) oradadır. Şüphesiz Allah’ın rahmeti ve nimeti geniştir. O her şeyi bilendir”* (Bakara, 2/115). İşte biz, mimariden musikiye, hüsnü hattan süslemeye kadar İslam sanatının muhtelif türleri aracılığıyla, tasavvur, tahayyül veya tefekkür eden her Müslümanın merakına mucip olan bu veçhenin farklı tezahürlerini seyrederek (Çetintaş, 2014:173).

Fikir hayatımızın çok önemli isimlerinden biri olan Nurettin Topçu'ya göre, sanatkar, eserini meydana getirirken duyduğu heyecanı isteyerek ve arayarak bulur. Sanatın özü, iradenin derinliklerinde ve aşkın hareketinde bulunur. Sanatçıda, bu aşkın hareketin, yani sanat iradesinin kaynağı imandır. Ayrıca Topçu'ya göre, büyük sanatkarlar, aynı zamanda büyük muzdariplerdir. Bu ızdırabı sevimli kılan ise, "içerisinde taşıdığı sonsuzluk iradesine bağlı sonsuz cilvelerdir". Sanatkar için ızdıraptan kurtuluşun çaresi, ebedi ve mutlak varlığın yanında karar kılmak ve selameti bulmaktır. Böylece irade, kendini aşmaktadır. Bu bağlamda sanatçı, sanatın gerçekte bir vasıta olduğunu anlayarak sonsuzluğa sığınır. Çünkü, gerçek huzura sonsuzlukta kavuşulur. Bu manada, sanatkarlar, hadiseler karşısında kendi iç dünyasına çevrilen bir metafizikçidir. Ruhun dünya ile çarpışmasını dikkatle takip eder ve içindeki mistik ritmi hislerin sembollerine bürüyerek bize anlatır. Sonuç olarak, sanatkar, parçadan bütüne, çokluktan birliğe ulaşan adamdır (Ayvazoğlu, 1992:107-108).

3.7. Düşünce Dünyasında Estetiğin Konusu Olarak Güzellik

İnsan zihninin yöneldiği üç temel değer vardır. Bunlar sırasıyla hakikat, iyilik ve güzelliştir. Bunlardan hakikat bilginin, iyilik etiğin ve güzellik de estetiğin konusunu meydana getirmektedir (Cevizci, 2007:204). Güzel üzerine sistemli bir şekilde düşünmek ve güzelliğin ne olduğunu tahlil etmek estetiğin konusudur. Estetik denildiğinde ilk önce insanın zihninde beliren şey "güzellik" olgusudur. Bu, "güzel olan" ın aranması, kavranması, üzerinde düşünülüp değerlendirilerek sanatsal yaratının bir üst yaratıcı evreye, bulunduğu konumdan alınıp götürülmesi olayıdır. Çünkü insan; varlığı, doğayı, evreni temaşa ederken akla, mantığa ve aynı eşdeğerde duyumlara başvurur. Ayrıca evrenin oluşumu, doğa hareketleri ve insanın düşünme edimi güzel ile nitelendirilir. O zaman evren hatta genel olarak varlık ontolojik olarak mükemmeldir. Estetik bir değer ifadesi olan güzel ise bir niteliktir (R. Altıntaş, 2002:12). Bu bağlamda "güzellik", mahiyetini kısaca açıklamaya çalıştığımız estetiğin, asıl hedeflerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ayvazoğlu, 1990:475).

Estetik, duyu bilgi bilimi olarak tanımlanır ve aynı zamanda estetik, güzeli ve güzelliğin insan zihni ve ruhu üzerindeki etkilerini ele alıp değerlendiren bir bilim dalıdır. Bu bağlamda estetik, güzellik ve sanatı konu edinen bir felsefe dalıdır (Çalışkan, 1998:327).

Güzel sözcüğü, en geniş anlamıyla hem tabiatta hem de sanatta ahenk ve tenasüple ifadenin mükemmel bir buluşması şeklinde tanımlanır. Güzel, bizim duyuşsal algılayış, zihni kavrayış, ulvi temayül ve duyarlılıklarımızı tatmin eden bir şeydir. Duyularımızın, kalbimizin ve derin düşünme gücümüzün birlikte tatmin edildiği, zevk aldığı durumlarda mükemmel bir güzellik tecrübesiyle baş başayız demektir. Daha açık bir ifadeyle, bir şey bizde ne ölçüde geniş hayal, haz duygusu, kemal idraki, derin düşünce ve yüksek heyecan uyandırıyorsa o ölçüde güzeldir. En büyük güzellik bizi varlıkla buluşturan, alemin estetik yönlerini bize açarak onunla aramızda bir yakınlık oluşturan ve bize ait olduğumuz kaynağı hatırlatan güzelliştir. Böyle bir güzellik duygusunu uyarmada tabiat kadar sanat da önemlidir (Koç, 2017:75).

İnsanın herhangi bir şeyi güzel görmesi ile güzel'in ne olduğunu düşünmesi veya sorması birbirinden farklı şeylerdir. Örneğin "Gül"ü birçok insan güzel olarak vasıflandırmaktadır. Ancak, bu insanların çok azı Gül'ün güzelliği üzerinde konuşur ya da fikir ileri sürer. Yani "Güzellik nedir?" sorusunu sormak için, herhangi bir şeyi güzel yapan kriterleri bilmek gereklidir. Yazılı kaynaklarda bu kriterlerden bahseden insanlar genelde antik Yunan filozofları olmuştur (Mutluel, 2012:36).

Arkeolojik bulgularda rastlanan resimler veya çizgiler, estetik bakış açısının ilk yansımaları olarak değerlendirilebilir. Milletlerin sanat anlayışlarının, kültür ve medeniyet tarihinin oluşumundaki etkisi reddedilemez. Bunu çeşitli medeniyetlerde görmek mümkündür. Ancak güzellik, bir duygu olarak her zaman bulunmasına rağmen, bu duygunun bir problem olarak ele alınışı sonraki dönemlerde başlamış ve tıpkı felsefede olduğu gibi Antik Çağ' da bir problem alanı haline gelmiştir. İlkçağ felsefesinde estetik adına fikir beyan etmiş olarak kabul edilebilecek ilk düşünür Pythagoras (M.Ö. yaklaşık 580-500)'tır. Musikiye önem veren ve sayıyı arkhe olarak kabul eden Pythagoras, musikideki ahengin doğada ve bütün olarak evrende de bulunduğunu, güzelliğin de ancak bu harmoni içinde değerlendirilebileceğini kabul etmiştir. Evren (cosmos)'i harmonik bir bütün olarak kabul eden Pythagoras, bu uyumu sağlayanın da sayılar arasındaki orantı olduğunu kabul etmektedir (Özden, 2001:36).

Güzeli, felsefi bir kavram olarak değil de basit bir şekilde ele alan Pythagoras, Herakleitos (MÖ 540-480), Empodokles (MÖ. 492-423) gibi filozoflar, kendi görüşlerine, eserlerinde parça parça yer vermişlerdir. Örneğin Xenophon (MÖ.431-350) bu filozoflardan biridir. Xenophon "Sokrates'in anıları" adlı eserinde güzel ve iyi, çirkin ve kötü arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için çeşitli diyaloglar aktarmaktadır. Buna göre, iyi ve-güzel aynı şeydir. Bunu ispatlamak için "aynı maksada hizmet eden her şey "güzel" ve "iyi"dir" sonucuna varır. Buradaki temel anlayış, herhangi bir nesnenin güzel olarak nitelendirilebilmesi için, gaye ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir nesne veya obje, amacına uygun yapılmış ve kullanılmış ise güzel ve iyidir. Amacına uygun değilse çirkin ve kötüdür. Ancak, sözünü ettiğimiz bu filozofların bu görüşleri felsefi anlamda sistemli değildir. Yani belli bir estetik kaygı içermeden öne sürülmüş görüşlerdir (Mutluel, 2012:37).

Batı dünyasında "Güzel" den felsefi bir yaklaşımla, belirli bir düzen içerisinde bahseden ve "Güzel nedir?" sorusuna cevap arayan ilk filozof Platon (M.Ö. 427-347) olmuştur. Bu bakımdan Platon'a "*estetiğin babası*" unvanı verilmiştir (Tunalı, 1983:25). Platon, güzele mutlak bir değer verir. Ona göre, güzel, değişmez ve yok olmaz bir idedir. Doğada görülen güzellikler, bu idenin yansımalarıdır. Bu bağlamda Platon güzel kavramının mutlak bir gerçekliği olduğunu ileri sürmüş ve güzeli hakikatin parıltısı olarak değerlendirmiştir (Bolay, 2004:250). Platon'un güzellik yorumunda aşkın bir güzellik anlayışı vardır.

Platon, *Şölen* adlı eserinde bu güzelliği, bir taraftan güzel, diğer taraftan çirkin gözüken, bir yer de güzel gözüktüğü halde, başka bir yerde güzel gözükmeyen, insanların bazısının güzel bulduğu ama bir başka insanın çirkin bulduğu, güzelliğini herhangi bir organla göstermeyen bir ideal güzellikten söz eder. Bu güzellik sadece ide'nin güzelliğidir. Bu güzelliğin ondan başkasında bulunması söz konusu değildir. Ondan başka güzel olarak nitelenen varlıkların tümü güzelliğini ondan almaktadır (Platon, Çev.: A. Erhat ve S. Eyüboğlu, 2021:55). Dünyadaki güzellikler mutlak güzele ulaşmaya kılavuzluk eden değerli basamak taşlarıdır. Mutlak güzel bütün güzellere güzelliğini verir ve bu merdivenin en sonunda yer alır. Güzel varlıklardan güzel yaşama, güzel yaşamdan güzel doğrulara ve güzel doğrulardan sonra ise mutlak güzelin bilgisine ulaşılacak ve nihai güzelliğin ne olduğu anlaşılacaktır (Taşkent, 2018:27).

Platon'un estetiği, bir güzel metafiziğidir. O'nun güzellik modeli, ilkin madde alemindeki nesnel güzellikleri keşfetmeye dayalıdır. Böylece, Platon, ideler alemindeki mutlak güzellik tarzına uygun olarak gerçekleşen maddi güzelliğin kaynağına ulaşmaya çalışmıştır. O'nun güzellik kuramına göre ideler alemindeki güzellikle madde dünyasındaki güzellik adeta birbirleriyle özdeşleşmektedir (R. Altıntaş, 2002:14).

Platon'a göre, güzelliğin nihai kaynağı evrene aşkın olan güzellik ideasıdır. Ona göre, zamansız, değişmeyen idealar güzelliğin asıl kökenidir (Doko, 2021:1444).

O halde burada güzelliğin iki boyutu karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, güzelin bu dünyadaki halidir ki bu, tek tek güzel nesnelerdir; ikincisi de kendiliğinden güzel yani güzel ideasıdır. İlki, duyularla algılandığı için kişilere göredir. Yani burada rölativist bir güzellik felsefesi söz konusudur. İkincisi ise kavrama dayalı olan güzel ideasıdır ve burada artık bir güzellik metafiziği vardır. Güzellik ideası, değişmez, hep aynı kalır; tek tek nesnelerdeki güzellik ise duyuların algısına bağlı olduğundan algılara göre değişiklik gösterebilir. Zira herkesin güzellik anlayışı aynı değildir. Buradaki ayrılık güzele konu olan nesneden değil, öznenen kaynaklanmaktadır. Hâlbuki idealar dünyasındaki güzellik, asla değişkenlik göstermez. Zira bu, mutlak güzelliştir; algıyla ilgisi yoktur. Her türlü güzelliğin kaynağıdır; bütün güzelliklerin en üst noktasında bulunur (Özden, 2001:37-38).

Platon, sanatı idealar kuramı içinde mimesis olarak görmüş ancak daha sonra bu fikrinden vazgeçmiştir. Platon'a göre sanat, salt, tabiatın basit taklitleri(mimesis) değil, ancak, erdem "idea"sına yakın saydığı güzellik ideasının dile getirilmesidir. Böylesi bir bakış açısıyla Platon, sanatta soyut bir anlayışa yönelmiştir (R. Altıntaş, 2002:15).

Platon'un felsefesindeki bir diğer önemli unsur ise, mutlak güzelin birliği ve iyiliğidir. İyi ideası, tüm ideaların üstünde, diğer ideaların ondan türediği bir ideadır. İyi aynı zamanda güzel anlamına gelmektedir (Taşkent, 2018:28). Bu anlamda, Platon, Büyük Hippias adlı diyalogunda "Kişiye çirkin görünmeyen güzeldir." dedikten sonra güzel ile iyi arasında ahlaki bir bağ kurmuştur. Ona göre güzel bir şey, iyiye götüren bir fırsattır (Bolay, 2004:250; Sena, 1972:11).

Batı estetik anlayışında, Platon'dan Hegel ve Heidegger'e gelinceye kadar, güzellikle "ide" ve "hakikat" arasında özdeşlik kuran bir yaklaşım sürekli olmuştur. Öyle ki, Heidegger'e göre, "Güzellik varlığın gizlilikten kurtulması ve gün ışığına çıkmasıdır. Bu da hakikatten başka bir şey değildir" (Tunalı, 1984:193). Burada güzellik fizik ötesi içerim ve uzantılarıyla ele alınmıştır. Bu, İslam'ın estetik ve güzellik anlayışına oldukça yakın duran bir tutumdur (Koç, 2017:85).

Güzellik inananlar için, ilk ve en mutlak haliyle İlahi âlemde görülür. Gerek teist felsefeciler gerekse idealist felsefeciler için, güzellik kaynağını ve kökenini ötelere alır. Bu dünyadaki güzellikler ise, mutlak güzellikten kısmi bir pay almış yansımalar, izdüşümler, tezahürler ve tecellilerdir. Bu, dünyada gördüğümüz güzelliğin gerçekliğini yok saymak ya da gücünü küçümsemek anlamına gelmemelidir. Buradaki güzelliğin kaynağını ilahi sonsuzluktan alıyor olması, onun güzelliğini ve önemini azaltmaz veya öznelleştirmez bilakis önemini ve güzelliğini artırır ve nesnelleştirir. Güzelliğin metafiziksel bir ontolojik temele dayanması, onun sadece zihinsel kategoriler ve öznel bakış açısı ile sınırlı görülmesinin ve dolayısıyla kolayca inkâr edilmesinin önüne geçer (Yaran, 2009:24-25).

Estetiğe ilişkin pek çok konu Platon tarafından tartışılmış olmakla birlikte, Aristoteles sanatı ve estetik düşünceleri yeni bir perspektiften ele almıştır (Taşkent, 2018:30). İlk çağın düşünürü olan Aristoteles, *Poetika* adlı eserinde güzelin karakterleri olarak düzen, orantı(simetri) ve sınır gibi üç niteliği savunur (Bozkurt, 2014:118). Aristoteles'in herhangi bir nesnenin güzel olarak adlandırılabilmesi için ortaya koyduğu bu şartlar, güzelin sınırlandırılması açısından önem arz etmektedir. Aristoteles'e göre bir şeyin güzel olarak nitelendirilebilmesi için, parçaları ile uyumlu bir düzende olması, gelişigüzel bir büyüklüğe sahip olmaması gereklidir. Bu bakımdan, güzellikte, düzen, oran ve büyüklük söz konusudur. Aristo bu üç niteliğin matematik ile daha iyi anlaşıldığını ve matematik bilimlerin güzelliğe yakın olduğunu söyler (Tunalı, 1983:64-

65; Bolay, 2004:250). *Retorik* adlı eserinde ise, güzeli hareketsiz şeylerde görür ve onun latif ve iyi olduğunu belirtir. Ona göre sanatın esası, taklittir ancak bu sanatın gereksiz olduğu anlamına gelmez. Artistik yaratma, insanın esnek ve heyecanlı ifadeler arama içgüdüsünden ve yalnız insanda bulunan gerçeği taklit etme yeteneğinden doğar. Sanatçı eseriyle tabiata bir çeşit ayna tutar. Sanat, eşyanın dış görünüşünü değil, iç tözünü ya da eşyadaki ülküyü taklit eder. Bir sanat eseri, doğanın yarım bıraktığı şeyleri, sanatçının tamamlamasıyla orantılı olarak güzeldir (Sena, 1972:23).

Estetik kuramcısı Avner Ziss'e göre, güzeli uyum, ölçü ve oran üzerine temellendiren kuramlar, gerçek dünyaya ilişkin nesneleri ve görüngülerin nesnel özelliklerini dikkate almıştır. Bu öğretiler güzelin özünü salt nesnelerin dışsal özelliklerinde görmektedirler ve bu onların sığ yanlarını oluşturmaktadır (Ziss, Çev. Y. Şahan, 2016:132). Ziss, burada maddeci estetik anlayışını eleştirmektedir. Nesnenin biçimi hiçbir manevi güzelliği dile getirmiyorsa ve hiçbir düşünceyi somutlaştırmıyorsa Ziss gibi idealist estetikçilere göre, orada güzelin de sözü edilemez. Çünkü güzellik, varlıkta Tanrısal aklın bir ışımasıdır (R. Altıntaş, 2002:18).

Güzel konusıyla ilgilenmiş ve İslam düşüncesine önemli katkıları olan bir diğer filozof Plotinus'tur. Platon'un fikirlerini yeni bir bakış açısıyla ele alıp değerlendiği için Neo-Platoncu olarak kabul edilen Plotinus'a göre, maddi güzellik, ruhsal güzelliğin ifadesidir. Güzellik ruhun maddeye karşı zaferidir. Güzelliği hissedebilmek için, ruhun kendini güzelleştirmesi ve arındırması gereklidir. En yüksek mutluluğun şartı ise, sanat ve estetik vasıtasıyla iyi ile birlikte bulunan Tanrısal güzelliği temaşa etmektir (Sena, 1972:12). Plotinus'a göre de güzel Tanrı'nın evrendeki izidir. Evrenin güzelliği, Plotinus'a göre, Tanrı'nın büyüklüğünü haykırır (Bozkurt, 2014:136). Zira varlıkların her zerresi, mutlak varlığın nurundan bir parlıttır (Sena, 1972:12). Ayrıca o, duyular dünyasının güzelliğinden hareketle elde edilen bilgiden duyu-üstü dünyanın güzelliğine ulaşılabilceğini savunur ve bu dayanaklarını Tanrı'nın varlığını kanıtlamada bir delil olarak kullanır (R. Altıntaş, 2002:17).

Plotinos'a göre güzellik, genellikle kendini görme ve duyma alanlarında, sözcüklerin birbirine katılmasında ve müziğin farklı türlerinde gösterir. Ona göre güzellik, insanın ortaya koyduğu tüm davranışları da içine alır (Mutluel, 2016:28). Ayrıca güzellik; maddeye giren ve ona kendi birliğini veren şekildir. Güzel dediğimiz nesne, aslında tanrısal akıldan pay alır. Böylece nesne, ideanın üzerine yansımaları neticesinde üzerindeki karanlık gider ve güzellik kazanır. Duyulur dünyanın güzelliği kendini üç şekilde gösterir. Bunlar; renk güzelliği, biçim güzelliği ve ses güzelliğidir. Duyu ötesi dünyanın güzelliği de ruha yakındır. Bu güzellik, maddi dünyadaki güzellikten daha üstündür. Kaynağı ise, Bir'dir, İyi'dir. Yani Tanrı'dır (Tunalı, 1983:47-49). Bu bağlamda Plotinus'a göre güzelin kaynağı, Mutlak varlık olan Bir'dir. Bu anlamda varlığın güzel olabilmesi için Bir'le yakın olması ve erdemli bir hayat yaşaması gereklidir. Böylece, Plotinus, ruhun Bir'le olan yakınlığını ahlaki güzellikle bağlantılı olarak ele almıştır.

Bu anlamda Plotinus'a göre, güzelliğin ve sanatın amacı, duyuşal seviyenin arkasında, aşkın ve ruhani alanla ilişkilidir ve sanat duyuşal alandan ahlaka kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Estetik, filozofun sisteminde Bir ve İyi'ye ulaşmak için bir araç olarak değerlendirilmiştir (Taşkent, 2018:35).

Kısaca, Plotinus'a göre, "ilahi olanın güzelliği ile ondan pay alan nesnelerin güzelliği" şeklinde iki farklı güzellik vardır. Birinden diğerine ulaşmak ruhun arınması sayesinde. Böylece o "mistik-idealiste" bir güzellik teorisiyle düşünce tarihindeki yerini almaktadır (Yakıt, 1998:66). Plotinus'un güzellik anlayışında, Platon ve Aristoteles'in etkisi vardır ve bu etki metafizik bir boyut kazanmıştır. Güzellik, beden

güzelliğinden başlayarak, ruh, nous ve Tanrı güzelliği katına doğru yükselen bir çizgi göstermektedir (Tunalı, 1989:227; Taşkent, 2018:35). Plotinus, güzellik konusundaki bu görüşleriyle Müslüman filozoflar üzerinde etkili olmuştur.

Estetiğin kimliğine kavuşmasında kilometre taşlarından biri olarak kabul edilen Alman filozof Imanuel Kant ise (1724-1804), *Yargı Gücünün Eleştirisi* adlı eserinde, klasik anlamdaki güzel tanımına son vermiş ve "*kavrama dayanmadan, evrensel olarak hoş giden şey güzeldir*" tanımlamasını yapmıştır (Bozkurt, 2014:141). Kant, konuya özne temelli yaklaşmış ve güzelliği kişinin kendine özgü niteliklerinin bir işlevi olarak tanımlamıştır (Tekel, 215:150). Bu bağlamda Kant, estetik yargıları bilgi yargıları olarak görmemiştir. Estetik yargılar, tıpkı, ahlaki yargılar gibi, kişiye özgü deneyimlerdir (Ayдын, 1996:74).

Kant'a göre; herhangi bir şeyin güzel olarak nitelenebilmesi için, herhangi bir nesneye karşı duyulan beğeni duygusunun; ilk olarak bireylerin kendi duygularını içermesi gerekir. "Bu güzeldir" dediğimizde, bu yargı sadece bizim duygularımızı ve hislerimizi ifade etmelidir. Çünkü Kant'a göre estetik yargılar kişiye özgü tecrübi deneyimlerdir. İkinci olarak bu beğeni yargısını belirleyen hoşlanmanın menfaat ve çıkar amaçlı olmaması gerekir. Bu nedenle Kant; "güzel"i, "*herhangi bir çıkar gözetmeksizin hoş giden şey*" olarak tanımlar (Mutluel, 2012:38). Başka bir ifadeyle Kant'a göre güzellik, salt hoşlanma halinin objesidir (R. Altıntaş, 2002:18). Kant, güzeli salt estetik bir kavram olarak belirlemek ister, bunu temellendirirken de güzeli, pratikten, doğrudan, iyiden ayırır (Tunalı, 1989:208). Ancak böyle bir ayırım günümüz modern toplumlarda pek fazla rağbet görmemektedir. Aksine, teknik ve sanat, insan hayatını kolaylaştırıcı olmak üzere üretilen araçları güzellikle bütünleştirmeye yönelik yeni anlayışlar ortaya çıkarmıştır. Güzeli, insan yaşamında yer edinmesini sağlayan bu anlayışa göre kullandığımız araçlar faydalı olduğu kadar güzel de olması, özellikle talep konusu olmaktadır (R. Altıntaş, 2002:18).

Kant, güzellik ve sanat arasında bulunan ilişki biçimlerine de değinir. Ona göre sanat, güzelliğin tamamen hür bir şekilde üretilmesidir. Gerçek sanatkâr akıl sahibi yani ancak bir insan olabilir. İpek böceği ve arı gibi birtakım hayvanların da eserleri vardır, ama hiçbir zaman bu canlılar bir sanatkâr olarak sayılamaz. Çünkü bunların eseri özgür bir sebebin ve iradenin ürünü olmayıp mekanikseldir (R. Altıntaş, 2002:19).

Kant, "duyu âleminin güzelliğinden duyu-üstü bir kudrete istidlâl yoluyla geçmek mümkün değildir; noumen âlem zihninin kudreti dışındadır" diyerek eşya da gördüğümüz güzelliğin dünyanın ezeli bir bilginin eseri olmasını ve bu dünyanın düzenleyicisi tarafından eşyanın uyumlu bir şekilde düzenlenmiş bulunduğunu kabul ve tasdik etmeye yeterli olmadığını savunur. Kant sadece Tanrı'nın varlığını kanıtlamada estetik delili değil, geliştirilmiş olan tüm kozmolojik, ontolojik ve teleolojik delilleri de kabul etmez. O, Tanrı'nın varlığını ahlaken zorunlu olarak görür, aklen zorunlu görmez. Tanrı'ya inanmanın akliliğini kabul etmeye dayanmayan Kant'ın bu inanç biçimi daha sonra Batı düşüncesinde materyalist ve ateist varoluşçu düşüncelerin kuvvetlenmesine zemin hazırlayacaktır (R. Altıntaş, 2002:19-20).

Aydınlanma filozoflarına kadar gelen filozoflardan büyük bir çoğunluğun en büyük yanılgısı, evrende ve bütün canlı varlıkların yaratılış düzleminde gördükleri harmoniyi algılamayı salt görme organına hamledip, onun arka plânını okuyamamalarıdır. Hâlbuki yaratılış tabiatı itibarıyla insanlar, her ne kadar farklı derecelerde algı kalıplarına sahip olsalar da her insanda fitratın gereği bir güzelliği idrak yeteneği vardır (R. Altıntaş, 2002:22).

Estetik ve güzellik konusunda çeşitli fikirler belirtmiş olan bir başka idealist filozof Hegel'dir. Hegel de estetiğin konusu olarak güzelliği, mutlak ruhun nesnelerde

belirmesi veya duyularla kavranabilir bir görünüşü olarak tanımlar (Bolay, 2004:251; Kılıç, 2021:437). Başka bir ifadeyle Hegel'e göre güzel, "ide"nin duyusal görünüşüdür. Hegel, güzelle Mutlak arasında doğrudan ilişki kurmakta ve sanatı başlı başına bir fenomen olarak ele alıp değerlendirmektedir. Bir tin felsefesi ortaya koyan Hegel, varlığı Mutlak'ın bir açılımı ve tezahürü olarak görmektedir. Buna göre, Mutlak kendisini sanat, din ve felsefede kendi formlarına uygun olarak ifşa edip açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla sanat ve onunla ortaya konulan güzel, salt tabii veya dünyevi olanla açıklanamaz (Tokat, 2018:337).

Çağdaş metafizikçi olarak adlandırılan Heidegger'e göre ise güzellik, varlığın aydınlanması ve doğruluktur. Heidegger'e göre doğruluk ise, var olanın gizlilikten kurtulmasıdır (Şahin, 2011:166). Ona göre, güzellik, varlığın özüne ait bir nitelik, varlığın özünün açığa çıkmasıdır (Tunalı, 1989:238).

Alemi bir estetik sezgi içinde seyreden filozof Schelling'e göre de sanat, mutlak yaratıcının algılanmasına vesile olan biricik faaliyetimizdir. Güzellik ise, sonsuzluğun sonlu bir biçimde duyulanmasıdır. Kısaca, ona göre, güzel, bir anın ifadesi değil, bir sonsuz hayatın gösterilmesi ve temsil edilmesidir (Sena, 1972:192). Kısaca, güzellik, sonsuzluğu anlamlandırmada bize vesiledir.

Yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere güzellik anlayışı, varlık anlayışı(ontoloji) ile doğrudan ilgilidir. Eski Yunan ve Orta Çağ'da da güzel kavramı bu yüzden Tanrı kavrayışı ile paralellik arz etmektedir. Güzellik günümüzde olduğu gibi duyum veya duyulur şeylerle sınırlanmamış; anlam alanı hisler alemini de aşan bir kapsamda ele alınmıştır. Bu da güzelliğin aşkın bir kavram olarak değerlendirildiğini göstermektedir (Karadeniz, 2021:17).

İslam'ın güzellik, dolayısıyla estetik görüşünü ortaya koyabilmek için konuya biraz daha yakından ve ayrıntılı bir şekilde bakmaya çalışalım: Güzellik, İslam'ın özünde yatan bir değerdir ve bu bakımdan da son derece önemlidir. Gazali ve İbn Sina'ya göre, güzelliğin özü mükemmelliğin kabulü ve teslimidir ve her şeyin kendine göre bir yetkinlik biçimi veya tarzı vardır. Dış güzellik, bir şeyin gerçek güzelliği konusunda sadece bir rehberdir. Mesela, göz sadece dış güzelliği algılayabilir; ama bir şeyin özüne nüfuz etmek, kalbe ait bir özellik ve hatta ayrıcalıktır (Koç, 2017:77).

Gazali bunu şöyle ifade eder:

"Güzel olan her şey sevilir. Güzelliğin idraki, bizatihi haz verir. Yani güzellik bizatihi kıymettir. O kendi başına iyidir ve kendisi için istenir. Zannetme ki, güzel bir sureti sevmek, sadece kaza-i şehvet aşkınadır. Güzelliğin idraki ayrı, kaza-i şehvet ise ayrı bir şeydir" (Çalışkan, 1998:336).

Bir başka yerde ise Gazali, güzel ve iyi arasında bağlantı kurarak 'iyi'yi üç kısma ayırır: Yararlı, leziz ve cemil (güzel). Meşhur eseri 'İhya'nın 'Tefekkür Kitabı'nda insanın yaratılışındaki mevcut güzellikleri tasvir ederken küçük bir paragrafta on *defa* 'ahsene', 'zeyyene' gibi 'güzel kıldı' anlamına gelen fiilleri kullanır. Aynı yerde 'nizam, tert'ib, ta'zim' gibi kelimeler de sık sık kullanılmaktadır ki; bunlar dolaylı olarak estetikle ilgilidir. Çünkü İslam'ın güzelliği, daima nizamda ve kesretin vahdete erişmesinde görmüştür (Çalışkan, 1998:336).

Bununla beraber Gazali güzelliği zahiri ve batini olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Zahiri güzellik; duyularla algılanan güzelliktir. Batini güzellik ise basiret sahipleri tarafından görülür. Gazâlî'ye göre güzellik sadece surette veya şekilde aranmaz. Aksi halde ses, yazı vb. şeylerin güzelliklerinden bahsetmek anlamsız olur. Hâlbuki göz, güzel yazıdan zevk alır, kulak da güzel nağmelerden hoşlanır. Dolayısıyla idrak edilen her şey güzel ya da çirkindir. Duyularla bilinmediği halde batinî basiret nuru ile bilinen şeylerde de hüsn ve cemel kavramları kullanılmaktadır (Şahin,

2014:170-171). Asıl önemli olan ise, beş duyu organlarımız vasıtasıyla görebildiğimiz veya hissedebildiğimiz güzelliklerden görünmeyenin güzelliğine ulaşmak yani batını güzelliği idrak edebilmemizdir.

Gazâlî'ye göre güzeli güzel yapan kriter, bir şeyde kemâlatın yani yetkinliğin ve mükemmelliğin olmasıdır. Ona göre, eksiklik noksanlıktır, noksanlık ise çirkindir. Bir şey, bulunması mümkün olan bütün kemâlâtı kendisinde topladığı vakit, güzelliğin zirve noktasına ulaşmış demektir. Eğer bir kısmı bulunur, bir kısmı bulunmazsa, o şey, bulunduğu nispette güzeldir. Ayrıca, her varlığın kendine ait birtakım sıfatları vardır, bunlar onu güzel yaparlar. Dolayısıyla bir varlıkta bulunan bir özellik, bir başka varlıkta bulunmayabilir, bu onda bir eksiklik meydana getirmez. Her şeyin güzelliği, kendisine layık olan kemalindedir. Mesela atı güzelleştiren, insanı güzelleştirmez, diğer eşyada da durum böyledir. Yazıyı güzelleştiren, sesi güzelleştirmez, elbiseyi güzelleştiren kapları güzelleştirmez, herkesin kendine özgü birtakım nitelikleri vardır. Her varlığın kendi doğasına uygun güzellikler, o varlığın gerçek anlamda güzel olmasını sağlar (Şahin, 2011:177).

Farabi ise, güzeli, varlığı kendi zatından olanın güzelliği ile varlığı kendi zatından olmayanın güzelliği şeklinde sınıflandırmıştır. Farabi her varlıkta bulunan güzellik, parlaklık ve ihtişamın, onun varlığının en üstün olması ve nihai yetkinliğe ulaşmasıyla varlık kazandığını belirler. Ona göre, Allah, varlıkların en üstünü olduğuna göre, öyleyse onun güzelliği de bütün güzelliklerin üstünde olur. Ayrıca Farabi'ye göre Evvel, en mükemmel ve en güzel olup, güzelliği özüne ait olandır. Bu bağlamda, Tanrı'dan başka var olanların güzelliği için kullanılan "güzel" sözü, o şeylerin cevherini değil, renk, biçim ve durumlarının (arazlarının) yetkinliğini gösterir (Farabi, Çev.: B. Güneş, 2021:27-28; Yakıt, 1998:67; Karakuş, 2019:315).

Farabi, varlığı kendi zatından olmayanın güzelliğini etki eden iki faktörden bahsetmektedir. Bunlardan biri, varlığı kendi zatından olana yakınlığı, diğeri ise kendi cinsine olan ideal ölçülere yaklaştığı orandır. Bu yakınlık azaldıkça, varlığın güzelliği de azalır. Allah'ın güzelliği kendi zatından dolayı olan güzelliştir. Allah haricinde olan varlıkların güzelliği ise, Allah'a olan yakınlık ve gerek insan ve gerekse diğer canlılardaki kendi cinsine uygunlukta en üst dereceye yaklaşabilmesidir. Her varlıktaki güzellik ve ihtişam, o varlığın, en üstün varlık derecesine ve nihai yetkinliğe ulaşmasıyla olur (Farabi, Çev.: M.S. Aydın, A. Şener, M.R. Ayas, 2012:53-54). Bu noktada Farabi'nin şu sözleri dikkat çekicidir:

"Alemdaki varlığa çokluk hakimdir. Ancak, nicelik veya nitelik üstünlüğüne dayalı fark ayrımı yapmaksızın her varlık O'ndan taşmıştır. Her mevcut kendine özgü cevherden taşıdığı için O, cömerttir. Ve yine her cevher kendi niteliğine göre pay alarak taşıdıkları için O, adildir. O'nun hem cömertliği, hem de adaleti cevherindedir, başka bir şeyde değildir. İşte İlk Varlık'a ait bu cevherden, kendilerine düşen payı alarak taşan varlıklar kendi aralarında öyle bir nizam ve intizam içinde olurlar ki birçok şey tek şey halinde husule gelir. Varlıktaki bu çokluğu bir araya getiren bu bağlar, insanları birbirine bağlayan sevgi bağları gibidir. Çünkü özü gereği Allah'tan gelen sevgi de insanları birbirine bağlar ve kaynaştırır" (Farabi, Çev.: B. Güneş, 2021:32).

Varlıktaki çokluk veya çeşitlilik Allah'ın cömertliğinin, keyfiyet farkı ise, O'nun adaletinin bir inayeti olarak meydana gelmektedir. Birlikten çokluğa inildikçe zayıflayan, ancak çokluktan birliğe yükseldikçe olgunlaşarak, güç kazanan güzellik, varlığın Allah'tan aldığı paya göre oluşmaktadır (Çetintaş, 2014:161). Çünkü tüm güzelliklerin kaynağı Mutlak Kemal olan Allah'tır.

İslam filozofu İbn Sina'ya göre ise Zorunlu Varlık, kendisinde bütün güzellikleri toplayan varlıktır. Ayrıca, tüm eksikliklerden arınmış sırf iyilik ve her bakımdan

mükemmel bir güzellik ve iyilik sahibidir. O, her şeyin güzelliğinin ilkesi olması yanında yetkinlik, hoşluk ve güzelliğin de zirvesidir (Mutluel, 2021:1417). Dolayısıyla İbn Sina'ya göre, gerçek güzellik, Allah'a aittir. Çünkü Allah saf akli ve her türlü eksiklikten münezzehtir. Yine İbn. Sina'ya göre, mümkün varlıklar güzelliklerini Allah'tan alırlar.

İbn Sina, güzelliği “kemal” de, duyulur nesnelerin kemalini de “tenasüp ve ölçü” de aramıştır. Zira “kemal”in Mutlak Varlık’a yaklaşmakla elde edilebileceği görüşündedir (Yakıt, 1998:67). İbn Sina bu görüşüyle kemal ve güzellik arasındaki ilişkiyi belirtir.

İslam filozofları, güzeli iyi kavramı ile bağlantılı ele almışlardır. Özellikle, İbn Sina ve Gazali düşüncesinde bu yaklaşım açıkça görülmektedir. İslam filozofları güzeli ve estetik ilgiyi sadece ahlaki moral değerlerle ilişkilendirmekle kalmamış, güzel kavramını Tanrı'nın güzelliği ile de ilişkilendirmişlerdir (Taşkent, 2013:114). Bu bağlamda Müslüman filozoflar güzelliği etik ve metafizik ile de bağlantılı olarak ele almışlardır. İslam'da sanatın özü güzelliktir ve güzellik zahiri ve batini yönüyle hakikate gönderimde bulunur. Hz. Peygamber, “Allah güzeldir, güzelliği sever.” demiştir. Dolayısıyla güzellik, alemdeki bütün güzelliklere yansıyan ilahi bir sıfattır. İlahi güzellik, varoluşun her düzeyinde ve her şeyde kendini gösterir.

İslam sanatı, insanı üstün ve aziz bildiği için onun kullanımına sunduğu her şeyi aynı zamanda güzel olmasına çok büyük bir önem vermiştir. İslam estetiğinde salt güzellik hiçbir zaman tek başına gaye olmamıştır. Bir eserin ortaya çıkışı sırasında gözetilen hakikate uygunluk ve mükemmele ulaşma çabası beraberinde güzelliği de getirmiştir. Kısaca, güzellik nihai anlamda, kemale ermenin cezbedici bir vasıtası olmuştur (Koç, 2017:83).

Estetiğin konusu olarak “güzel” kavramının araştırılması uçsuz bucaksız bir alandır. Güzel'in ne olup ne olmadığını bilmek elbette güzelin anlaşılması ve belirlenmesi için gereklidir. Ancak görüldüğü gibi, güzel ve güzellik, bir tek tanımla açıklanamayacak bir kavramdır. Estetiğin ana kavramı olan güzellik, çeşitli bağlamlarda değerlendirilmiş ve tanımlanmıştır. Çünkü, her felsefi düşünce, güzelliğe kendi noktai nazarından bakmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak çeşitli güzellik anlayışları ortaya konmuştur. Biz bu farklı bakış açılarına bu bölümde yer vermeye çalıştık. Şimdi ise, güzelin, yüce, doğru, iyi, faydalı gibi kavramlarla ilişkisine yer vereceğiz.

3.8. Yüce ve Güzel

Yüce ve yücelik, insanın anlamlandırmak için bütün yolları denemesine rağmen tam anlamıyla kavrayamadığı, gücüne ve büyüklüğüne ulaşma imkânı bulamadığı, aslında kendisine zarar verme konusunda herhangi bir korku duymamakla beraber kendisinden çekindiği ve korktuğu, bütün bunlara rağmen, gücü karşısında doyuma ulaşarak saygı duyduğu bir şeydir (Mutluel, 2016:70).

Estetik ilminde, Yüce ve Yücelik kavramlarını ilk kez temellendiren ve estetiğin konusuna dahil eden kişi Kant'tır. Kant Yüce'yi, herhangi bir kavram araya girmeksizin, kendiliğinden haz uyandırması ve her zaman evrensel bir değer ifade etmesi ve özel yargılara yol açması bakımından “güzel”e benzetmektedir. Ancak Kant'a göre, Yüce, sınırsız, sonsuz ve aynı zamanda hayal gücümüzün üstünde olması bakımından güzelden ayrılmaktadır. Ona göre yüce, hayal edilen şeyle, anlam gücümüz arasındaki uyumsuzluktan gelmektedir. Bundan dolayı güzel duygusu saf ve açık olduğu halde, yüce duygusu bulanık ve kapalıdır. Bu tür bilgi bulanıklığı ve karmaşası ise Yüce'nin tam olarak kavranmasına engel olmaktadır (Bozkurt, 2014:154).

Tam bu noktada, “Yüce ile güzel arasında nasıl bir ayırt edici özellik vardır?” sorusu ile karşı karşıya kalırız. Tunalı, bu soruyu:

“...örneğin bir insan başı, güzel bir manzara, güzel bir resim ya da heykel dediğimiz zaman, burada sınırlı ve belirli bir obje ile karşı karşıya geliriz. Bu sınırlı ve belirli bir obje, vaktiyle Aristoteles’in söylemiş olduğu belirli bir büyüklük olarak anlaşılmalıdır. Güzel dediğimiz manzarayı kolayca kavrayabiliriz, biçim yönünden o belirli ve sınırlıdır. Buna karşılık “Yüce” dediğimiz objelerde biçim yönünden bir belirsizlik ile karşılaşırız. Örneğin, yıldızlı bir gökyüzü biçimsel yönden sınırsızdır, ufuksuz bir deniz aynı şekilde sınırsızdır ve kavrama gücümüzü aşan büyüklükleri gösterirler. Bütün bu nesnelere biz güzel diyemeyiz. Çünkü güzelde, Aristoteles’ten beri bildiğimiz gibi, nesnenin belli, sınırlı bir biçimi söz konusudur. Yukarıdaki örneklerde ise bu sınırlılık söz konusu değildir. İşte Kant, bizi aşan büyüklüklere ve sınırsızlıklara sahip nesneler “yüce” olarak adlandırılır,” şeklinde cevaplandırır (Tunalı, 1989:351-352).

Çağımızda yaşamış felsefecilerden olan N. Hartmann (1882-1950)’da Yüce’nin, doğada ve çeşitli tabiat olaylarında bulunabileceğini belirtir. Bunun için bir fırtınayı, bir çölü, yıldızlı bir gökyüzünü, güneşi örnek gösterir. Ancak, bu olaylar karşısında estetik öznenin aldığı tavır önem arz etmektedir. Estetik özne, aldığı bu tavra göre Yüce’yi estetik olarak kavrar veya kavrayamaz. İnsanın bir görev için, kendini ve sağlığını tehlikeye atması ahlaki açıdan düşünüldüğünde yüce bir duygu olarak görülme ihtimali vardır ancak, bu estetik olarak yüce bir duygu değildir. Bu açıdan, Yüce’nin en çok görüldüğü yerler mithos, din ve felsefi düşüncedir (Mutluel, 2016:72).

Kur’an-ı Kerim bağlamında ele alındığında görülür ki, Yüce, gerçekleşen birçok olay örneklemelerinde sık kullanılan bir kavramdır. Allah’ın sıfatlarının anlatıldığı âyetlerde, insanların gemiye bindiklerinde, uçsuz bucaksız denizleri gördüklerinde, Allah’a olan inançlarının ortaya çıktığı ve O’na yalvarıp yakardıkları, bu duygunun belirmesi neticesinde ürperti ve korku olduğu bir gerçektir. Kıyametin anlatıldığı âyetlerde insanların duyduğu korku ve ürperti, insanın yüce karşısındaki tutumunu ortaya koyması açısından önemlidir. Aynı şekilde dünyanın dengesini oluşturabilmesi için dağların bir kazık olarak yaratıldığını anlatan âyet karşısında duyulan hayret ve korkunun, aynı şekilde yüce duygusunun açığa çıkmasında etkili olduğu çok açıktır (Mutluel, 2016:73).

3.9. Güzel, İyi, Doğru, Faydalı, Yararlı

Güzel’in diğer kavramlarla ilişkisi geçmişten günümüze kadar en çok tartışılan konulardan biridir. Antik Yunan filozofu olan Sokrates, güzel kavramı ile iyi kavramını birbirinden kesin çizgilerle ayırmamıştır (Timuçin, 2017:19). Çünkü, ona göre hoş ve yaşamı acısız kılan işler, güzeldir. Her güzel iş, aynı zamanda iyi ve faydalıdır (Mutluel, 2016:74). Platon ise, *Büyük Hippias* adlı diyalogunda “güzel”i tanımlarken “...kullanışlı ve yararlı olandır.” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadede de anlaşılacağı üzere, Platon’a göre güzel, aynı zamanda faydalı ve yararlı olan şeydir. Aristoteles’de *Rhetorica* adlı eserinde “güzel iyidir.” tanımlamasını yaparak güzel ve iyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Antik çağda tartışma konusu olan güzel ve iyi arasındaki ilişki, bu dönemden sonra tartışma konusu olmaktan çıkmış ve iki kavramı tekrar gündeme getiren ve iyi ile güzel’i tam bir tenasüp içinde görerek birbirlerinden ayrılmaz hale getiren, İngiliz düşünür Shaftesbury (1617-1713) olmuştur. Shaftesbury’ un bakış açısına göre, dünyada en tabii olan güzellik, dürüstlük ve ahlaksal doğruluktur. Bu

anlamda doğruluk iyi ve erdem ile aynı anlama gelmektedir. Shaftesbury'a göre, güzelliğin olduğu yerde erdem ve iyi vardır. Varlık tümüyle, uyumlu ve güzel olmasının yanında aynı zamanda iyi olma niteliğine sahiptir (Tunalı, 1989:207-208).

Güzel ile iyinin aynılığını savunan filozofların amacı, güzel ve soylu bir ruh uyumu ve ahlaklılık idealinden doğmaktadır. Yine, güzelin iyi ile olan bu ontik ilgisi, estetik ya da sanatın ahlak ile olan içten ilgisini ortaya koymaktadır (Tunalı, 1989:205).

Estetiğin kurucu unsurlarından biri olarak kabul edilen Kant ise, bu kavramları aralarındaki benzerlik ve zıtlıkları ortaya koyarak, bu iki kavramın birbirinden ayrılan noktalarını açığa çıkarmak istemiştir. Bunu için güzel ve iyi arasındaki başlıca farkları ortaya koymuş ve her iki kavramın istinat noktalarını açıklamaya çalışmıştır. Kant, iyi ve güzelin aralarındaki benzerlik ve farkları şu şekilde açıklamıştır:

1. Hem güzel hem de ahlaksal iyi hoşla gider, ancak, güzelden duyulan hoşlanma hiçbir menfaat ve çıkara dayanmadan, sadece seyretmeyle oluşan bir hoşlanma olmasına karşın, iyiden duyulan hoşlanma kavrama dayalı hoşlanmadır.

2. Güzel'de söz konusu olan özgürlük, hayal gücünün zihin yasalarıyla olan uygunluğu olarak düşünülmektedir. Oysa ki, ahlaksal iyi'de bulunan özgürlük iradi bir özgürlüktür.

3. Güzel hakkında öznel olarak karar verme genel kavramlara dayanmaksızın genel-geçer olarak düşünülürken, iyi'nin nesnel ilkesi de kavramlara dayanarak genel-geçer olmasıdır (Tunalı, 1989:209).

Bu bağlamda bilgisel ve kavramsal, iyi ve faydalı olanla sınırları ilk kez Immanuel Kant ile belirlenmiştir. Kant'a göre güzel, bir nesnenin seyredilmesinde hayal gücü ve anlama yetisi arasında meydana gelen uyumdan doğan bir hoşlanma duygusudur. Görüldüğü üzere, Kant'ın güzel, tanımı insanda beğeni isteği ile uyum arasında bir paralellik arz etmektedir. Bunun diğer bir ifade şekli, güzellik, bir hoşlanma objesidir. Kant'a göre, güzel karşısında duyulan estetik haz, kavrama dayanmadığı için, iyinin gerçekleşmesiyle duyulan hoşnutluktan ayrılmaktadır. O, estetik hazzı, aynı zamanda çıkar ve ilgilere bağlı olan hoşlanma duygusundan, güzeli de faydalı ve iyiden ayırmaktadır (R. Altıntaş, 2002:18). Bu bağlamda Kant'a göre estetik olan bir nesnenin güzel olarak değerlendirilebilmesi için sanatsever açısından fayda sağlamamalı, bilgi objesi haline gelmemeli ayrıca estetik nesne ile bir amaç güdülmemelidir. Bu perspektiften ele alındığında Kant'ın estetik anlayışında, estetik nesne sadece güzel olduğu için güzel olarak kabul edilir. Çünkü estetik nesneden menfaat, bilgi, fayda elde ettiğimizde o nesne estetik olmaktan çıkar (Tunalı, 1989:135-136).

Ancak Kant'ın güzel ve iyi ilişkisi hakkında savunduğu bu görüşüne karşın, estetik aynı zamanda bir davranış biçimidir. Bazen sadece estetikçilerle ahlakçıların alanlarının farklılıklarını ortaya koyabilmek amacıyla, güzel iyiyle karıştırılmamaya çalışılmaktadır. Ancak bu iki kavramın gerek günlük hayatta ve gerekse felsefi metinlerde birbiri ile sık sık karıştırıldığını görmek mümkündür. Bu bağlamda ilk çağdan günümüze birçok düşünür, genellikle güzelden yola çıkıldığında iyi ile yüz yüze geldiğini, iyiden yola çıkıldığında ise güzelle karşılaşıldığını savunmaktadır. Yine kötülüklerin ve ölümlerin çirkin imgelerle, sevinçlerin ve umutların güzel imgelerle gösterildiği ifade edilmektedir. Bu da gösteriyor ki, başlangıçtan bu yana insanoğlu, güzel kavramını çok geniş kapsamlı ele almış, onu, aynı zamanda davranış biçimlerine bağlı olarak ahlaka götürmüştür (Timuçin, 2017:19).

Çağdaş düşünürlerden olan S. Hüseyin Nasr'ın da belirttiği gibi, güzellik, insanın var olan bir ihtiyaçtır. Aynı zamanda güzellik, insan için bir lüks değil beşerî bir gereksinimdir. Ayrıca, güzel olmak, aynı zamanda yaralı ve faydalı olmak demektir. Bu yüzden faydalılık, güzelliği tamamlayan bir niteliktir. Bir başka açıdan, çirkin olan şey

de insana fayda vermez. Bu bakımdan Müslüman açısından güzellik, doğruluk ve iyilik birbiri ile bağlantılı terimlerdir (Mutluel, 2016:76).

Güzel olanın iyi olandan ayrı ve bağımsız olduğunu savunan görüş İslam'ın hakikat anlayışına uygun değildir. Çünkü İslam'ın estetik anlayışında güzel ile iyi, doğru, faydalı kavramları arasından sıkı bir bağ vardır. Güzel hakikati ortaya çıkarmada bu değerlerle ilişki içerisinde.

Kur'an-ı Kerim'deki ayetler incelendiğinde anlaşılıyor ki, güzel, iyi, faydalı, yararlı gibi kavramlarla sık sık bir arada ifade edilmiş ve güzel'in aslında salt seyir malzemesi olarak değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak algılanması gerektiği vurgulanmıştır. Kur'an-ı Kerim, "salih amel" kavramını, genellikle "iyi işler" anlamında kullanmıştır. "...İyi (Salih) ameller, dünya süsünden hayırlıdır." (Kehf,18/46) âyetinde, dünya güzellikleri ile salih ameller kıyaslanmakta ve salih (iyi) amellerin daha güzel ve hayırlı olduğu ifade edilmektedir. Yine "...Kim salih bir amel (iyi bir iş) yaparsa, faydası kendisinedir ve kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir" (Casiye,45/15) âyeti de aynı anlamda kullanılmıştır (Mutluel, 2016:76).

İyi, doğru, faydalı, güzel, hakikat gibi kavramlar, ahlak ilminde de inceleme konusu olmaktadır. Ahlak ilmi özellikle insanların doğumundan itibaren, davranışlarının güzelleşmesi için yol ve yöntem gösterir. Hz. Peygamberin "*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*" hadisinden de anlaşılacağı üzere, Kur'an-ı Kerim içinde bulunan tüm emir, yasak ve ibadetlerin temel gayesi, birey ve toplumda güzel davranışların oluşmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde "iyi", "güzel", "doğru", "faydalı" gibi kelimeler, eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'e göre bu kelimelerin ifade ettiği anlamların birleşmesi sonucu "güzel" ortaya çıkmaktadır. Bazı çağdaş Müslüman düşünürlerin de ifade ettiği gibi, güzellik, "hakikati kuşatan bir hale"dir. Buna göre, güzellik ile işe yararlılık, hakikat, işlevsellik, iyilik ve faydalılık birbirlerini tamamlayan terimler olmaktadır (Mutluel, 2016:76-77).

3.10. Estetik Tecrübe

İnsanların farklı açılardan baktığı ve bilmeye çalıştığı bir tek evren vardır. İnsan da evrenin bir parçasıdır, fakat o, sadece evrenin fiziksel kanunlarına tabi bir varlık değil; aynı zamanda içinde bulunduğu varlıklar aleminin diğer parçalarını bilebildiğini ya da hissedebildiğini iddia eden bir varlıktır. Whitehead'ın da belirttiği üzere alem topyekûn var olanların oluşturduğu bir varlık sahasıdır; alemde var olanlar, birbiriyle ilişkisi olmayan donmuş varlıklar toplamı değildir; çünkü varlıklar birbirini algılar ya da "tecrübe ederler". Evrende bir varlık olarak insan dış dünyayı sadece tecrübe etmez, ona hayranlıkla yönelir, korkar ya da güzel bulur. Bunların hepsi birer tecrübedir; fakat içinde değer yargıları, anlamlar ve yorumlar barındıran bir tecrübedir. İnsan yaşadıklarıyla ya da tecrübe ettikleriyle "insan olur"; bu oluş sürecinde insanı insan yapan en önemli tecrübelerinden biri de "estetik tecrübe"dir (Işık, 2018:392).

Estetik tecrübe sırasında insan bir yönüyle duyuma dayanmasına rağmen; gördüğü veya hissettiği nesneyi aşarak özgür bir öznellikte bir değer üretir. Bu ise estetik tecrübenin bizzat kendisinin aşkın ile ilişkilendirilmesine sebep olmaktadır. Özellikle din felsefesiyle alakalı eserlerin estetik tecrübeyle dini tecrübe arasında bir ilişki kurmaları ve kişiyi Tanrı'nın varlığına ikna etme hususunda diğer kanıtlar kadar estetik tecrübenin etkinliğinden de bahsetmeleri bu nedenledir (Işık, 2013:70). Din felsefesinin en önemli görevlerinden biri de dinin topyekûn beşerî tecrübe içindeki anlam ve önemini açıklamaktır. Estetik tecrübe de bu topyekûn tecrübe içinde yer aldığı

düşünüldüğünde, onun da din felsefesi açısından konumuz bağlamında değerlendirilmesi gerekir (Aydın, 2018:307).

İnsanın bilgiyi elde etmesi için bir yaşantıya ve deneyime ihtiyacı vardır. Toplumsal ve kişisel yaşantılar, anlayışı şekillendirerek estetik algıyla beraber bir tecrübeye evrilmektedir. Kozmolojik alanda oluşan estetik tecrübe, beşerî tecrübe içinde tam olarak belirlenemeyen anlamlandırma olgusu, idrak algısının derununda bulunan tecrübelerden biridir (Aydın, 2018:307).

O halde estetik tecrübeyle ne kastedilmektedir? Bu tür sorular, yani tecrübe, anlam ve insanı merkeze alan sorular, insana uzaktan bakmayı değil “insanla olmayı” içeren bir epistemolojik yaklaşımın ürünüdürler. Nitekim algılarımız sadece duyusal değil, aynı zamanda duygusaldır; çünkü biz yaşamımızda onlara duygu niteliği de katarız. Gündelik yaşamda duygudan ya da duygu tonundan arındırılmış salt bir algı objesi bulmak neredeyse imkansızdır. Örneğin, karşımda duran bir kişi, yalnızca bir algı objesi olarak gerçek bir varlık değil, aynı zamanda hoşlandığım, sevdiğim ya da hoşlanmadığım, sevmediğim bir varlıktır. Kısacası nerede bizim için bir bilgi objesi varsa, orada aynı zamanda bir duygu objesi de vardır. Bu bize reel yaşamın aynı zamanda duygu yüklü bir yaşam olduğunu da göstermektedir. Hayatımızın her anına eşlik eden söz konusu duygular bizim için hem gerçek hem de hayati öneme sahiptir (Işık, 2013:70).

Hayatın ve varoluşun anlaşılmasında estetik boyut her zaman söz konusudur. Yuva kurmak için çalı taşıyan bir kuşu, rüzgârda dalga dalga salınan ekinleri gördüğümüzde veya bir dereye akan suyun şırıltısını dinlediğimizde zevk ve huzur duyarız. Dipsiz gökler, heybetli dağlar ve köpüren deniz dalgaları karşısında daha farklı duygular hissederiz. Doğanın harikuladeliği, görkemi ve güzellikleri karşısındaki bu duygular estetik tecrübeyle ilgili bir durum olmaktadır (Koç, 2017:92). Ruhun dış dünyayla ilişki kurduğunda uyanmasından söz edilir. Bu, bir çiçek, bir bulut veya güzel bir sesle ilgili duyusal bir tecrübenin bizi manevi bir tecrübeye açabileceği anlamına gelir. Bu bağlamda “*Biz ayetlerimizi dış dünyada ve kendi içinde onlara göstereceğiz*” (Fussilet,41/53) ayeti Müslüman düşünür ve sanatçılar açısından son derece uyarıcı olmuştur (Koç, 2017:93).

Estetik tecrübe her insanın bir şekilde yaşadığı tecrübedir. İnsan tabiatta gördüğü, işittiği, dokunduğu, kokladığı veya tattığı şeyleri güzel veya çirkin olarak nitelermektedir. Diğer taraftan insan kendi güç ve anlayışı oranında yaşadığı muhitten kullandığı aletlere, giysilerinden görünümüne, konuşma ve yazma tarzına ve hatta yeme içme, oturup kalkma şekillerine, binaların, sokakların ve şehirlerin düzenlenmesine kadar bütün yaşantısına estetik bir boyut katmak istemektedir. Her şeyde sadece doğruluk, yararlılık veya iyi olma özelliklerinin yanı sıra güzel olma niteliğini de aramaktadır. İnsan tabiatta var olan güzel olanla yetinmeyip sanatsal güzeli de üretmeye çabalamaktadır (Tokat, 2005:138). Ancak aynı dünyayı tecrübe etmemize rağmen süjenin algılama kapasitesi ve farklılığı, tecrübe edilen veya algılanan şeyin farklı şekilde anlamlandırılmasına ve onların üzerine inşa edilen sanat, bilgi ve bilimin de farklılaşmasına neden olmaktadır (Işık, 2013:72).

Estetik bakış tarzında bir özne-nesne ilişkisi vardır. Diğer bir ifadeyle, bir takım estetik objeler bir de bunları gören, duyan, tahayyül ve tasavvur eden insan vardır. Estetik nesne karşısındaki insanın hisleri, duyguları ve düşünceleri, estetik tecrübeyi, bu tecrübenin duyusal düzeyde algılanacak şekilde ve sanatsal formda çeşitli yollarla ifade edilmesi ise sanat eserini meydana getirir (Aydın, 2018:309; Koç, 2017:19). İnsan hayatında son derece önemli olan güzellik duygusu, sanat eserleriyle somut bir ifadeye

kavuşur. Sanat eserleri, hayatın her alanıyla ilgili geniş boyutları olan estetik tecrübenin belli bir dil ve üslup içinde somutluk kazanmış halidir (Koç, 2017:19).

Estetik tecrübe ve bu tecrübenin ifadesi olan sanat, insanı benzer duygular aracılığıyla da kişisel hayattan evrensel hayata yükselten bir etkinliktir. Dahası, estetik tecrübe bir yönüyle iman tecrübesine giden bir yol olabilir. Bu bağlamda, doğal güzellikler ve sanat eserleri vasıtasıyla yaşadığımız estetik tecrübenin imanla taçlanacak bir tecrübenin başlangıç safhasını oluşturması da mümkündür (Koç, 2017:34). Nitekim, estetik tecrübenin duyumu aşan ve aşkına yönelen bir veçhesi vardır. Güzel, bizi kendimizden çıkarır, bizi yetkinin ya da aşkının duygusuna ulaştırır; bizi kendisini gözlemlemekle güçlü kılar ve giderek evrensele bağlar (Işık, 2013:82).

Varlık alemindeki muazzam büyüklükte olan dünya, gökyüzündeki güneş, ay ve yıldızları ibretlik bir nazarla seyredildiğinde derin bir yücelik tecrübesi elde edilmektedir. Muhteşemliği ve harikuladeliği karşısında hayranlık duyulan varlıklar, insanda estetik bir ilgi uyandırmaktadır. İşte böyle bir tecrübeye estetik tecrübe denilmektedir (H. Altıntaş, 1998:55).

Estetik tecrübenin iman tecrübesine vasıta olması mümkündür. Estetik bir tecrübe için öncelikle estetik bir bakış olması gereklidir. Estetik bakış estetik öznenin bilincinde bulunan bir bilgi ve meraktır. Kur'an-ı Kerim, insanı imana davet ederken gecenin, gündüzün ve alemin yaratılışındaki güzelliklerden bahsederek bir farkındalık oluşturmak istemektedir. Estetik bakışla, Allah-insan ve Allah-âlem münasebeti kurulması istenilmektedir (Aydın, 1996:75). Estetik tecrübeyle insan hayatı anlam kazanmakta ve metafizik ile olan bağlantısını sağlamaktadır.

H. İbrahim'in tavrını belirten, *“Ben sönüp gidenleri sevmem”* (El- Enam 6 / 76) ve *“Allah size imanı sevdirdi”* (El-Hucurat 49 / 7) ayetleri, imanın başlı başına estetik bir konu ve bedii bir hayat tarzı olduğunun Kur'anı bir ifadesidir (Koç, 2017:18). H. İbrahim, “üful etmeyen” bir varlığı aramaktadır ve o bu arayışa estetik bir boyut ekleyip “sevilmeye layık” bir varlığın arayışı içinde olduğunu ifade etmiştir. Yani H. İbrahim'in tecrübesi burada, “sonsuz”, “baki” ve “sınırsız” gibi kavramlarla belirtilen bir varlığa yönelmiş olmakla yetinmeyip estetik bir maceraya girmiştir. Aslında, tabii teoloji, bir çeşit estetik teolojiyle son bulmuştur (Aydın, 2018:308). Kur'an-ı Kerimdeki bu örnek insanın estetik tecrübesiyle hakikate ulaştığının mesajını vermektedir.

Benzer bir zihni yöneliş, ilmi tecrübeden estetik tecrübeye geçişte de olmaktadır. Mesela, ünlü bilim adamı, Einstein, fiziki dünyanın kanunlarından bahsederken onların “rasyonel”, “zarif” ve “güzel” olduğunu söylemektedir. Einstein'a göre, estetik duygu, teorik fizik çalışmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Einstein'ın bu görüşünü A. Eddington, M. Planck ve J. Jeans gibi birçok bilim adamı paylaşmaktadır (Aydın, 2018:308). Bilimsel faaliyet gibi hissiyet ve sübjektiflikten uzak olan alanlarda bile estetik tecrübe kendini göstermektedir. Bu bakımdan her beşerî tecrübenin bir estetik boyutu vardır (Aydın, 2018:307-308). Sonuç olarak ifade etmek gerekirse insan tecrübe ettiği şeylerle insan olur. Bu süreçte insanı insan yapan en önemli tecrübelerden birisi de estetik tecrübedir (Çetin, 2021:11).

4. İSLAM ESTETİĞİ

4.1. Din- Estetik İlişkisi

Din felsefesi, din, etik, estetik gibi sahalar arasında bağlantılar kurabilme ve varoluşumuzu ilgilendiren hemen her konuyu kendisine problem edinebilme potansiyeline sahip bir bilim dalıdır (Çetin, 2020:318).

Din, en genel anlamda insanın kutsal olarak kabul ettiği varlıkla olan ilişkilerinin tümünü içerir. Hayata ve varoluşumuza anlam verme ile din arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Bu bağlamda din insan hayatı üzerinde çok güçlü bir etkiye sahiptir. Dinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi de insanın hayatı ve varoluşsal sorularına cevap verme amacıyla olması, insanın anlam dünyasına seslenmesidir (Çetin, 2021:3).

İnsanın varoluşunu anlamlandırarak iç huzuruna ulaşmasında din ve estetik çok önemli bir yere sahiptir. Tanrı tarafından yaratılmış olan dünya insanın her türlü eylemine sahne olur (Çetin, 2021:10). Bu bağlamda din duygusunun ve dinin topyekûn beşerî tecrübede içindeki anlam ve önemini kapsamlı ve metotlu bir şekilde değerlendirmek din felsefesinin önemli ilgi alanlarından biridir. Din Felsefesinin önemli alanlarından bir diğeri ise estetik ve sanattır. Bu bağlamda bu bölümde din-estetik ilişkisini felsefi bakış açısıyla değerlendireceğiz. Ayrıca bu konudaki farklı görüşlere de genel anlamda yer vereceğiz.

Hegel, milletlerin tarih boyunca en derin düşünce ve kurumlarını sanat ve din aracılığıyla oluşturduğunu, milletlerin din ve felsefelerini anlamının da onların sanatlarını anlamakla mümkün olduğunu vurgulamıştır. Bu durumda din ile sanat ilişkisinin doğru bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda bize bağlı bulunduğumuz kültür ve medeniyetimizi de daha iyi anlama imkânı da sunacaktır (Karakuş, 2019:312).

Bütün dinler, hayata ve varlıklar alemine dair birtakım değerler, ölçütler ve kurallar vazedip hayatı tanzim ederler. Sanat/estetik aracılığıyla ise, birey ve toplumların duygu, düşünce, inanç, örf ve gelenekleri, hayat ve varlık alemine bakışı çeşitli malzeme, araç ve yöntemler kullanılarak ahenk içinde yorumlanır. Bu bakımdan hayatın çok önemli bir boyutudur. İşte tam bu noktada din ile sanatın yolu kesişmekte, hayatı anlamlandırıp tanzim eden din, sanatı da etkilemektedir (Can ve Gün, 2015:22).

Din felsefesinin ilişki eksenli konularından biri de din-estetik ilişkisidir. Burada sanat veya estetik ile kastedilen, hem insan ürünü güzellik objeleri olan sanat eserleri hem de doğada görülen güzellik yahut estetikdir. Din- estetik ilişkisinin din felsefesi konusu olması da bu alanda ortaya çıkan farklı bakış açılarından ve tartışmalardan çıkmaktadır. Din-estetik ilişkisinde üç farklı yaklaşım söz konusudur (Yaran, 2017:180).

Din ve sanat arasında hâkim ilişki türünün çatışma olduğunu savunanlar vardır. Bunlar, özellikle İslam dini ve sanat tarihi söz konusu olduğunda resim ve heykel yapımına getirilen kısıtlamalar gibi hususları abartılı bir biçimde örnek olarak göstermek suretiyle, dinin sanat alanının ve sanatçının özgürlük ihtiyacını kısıtladığını, en azından belli sanat dallarının gelişmesine mâni olduğunu vurgulamaktadırlar (Yaran, 2017:180).

Din ile sanatın çatıştığı görüşü, fazla savunulabilecek bir görüş değildir. İslam'ın resim ve heykel gibi konularda özellikle ilk teşekkül ve yayılma dönemlerinde kısıtlayıcı veya kınayıcı bir tavır içinde olması, putperestliğin yaygın olduğu toplumlarda bunun ortadan kaldırılması gibi dini amaçlı veya müstehcenliğin yaygın olduğu toplumlarda ahlaksızlığın azaltılmaya çalışılması gibi dini ve ahlaki gayelerle

olmuştur; yoksa amaç sanat olarak sanata engel olmak gibi bir şey olmamıştır (Yaran, 2017:180).

Din-estetik ilişkisinde ayrışmayı ve ilişkisizliği savunan kişiler de olabilmekte, bazen sanatçının özgürlüğü adına dinin sanattan uzak kalması talep edilmekte, bazen de dini sadelik adına dinin mabetlerine dahi sanat karıştırılması eleştiriye maruz kalabilmektedir. Bu konuda şunu belirtmeliyiz ki, din ile sanatın ayrı özellikleri ve amaçları olan etkinlikler olması dolayısıyla özerkliklerinin korunması, ama aynı insana hitap ve hizmet etmekte olmaları hasebiyle de birbirini tamamen görmezden gelmemesi gereklidir (Yaran, 2017:181).

Din ve sanat arasında da üçüncü yaklaşım, din ve sanat/estetik arasında, belli bir özerklik ve mesafe ile birlikte diyalog, uyuşma, uyum içinde olma, birbirinden yararlanma ve beraberce insana hizmet etme yaklaşımıdır. Dinin doğal güzellik veya deyim yerindeyse ilahi sanat eserleri ile ilişki alanlarından biri, özellikle teleolojik delilin veya dini tecrübe delilinin bir versiyonu sayılabilecek olan estetik delil veya güzellik delilidir. Doğada karşılaşılan güzellikler, örneğin yıldızlı semanın güzelliği, yeşil bir vadinin veya rengarenk çiçeklerin güzelliği, hayvanlar veya insanların güzelliği, doğal seleksiyon ev benzeri ile açıklanabilecek özellikler değildir. Bunlar, insanı ve özellikle de sanat zevki ve güzellik duygusu olan insanları, doğrudan doğruya içe doğan bir deneyim, ani bir sezgi ile bu güzelliklerin kaynağı olan nihai ve mutlak Cemal'e götürmektedir (Yaran, 2017:181).

İslam'da din ile sanatın ilişkisi muazzam bir denge içinde olmuştur. Başka bir deyişle, din, sanat için tükenmez bir ilham kaynağıdır. Elbette din bir sanat olarak değerlendirilemez. Ancak duyarak, düşünerek, tefekkür edip ders çıkararak ve zevk alarak yaşamak bir sanattır. Bu husus da İslam'ın "ihsan" boyutunu, yani imanın güzellik, incelik ve derin algılayışla ilgili yönünü tüm boyutlarıyla hayata geçirerek "Muhsinlerden" biri olmakla mümkün olmaktadır. Bu bakımdan İslam sanat ve estetiği, metafizik ile alakasını asla kesmeyen bir estetik olarak görülmektedir. Bu estetiğin derinliği, ruha işleyen gücü ve modern estetiklerden farklı olması, dolayısıyla önemi onun bu özelliğinden kaynaklanmaktadır (Koç, 2017:17).

Hegel ise, din-estetik ilişkisini şöyle açıklamaktadır. Hegel'e göre, Mutlak'ı kavramanın ilk biçimi sanat aracılığıyla mümkün olur. Çünkü ona göre sanat, Mutlak'ın ifadesidir. Hakikatin ortaya çıkartılmasında rol oynaması bakımından, sanat da mutlak ruh/tin alanına aittir, dolayısıyla içeriği bakımından din ve felsefe ile aynı zemin üzerinde bulunur. Güzel sanatlar, "ilahi olan"ı, insanlığın en derin ilgilerini ve tinin en kapsamlı hakikatlerini zihinlerimize getirmenin bir yoludur (Tokat, 2018:338). O halde, kutsal / hakikat tecrübenin bütün alanlarında kendisini açığa çıkarır. Bu nedenle din ve estetik bir şekilde birbirleriyle ilişkilidir (Tokat, 2005:161).

Hegel'de gördüğümüz ve sanatı Mutlak/Hakikat'in ifşası olarak tanımlayan düşünce, Tillich tarafından da savunulmaktadır. Tillich, sistematik olarak din, ahlak ve sanatı gerçekte Kutsal olanın doğrudan ya da dolaylı tezahürleri olarak değerlendirmiştir. Tillich, Nihai Gerçekliğin tecrübe edildiği üç yoldan bahsetmektedir. İki dolaylı yoldan biri olan felsefe, kavramları kullanırken sanat, nihai gerçekliği kelime, ses, işaret ve imajlar aracılığıyla dolaylı bir şekilde açığa çıkarır. Üçüncü yol olan din ise doğrudandır. Dinde, Nihai Gerçeklik sembollerle coşkusal bir şekilde kendisini ortaya koyar (Tokat, 2018:338).

Din ile sanat arasındaki bağlantının farklı bir şeklini de din dilinin mahiyetinde ve yapısında görmek mümkündür. Kutsal olanı anlatan din, bunu gerçekleştirmek için daima sanatla iç içe olmuştur. Kur'an dilinin sanatsal yapısı bunun en güzel örneğidir (Tokat, 2005:163).

4.2. İslam Estetiğinin Mahiyeti

İslam ve estetik gibi bir konu söz konusu olduğunda öncelikle İslamiyet'in sanat eserlerine yansıyan güzellik anlayışının arka planındaki felsefi zeminin araştırılması gerektiği görüşündeyiz. Bütüncül bir estetik yapının ortaya konulabilmesi ve hatta İslam estetiği türünden bir mefhumun haklı ve tutarlı bir zemine oturabilmesi için bu tarz bir araştırmanın yapılması gereklidir. İslam dini güzelin anlamını nerede bulmakta ve güzelliği hangi kaynağa geri götürmektedir? Sadece sanat eserlerinde değil, fizik dünyanın bütünündeki güzellik hangi metafizik zemin üzerinde yükselmekte ve anlam kazanmaktadır? şeklinde formüle edilebilecek sorular, İslam estetiği adlı konuya ışık tutmamıza yardımcı olacaktır (Dölek, 1996:34).

İslam sanatları, İslam estetiği türünden tabirlerdeki İslam kelimesinin, tarih içinde ortaya çıkan sanat eserlerine yönelik olarak iddia edildiği gibi sadece tarihi ve coğrafi bir kesiti ifade etmek anlamında olmayıp kelimenin gerçek anlamında bir dine ve bu dinin ilkelerinden hareketle kurulmuş bir medeniyete işaret etmektedir (Dölek, 1996:35). Bu nedenle bütüncül bir şekilde İslam estetiğinin mahiyetini anlayabilmemiz için İslam düşüncesini ve medeniyetini tanımamız gereklidir.

İslam estetiğinde “güzel”i anlamlandırmak için “estetik” sözcüğünün, duyu, duygu, duyum anlamlarının ötesine geçen bir kavrayış gerekmektedir (Karadeniz, 2021:15). Bu anlamda İslam'ın estetik görüşünün sağlıklı ve tatmin edici bir şekilde ortaya konulabilmesi için onun, bütün estetik değerlerin kaynağı, anlamı ve bağlı oldukları hakikat anlayışı ile olan ilişkisinin felsefi ve metafiziksel dayanaklarının incelenmesi ve ortaya konulması gerekir (Koç, 2017:20).

İslam sanatı, bir temaşa etkinliği ve dünyayı güzelleştirme yürüyüşüdür. Bu sanatın bir niteliği olan dinamizm de böyle bir hareket halinde olmanın sonucudur. Gelenekte “sanat” sözcüğünün geniş bir anlam yelpazesine sahip olması da bu dinamizm ile ilgilidir (Karadeniz, 2021:19). Arapça bir kelime olan sanat, sana'a-yesne'u fiilinden türemiş olup, insanların gördükleri, işittikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri insanlarda estetik bir heyecan uyandıracak tarzda ifade etmeleri anlamına gelmektedir. Her dinin estetik ve güzel sanatlarla ilgisi olmuştur. Bu nedenle İslam dinini de bundan soyutlamak mümkün değildir (Turgay, 2000:171).

Hz. Peygamber (s.a.v.) aracılığıyla tebliğ edilmiş, Asr-ı Saadet'ten bu yana yaşanmakta olan, Allah nezdinde yegâne bir din olan İslam'a müstenit (dayanan, yaslanan) İslam medeniyetinin kendine özgü bir dünya ve güzellik görüşü olduğu gibi, kendi temel kaynaklarından esinlenmiş bir kültür, sanat ve edebiyatı da oluşmuştur. Başlangıcından yakın geçmişe kadar yeryüzünde bu medeniyetin örnek teşkil eden şaheserleri birer abide gibi yükselmiştir (Çalışkan, 1998:324).

Genel olarak söylenecek olursa, İslam'ın gelişi ile birlikte oluşmaya başlayan İslam medeniyetinde kendine has bakış açısı ve estetik anlayışla birlikte peyderpey filizlenen bir kültür ve sanat oluşmuştur. İslamiyet'in kaidelerine göre estetik ve sanatın temelleri belirlenmiştir (Çalışkan, 1998:329-331). İslam medeniyet dairesinde yer alan kültürler, bu medeniyet dairesine dahil olduktan sonra, İslami dünya görüşü yönünde büyük bir dönüşüme uğramış, sanat gelenekleri de aynı şekilde, yeniden biçimlenmiştir. Bölgeler arası farklılıklar bulunmakla birlikte, İslam sanatı diyebileceğimiz bütün ürünlerde, İslami temel prensiplerin değişen ölçülerde uygulandığı görülmektedir (Ayvazoğlu, 1990:474). Bu bağlamda diyebiliriz ki, İslam sanatları özgündür ve Vahiy kaynaklı İslami dünya görüşüne dayalı bir sanattır.

Bir kültürü, bir uygarlığı anlamının ve tanımanın en kısa ve en kolay yolu sanattan geçmektedir. Hakikat anlayışının ve bununla sıkı bağlantısı olan estetik

duyarlılığın dışa yansımaları olarak sanat, bize bu konuda büyük ölçüde imkânlar sunmaktadır. İslam'ın hayat ve hakikat anlayışının, kısaca, dünya görüşünün çeşitli dil ve ifade düzeylerindeki bir tezahürü olan İslam sanatının da İslam'ı anlamamızın en kolay ve kestirme yollarından biri olduğunu söyleyebiliriz. İslam veya genel olarak din sanatla bütün insanlığa hitap eden somut bir ifade kazanır. Zira İslam sanat ve estetiğini İslam'ın varlık, insan, âlem, hayat ve varoluş telakkisinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Başka bir deyişle, İslam sanatı İslam ilkeleri ve inançları üzerinde yükselen bir medeniyetin ifadesidir (Koç, 2017:15). Bu bağlamda İslam'ın ortaya koymuş olduğu temel ilkelerin yansımaları oluşturulan sanat eserlerinde gözlemleyebiliriz.

İslam sanatı, biçim ve anlamını kendi temel akidesinden almıştır. İslam sanatında biçim ve anlam birbirinden bağımsız değildir. İslam düşüncesi bir anlamı (tevhid) önceler; biçim de iç içe bir şekilde bu anlamın üzerinde vücut bulduğu zeminin adıdır. Tüm bunlar İslam sanat anlayışının estetik arka planını İslam dininin inanç ve eylem dinamiklerinde aramayı gerektirmektedir (Karadeniz, 2021:18).

İslam sanatını en genel anlamıyla, İslam'ın manevi gerçekliklerinin biçimler dünyasındaki açılımı olarak tanımlamak mümkündür. İslam sanatının kökeni vahye dayanır, dolayısıyla bu sanat İslam maneviyatının bir meyvesidir. İslam sanatı, bu dünyada tevhidin tezahürü ile doğrudan ilgili olan bir sanattır. Başka bir ifadeyle, bu sanat “âlem-i şehadet” denen şu görünür dünyada metafizik âleme, yani gayb âlemine yönelişin bir ifadesidir. Bu bağlamda, İslam sanatının anlam ve önemini anlaşılmaması derin dini hayatın anlaşılmasında çok önemli bir adımı oluşturur (Koç, 2017:139).

Sanat eserleri, bir varlık ve kâinat tasavvurunu yansıtır. İslam sanatı da İslam'ın varlık tasavvuru ve metafiziğinin dil, ses, görüntü, çizgi vb. şeklinde, çeşitli düzeylerde duyulur kılınmasıdır. İslam sanatı, İslam'ın dünyayı ve hayatı anlamlandırma tarzını yansıtır. İslam sanat eserleri, onları ortaya koyanların iman, inanç, düşünce ve hayat tarzlarının en somut bir göstergesidir. Bu sanat, İspanya'dan Endonezya'ya, Orta Asya'dan Büyük Sahra'ya kadar, birbirinden son derece uzak ülkeleri on dört yüzyıldır birleştiren bir kültür ve medeniyetin ifadesidir. Başta mimari eserler olmak üzere, hüsn-i hat ve tezhipten, giyim kuşama varıncaya kadar, bütün sanat eserleri çok geniş bir alanda birlik ve beraberlik arz eden bir geleneğin dini inanç ve hassasiyetlerini, toplumsal ve ekonomik yapısını, estetik duyarlılığını dışa vurur. Bu eserler dönemden döneme ve bölgeden bölgeye farklı bir renk veya çeşitlilik gösterse de bunların manevi gayelerindeki birlik ve sergiledikleri estetik zevk ve anlayışlarındaki tutarlılık İslam'ın gücünün açık bir kanıtı olarak ortadadır. Kelami konulardan özel estetik zevk ve beğenilere, tasavvuftan teknolojiye kadar İslam'ın varoluşla ilgili kendine özgü duruş ve yorumu bu eserlerde çok dinamik ve canlı bir şekilde estetik ifadeye kavuşur. Kısaca, İslam sanatı, İslam'ın ruhu ile daima uyum içinde olmuştur (Koç, 2017:140).

İmanın hakikati veya inanma olgusu salt zihni akıl yürütmelerin ve mantıki yargıların geçerliliği ile anlatılıp açıklanacak bir husus değildir. İslam akla büyük önem vermekle birlikte, insanın duygu ve tecrübelerine de aynı ölçüde değer verir. En mükemmel biçimde yaratılmış insanın önemli özelliklerinden biri de onun bedii (estetik) bir duyarlılığa sahip olmasıdır. Evrendeki düzen ve dengenin anlaşılması ve idraki insana daha ötelere, kısaca bütün varlığın gayesini telkin eden estetik bir algılayış içinde gerçekleşir (Koç, 2017:16).

İslam düşüncesinde akla büyük bir yer verilmesine rağmen, basiret ve bedahet duygusunun önemini vurgulayan ve kalp gözünü ön sıraya koyan düşüncelere de önem vermiştir. Burada en iyisi akıl ile kalbi bir yerde buluşturmadır. Bu bizim insan olarak parçalanmaktan kurtulup bütünlüğümüzü korumamız açısından da çok önemlidir. İslam

sanatı ve estetik duyarlılığı bu bütünlüğün sağlanmasında bize büyük imkanlar sunmaktadır (Koç, 2017:16).

İslam sanatı, İslam dünya görüşü ve varlık telakkisinin pratik hayatla buluşmasının bir tezahürüdür. Bu sanatın estetik anlayışında metafiziksel alanla pratik hayat arasında hiçbir ayrım yoktur. Bundan dolayı, İslam estetiğinde mükemmellik (kemal) fikri estetik bir değer olarak dikkate değer bir öneme sahip olmuştur (Koç, 2016:37-38).

Beslendiği derin duygu ve tinsel okyanuslar nedeniyle, estetik algı veya estetik teorem ve sanatsal yaratımlar, sürekli bir dinamizm, açılım ve yükseliş ufkundadır. Çünkü akıl, duygu ve bilgiyi kapsayan bir şekilde devam eden sanatsal yaratım, ibda ve inşa nitelikli bir öykünme olarak ivmesini Yüce Allah'tan almaktadır. İnsanın estetik, şuur ve sezgisel varoluş katmanları, önüne geçilemez bir yürüyüş halinde, Aşkınlık ve Maverâ Göklerine açılmaktadır (Kılıç, 2014:44). İşte İslam sanatlarının ardındaki bu düşünsel-felsefi alt yapı ve metafiziksel bağ onu diğer modern estetik anlayışlardan bu yönüyle ayırmıştır.

Diyebiliriz ki, İslam sanatlarında güzellik meselesi, Batı kaynaklı estetiklerin kapsadığı manada güzellik değil, mutlak güzelliştir ve mutlak güzelliğin görünen alemdeki içkinliğidir. Bu bağlamda sanatçının görevi ise, güzelliği kaynağında yakalamak, yani görünenlerin temelinde bulunanı araştırmaktır (Ayvazoğlu, 1990:475). İslam sanatının en belirgin özelliklerinden biri de maddi ve ruhi bir ihtiyacın karşılanmasında işlevsel olmaktan asla uzaklaşmamıştır. Bu sanat, akli ve ruhi muhteva ve dayanaktan yoksun, herhangi bir toplumsal ve insani talebi karşılamaktan uzak, ahlaki bakımdan eleştiriye açık ihtiyaçların tatminine aracı olmaktan mümkün olduğunca kaçınmıştır. Bu sanatın her türlü tezahüründe Hak ve hakikatten hiçbir zaman gafil olmadığı görülmektedir (Koç, 2017:147).

İslam sanatının epistemolojik gayesi ve bize bildirmeye çalıştığı şey görünenin arkasındaki görünmeyene ulaşmaktır. Pratikteki amacı ise dünyayı ve varoluşu güzelleştirmek, değerli kılmaktır. İslam sanatının en belirgin özelliği, bu sanatın, ruhun Mutlak olana açılan pencerelerinin aydınlığında gelişmiş bir sanat olmasıdır. Bu sanatta akıl ve kalp, vahiy ve ilham gibi iki ilahi ışığın aydınlığında buluşarak muhteşem güzellikte sanat eserleri ortaya konulmuştur. Bu sanatta fizik ötesi, hayatın bizzat içinde olduğunu mütemadiyen hissettirir. Kısaca, İslam sanatı hayatın metafiziğe ve metafiziğin de medeniyete bitişik olduğunun en somut göstergesidir (Koç, 2017:21).

İslami güzellik felsefesi, sadece duyuların hazzından gelen bedii zevki ihtiva etmez; İslam'daki güzellik tecrübesi, daha geniş bir boyut ve daha gizli bir mana taşır (Çalışkan, 1998:327). İslam sanat ve estetiğinde, sanat, öznel duygulanımların etkisinden kurtulduğu ölçüde ilahi, Aşkın olanı hatırlatan önemli bir dile dönüşür. Bu sanatın en belirgin özelliği, göklerin güzelliği gibi gayri şahsi olmasıdır. İslam sanatı, bir açıdan bakıldığında, onu ortaya koyandan bağımsız görünen bir mükemmellik sergiler. Diğer, bir ifadeyle, sanatçının bireysel özellikleri eserin evrensel karakteri önünde kaybolur. Bu anlayışta sanatçı kendisini ve yaptığı işi ilahi iradenin tezahürüne bir vesile bilir. Sanatçının yaptığı işle bütünleşmesi sonucu kişisel varoluş bilinci öyle bir noktaya ulaşır ki, burada o başlangıç ve sonu itibarıyla ait olduğu hakikatte kendisini kaybeder ve yeniden bulur. Sanat, işte bu duygu ve anlayış çerçevesinde gerçekleşir. Mükemmel olana ulaşma gayreti içinde olan bu sanat, bütündeki birlik ve hafifliği yakalamış aydınlık bir sanattır (Koç, 2017:25).

Sanatın, işlevlerinden biri de onun salt akılla kavranamaz ve ulaşılamaz olanı anlaşılabilir ve ulaşılabilir kılmasıdır. Bu bakımdan, onun anlam ile bir şekilde ilgisi vardır (Koç, 2017:35). İslam sanatının bağlı bulunduğu aşkın estetik anlayış

doğrultusunda, sanatçılar fizik ötesi hakikatin maddi olan aracılığıyla ve sanatsal formlar içinde nasıl ifade edilebileceği konusunda dünyada benzeri görülmemiş eserler ortaya koymuştur. Geleneksel ifadesiyle, mananın surete bürünmesi demek olan bu durum, İslam sanatının fikri ya da kavramsal yönünü oluşturur (Koç, 2017:50).

İslam sanat ve estetiğinin bazı hususiyetlerini şöyle sıralamamız mümkündür:

- a) İslam sanat ve estetiğinde başlıca ve en temel kaynak, Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. İslam sanatı, yalnızca Müslümanlar tarafından ortaya koyulduğu için değil, aynı zamanda İslam vahyinden neşet ettiğinden dolayı İslam sanatıdır. İslam sanatının kaynağı ve kökeni, kozmosun ana hakikatleri de olan Kur'an 'ın batını hakikatlerinde ve Muhammedi bereketten damlayan Peygamberi özün manevi hakikatinde aranmalıdır (Nasr, Çev.: A. Demirhan, 2019:15).
- b) İslam sanatı, bizzat manevi bir doğaya sahip olan, İslam sanatının önemli ustaları tarafından hikmet veya bilgelik olarak adlandırılan bir bilgiye dayanmaktadır. İslam sanatının inkâr edilemez entelektüel karakteri; bir çeşit rasyonalizmin meyvesi olması değil, semavi (Aşkın, manevi) dünyanın arketiplerinin entelektüel oluşumunun bir meyvesidir. Kaynağı ve oluşumu itibarıyla İslam geleneğine dayanan İslam sanat ve estetiği doğanın formlarını taklit etmeyip, sadece onların prensiplerini yansıtır (Nasr, Çev.: A. Demirhan, 2019:17-18).
- c) İslam sanatı, kesret aleminde tevhit ilkesinin yansımasının bir sonucudur. İslam sanatı, İlâhi ilkenin birliğini, tüm kesretin vahdete, bir olana bağlılığını, dünyanın geçiciliğini ve tüm varlığın ya da yaratılışın olumlu niteliklerini yansıtır. Bu sanat, duyarlar aracılığıyla doğrudan algılanabilir olan fiziksel düzende, arketip hakikatler ve eylemleri tezahür ettirir ve bu nedenle, ruhun tüm sesleri aşan sessizlik olarak da görülebilecek olan Gaib'e doğru yolculuğu için bir merdivendir (Nasr, Çev.: A. Demirhan, 2019:16-17).
- d) İslam sanatı, genellikle, maddi şeylerin geçici ve zamansal özelliğinin vurgulandığı ve nesnelerin boşluğunun [mümkün oluşunun] öneminin belirtildiği bir ortam oluşturmaya çalışmıştır. Bu nedenle [ontolojik] boşluk, [fani, sonlu oluş algısı] kozmik çevrenin insan üzerindeki sıkıcı etkisini ortadan kaldırır; çünkü ne zaman ve nerede maddenin örtüsü kaldırılırsa, o zaman İlâhi Işık parıldamaya başlar. Bu bağlamda Mevlâna Celaleddin-i Rumi'ye göre nesneler, ezeli özlere yansıtan Aşkın formlardır. Onun nezdinde salt güzelliğin varlığı, Allah'ın varlığının en doğrudan kanıtıdır (Kılıç, 2014:74). Ve nihayet, "O, kurgulayıp yaratımda bulunanların en güzeli olarak ne kutludur, ne Mübarektir" (Mu'minun23/14; Saffat37/125).

4.3. İslam Estetiğinin Temel Nitelikleri

İslam estetiği ve sanatının her zaman göz önünde bulundurduğu belli birtakım ilkeleri vardır. Dini duyarlılık ve kavrayışın fizik ötesi ya da aşkın alanla olan ilişkisi her türlü estetik algılayış ve sanatsal etkinlikte etkisini gösterir. Bu boyut, aynı zamanda varoluşun anlamının idrakimize açıldığı bir zemindir. İslam sanat ve estetiğinin nihai atıf çerçevesi olan bu temel ilkeler dinle sanat arasındaki alışverişin, hatta din-sanat bütünleşmesinin referans noktasını oluşturur (Koç, 2017:48).

İslam estetiği ve sanat anlayışında etkili olan bu ilkeleri “tevhit ve tenzih”, “ihsan,” temsil”, “üsluplaştırma” (sivilizasyon) olmak üzere dört ana başlık altında ele almaya çalışalım.

4.3.1. Tevhid ve Tenzih

İslam sanatının temel felsefesini belirlemek için ondaki “varlık” tasavvurunun da anlaşılması gerekmektedir. Estetik sadece duyularla, görüngülerle sınırlanamaz. İslam’da güzele dair bütün düşünceler, İlahi Varlık’ın nitelikleri etrafında oluşmuştur. Güzel olanın ilahi olandan ayrılmaması, sanatın güzelliği açığa çıkarması veya var olana işaret etmesi amacıyla doğduğunu gösterir (Karadeniz, 2021:26). Bu bağlamda İslam sanatının en önemli ilkelerinden olan tevhid ve tenzih anlaşılması önemlidir.

Tevhid; Allah’ın zatında, sıfatlarında, mabud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme anlamındadır. İslam düşüncesindeki bu birlik fikrinden doğan bütün unsurlara da yansımıştır. Bu yüzden tevhid İslam’ın özüdür. İslam’da varlığın çokluğundaki hikmet, onu var edenin birliği ile anlaşılır. Varlıktaki çokluğa rağmen onlarda görülen ahenk ve nizam, yaratıcının birliğine delil sayılmıştır (Karadeniz, 2021:237).

Tenzih ise, tevhid düşüncesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Buna göre Allah’ın birliği ve ona eş ya da benzer başka bir varlığın imkansızlığı, onu diğer varlıklardan tenzih etmeyi gerektirmiştir. Sebepli (mümkün’l-vücut) olduğundan fani bir varlık olan tabiat, tenzih kavramının etkisiyle İslam sanatında ancak geometrik ve sivilize bir biçimde yer almıştır. Fiziksel gerçekliğin geometrik ve sivilize bir şekilde yer edinmesi, onun nihai bir gerçeklik olmadığını göstermek amacına matuftur. Bu tenzihi yol, insanı, tevhid inancına götürmektedir (Karadeniz, 2021:217). Tenzih ilkesine göre hem tabiat hem onun malzeme olarak kullanıldığı sanat eseri, güzelliğin kendilerinden değil Allah’a ait biçim ve anlamdan doğduğunu işaret eder (Karadeniz, 2021:218).

İslam estetiğinin odak noktasını, “tevhid ve tenzih” inancı oluşturmaktadır. Tevhit, Allah’ın sonradan yaratılan yani mümkün varlıklardan ontolojik olarak ayrı olmasının bir ifade biçimidir. Yaratıcı ile yaratılmış arasında ontolojik anlamda hiçbir zaman tam bir bütünlük düşünülemez. Allah’ın birliğine dayalı tevhid inancı sanat hayatı da dahil hayatın bütün evlerinde temelde ilk olarak panteist düşünce tarzını reddeder. Yaratıcı; bütün tabiatın, bütün varlıkların üstündedir, yani aşkın bir varlıktır (R. Altıntaş, 2002:32).

İslam sanatı bir dünya görüşünden doğar ve belli bir dünya görüşüne dayanır ve İslam sanatı en özlü ifadesini “tevhid”de bulur. İslam düşüncesinde hiçbir şekil ya da suret bizatihi kalıcı, zorunlu varlık konumunda değildir. Yalnız Allah daim ve bakidir. İşte bu bakımdan, İslam sanatı, insana ait olduğu yeri göstermenin en güzel ve dolaysız yollarından biri olarak tezahür eder. Bu sanat, insanların nihai anlamda Allah’a ait oldukları duygusunu somutlaştırmak suretiyle aynı zamanda onları daha derin bir boyutta birbiriyle birleştirir. İnsan bu sanatla Allah’a ve aleme ait olduğu duygusunu daha bir derinden yaşar. İslam sanatındaki biçim ve gaye birliği hem hakikate bağlılığının hem de bütünleştirici özelliğinin bir göstergesidir. Bu sanat belli bir grup insanın, zümrenin, sınıfın ve hatta çağdaş anlamda bir ulusun malı değildir. İslam sanat ve estetiğinin özündeki tevhit ilkesi, bütün Müslüman toplulukların sanatlarına birlik kazandırmış, onu evrensel hakikatin dili haline getirmiştir (Koç, 2017:53).

Tevhid, İslam sanatının, aşırı soyut, insan hayatının dışında ve işlevsiz, bunun sonucu olarak insan ölçeğini aşan bir etkinlik olmasını engellemiştir. Bu bakımdan İslam sanatı, insanın varoluşunun tüm boyutlarını kucaklamıştır. Bu nedenle bu sanat,

insandan başlayıp aşkın boyutlara ulaşabilmiştir. Tevhid ilkesi, İslam sanatını da ait olduğu medeniyetin içinde onunla biçim ve anlam kazanan bir edim yapmıştır (Karadeniz, 2021:239).

İslam sanatı her türlü tezahüründe fiziksel gerçekliğin temsilinde ciddi bir değişikliğe girmiştir. Bu sanatın, söz gelimi doğal formları geometrik bir yapıya büründürmesinin altında yatan nedenlerinden biri doğal dünyanın nihai gerçek olmadığını göstermek ve çokluk içinde birliği gösterme ve bunu sezdirme arzusudur. İslam sanatlarının dayandığı estetik duyarlılıkta çokluk içinde birliğin idraki ya da değişenin arkasında kalıcı olanın anlaşılması son derece önemli bir husustur. Aslında böyle bir algılayış ve anlayış salt estetik duyarlılık açısından da çok önemlidir. Çokluktan (kesret) birliğe ulaşmak veya çoklukta birliği ifade etmek bir yerde hikmet ve irfanın zirve noktasını oluşturur. İslam sanat ve estetiği, İslam'ın bu hikmet ve irfana yaslanan düşünce boyutuyla devamlı alışveriş içinde olmuştur. Hatta bu sanatı, başlı başına hikmet ve irfanın somutlaşması olarak görmek de mümkündür (Koç, 2017:48-49).

İslam sanatına güç ve hız veren şey, Allah'ın her yerde hazır ve nazır olduğu şeklindeki derin idrak olmuştur. Tevhit ve tenzih ilkesine dayanan sanatın gayesi, her şeyden önce duyulur dünyanın ötesindeki gerçek varlığı, bu göze hitap eden Nakışların Nakkaşını, yani hakiki Musavviri mümkün olduğu ölçüde hissettirmektir. Tabiatın olduğu gibi, ortaya konan sanat eserinin de basiret sahipleri için bir itibar noktası, gayba uzanışta bir köprü ucu olması son derece önemli görülmüştür (Koç, 2017:49).

İslam sanat ve estetiğinin gereği gibi anlaşılıp takdim edilebilmesi için mutlaka göz önünde bulundurulması gereken hususlardan biri de şudur: İslam gerek insan gerekse tabiattaki herhangi bir varlığa uluhiyet isnat eden veya bunları uluhiyeti temsil edecek şekilde takdim eden her türlü sanata şiddetle karşı çıkmıştır. Tevhit ve tenzih İslam'ın önemle ve öncelikle üzerinde durduğu temel bir ilke olduğundan; tasvirten mümkün olduğunca uzak durulmuştur. İslam sanatının hüsn-i hat, tezhip, arabesk (rumi), minyatür vb. sanatlara yönelmesi onun manevi gayesinin bir sonucudur (Koç, 2017:22). Sanatçı, tabiattaki şekillere bağlı kalmaktan kurtulmak, tevhit anlayışı doğrultusunda, saf renk, saf çizgi ve saf imajı yakalama yoluna gitmiştir. Bu, bütün İslam sanatlarının gaye birliğini oluşturan bir yaklaşımdır (Koç, 2017:50). Bu bağlamda tevhit, her şeyin kendi doğru yerinde bulunduğu bir düzenin tesisini ifade etmektedir (Cansever, 1996:41).

4.3.2. İhsan

“İhsan”, iyilik ve güzellik niteliğine delalet eden “hüsün” kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Hüsün, Kur’ani kullanımda “iyilik, güzellik, hayır, hoşluk, uyum, tenasüp, sevimlilik” gibi anlamlara gelmektedir. İhsan, “güzel olanı en güzel şekilde yapmak” demektir (Koç, 2017:57). Kelimenin hem bir eylemi hem de güzellik olgusunu ifade etmesi önemlidir. Bu yüzden İslam sanatçısı da sanatında ihsan kavramını gözetecektir. Hz. Ali, “İnsanlar işlerini ihsanla yapmalarına göre değer kazanır.” diyerek ihsan kavramına dikkat çekmiştir (Karadeniz, 2021:149).

İhsan, bir eylemin en yüksek niteliği olarak tanımlanmaktadır: “Bir insanın gerçekleştirdiği işin ihsan seviyesine ulaşabilmesi için hem neyi nasıl yapması icap ettiğini iyi bilmesi hem de bu bilgisini en güzel biçimde eyleme dönüştürmesi gerekir” (Karadeniz, 2021:149).

İslam düşüncesine göre üç ayrı mertebeyi ifade eden İslam, iman ve ihsan kavramları açıklanırken ihsana estetik bir anlam verilir. Bir Müslümanın herhangi bir

davranışı dış çizgileriyle dinimizin İslam boyutuna, o hareketin niçin yapıldığı iman boyutuna, nasıl yapıldığı ise ihsan boyutuna tekabül etmektedir. İhsan geniş anlamda ele alındığında; güzellik, incelik, zarafet, derin kavrayış, yüksek duyarlılık, edepli ve özenli olma gibi anlamları ihtiva etmektedir. İhsan, imanın ahlaki ve estetik düzeyde bir tezahürüdür. İhsanın gerçekleşmesi hakikat, marifet ve ahlaka dayanır (Koç, 2017:56). Bu bağlamda hareket eden İslam sanatı eylemlerin en üst niteliğine ulaşmaktadır. İhsan en geniş anlamıyla asli güzelliğin hayata yansıtılmasıdır. Bunun gerçekleşmesi için bütün güzelliklerin Allah'ın cemalinin bir yansıması olduğunun bilincinde olunması gerekir. Başka bir açıdan, güzelliklerin farkında oluş bize Allah'ı bilmenin yollarını açar. Bu bağlamda kulluk, güzelliğin bilincinde olmak ve güzel olanı ortaya koymakla bir yerde aynı anlama gelir. Zira *“Allah her işte güzelliği(ihsan) farz kılmıştır.”*

Müslümanın batını güzelliği ve manevi zenginliğinin bir göstergesi olan ihsan bir anlamda insani mükemmelliği ifade eder. Bu bakımdan, ihsan bütün etkinliklerimizi güzel kılmanın ve bütün hayatı adeta bir sanat faaliyetine dönüştürmenin adıdır. Başka bir ifadeyle, ihsan, bütün davranışlarımızda Allah'ı hatırlayışı yansıtan bir olgunluk düzeyidir. Bu anlamda, ihsan, Allah tarafından sürekli denetlendiğimiz bilincinde olarak güzel olanı yapmaya özen göstermek demektir (Koç, 2017:59).

Kur'an'da Hz. Meryem'den söz edilen Ali İmran37.ayette *“Onu güzel bir fidan gibi yetiştirdik.”* denilmektedir. Bu ayette, estetik duyarlılık, duygu ve ahlak boyutuyla birlikte ve çarpıcı bir bütünlük içinde kullanılmıştır. Hüsün kelimesi, Kur'an'da, herhangi bir nesnenin güzelliğinden her türlü iş ve ilişkilerdeki zarafet ve inceliğe varıncaya kadar, çok geniş bir anlam alanını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. (Koç, 2017:81). İslam'ın ihsan boyutu hem birey hem de toplum hayatı açısından, mutlaka uyulması gereken bir ilke olarak görülmüştür. Yapılan her türlü iş ve ilişkilerimizde güzellik, incelik ve zarafetin gözetilmesi gerekmektedir. Başka bir açıdan, ihsan, insanlarla sağlıklı ilişki kurmak, onlarda güzel duyguların yeşermesine sebep olacak davranışlar sergilemek, yardım ve iyilikte bulunmak gibi anlamlara da gelmektedir. İhsanın, lütuf ve inayette bulunmak gibi anlamları da vardır. Kısaca, ihsan, duygu ve düşüncelerimizden yapıp etmelerimize kadar, bütün hayatımızı kuşatan bir duyuş, duruş, kavrayış, eyleyiş ve oluş tarzıdır (Koç, 2017:60).

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, ilahi bir sıfat ve aynı zamanda çok önemli bir insani nitelik olan güzellik ve iyilik konusundaki İslam estetiğindeki ihsan boyutu, çeşitli sanat türlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Hayatta huy, davranış güzelliği kadar biçimsel güzelliğinde önemli ve bunların bir bütün olduğunu ihsan kavramı bize anlatmaktadır.

4.3.3. Temsil

İslam sanatında, Batı dillerinde genellikle “sembolizm” şeklinde tercüme edilen “temsil”in çok önemli bir yeri vardır. Temsil geniş anlamda ele alındığında farklı varlıklar, farklı dünyalar ve farklı varoluş düzeyleri arasında bir şekilde benzerlik ilişkisi kurmaya dayanır. Söz gelimi akıl ve tefekkür yoluyla kavrayıp anlayabildiklerimizle duyu organlarımızla algılayabildiğimiz nesne ya da varlıklar arasında bir tür ilişki kurulur. Öyle ki, “kesret” (çokluk) hakkında konuşur ve onu anlamaya çalışırken “vahdet”e (teklik) atıfta bulunmak; zahiri, batını çağrıştıracak şekilde dile getirmek, değişenden değişmeyene geçmek salt akıl ve mantık yoluyla değil, varoluşsal ilginin de söz konusu olduğu bu temsili düşünme aracılığıyla olur. Bütün İslam düşüncesinin en temel dayanaklarından biri olan bu temsilin İslam sanatlarında da çok önemli bir yeri ve önemi vardır. Kısaca Kur'an'ın getirdiği

temsiller, başta İslam sanatı olmak üzere bütün anlama, açıklama ve anlamlandırma süreçlerinde son derece önemli bir ilke veya yöntem olmuştur. Bütün anlayış, duyuş, seziş ve kendini gerçekleştirişin ifade edilmesinde temsilin çok önemli bir rol oynadığı görülür. Bu nedenle, İslam sanatının anlamı çok katlıdır (Koç, 2017:27).

İslam sanatının soyuta ya da sembole yönelmesinin ardındaki itici güç, insanı, Tanrı imgesiyle özdeşleştirebilecek her türlü benzetme biçiminden azade kılmak manasına gelen tenzih inancından kaynaklanmaktadır. İkincisi, Allah'ın zatını bilme, mutlak gayp aleminin konusu olması ve bunun görsel olarak ifade edilemez olması nedeniyle İslam sanatı soyutlamaya yönelmiştir. Bu durum insan için erişilmesi mümkün olmayan en yüksek estetik gerçekliktir. Çünkü Allah, hem mutlak hem de yücedir. Allah'ın olgular aleminde bir misli bir dengi yoktur; mutlak manada belirli bir formla somutlaştırılması mümkün değildir (R. Altıntaş, 2002:40). Ancak Mutlak Hakikat olan Allah'ın duyulabilir ve hissedilebilir olması soyutlama yöntemiyle mümkündür. Böylece İslam sanatlarında, mümkün varlıklar, yok olup gitmeyecek olana işaret eden birer ayet olarak anlaşılır. Dolayısıyla, bu sanat sembol yoluyla, aşkın olanı, ölçüleri nispetinde anlaşılabilir ve hissedilebilir çevirme cehdi olarak tecelli edilir (Tozlu, 2021:1404).

İslam sanatı ve estetiği nihai anlamda fizik ötesiyle bağlantılı olduğundan, bir yerde sembolizm(temsil) duyu algısını aşan hakikatin hissettirilmesi konusunda önemli bir dolaylı anlatım aracı olmuştur. Zira temsil, bu anlayışta bir üst hakikatin ifade edilmesinde ve aydınlatılmasında en isabetli yollardan birini oluşturur (Koç, 2017:27). Temsil, İslam sanat ve estetiğinin ayırt edici özelliklerinden biridir.

Sanat etkinliği, arzulanan estetik bütünlüğe bir gönderimde bulunma çabası olarak nitelenebileceği için, aynı zamanda sembolik bir alandır. Zira sanat eseri, estetik motivelerin/hislerin harekete geçirilerek ya da yansıtılarak, konusu veya objesi üzerinden, arkasında/ötesinde olan estetik, zihinsel, dini hatta toplumsal idea'ya, özgün bir atıfta, bir gönderimde bulunmadır. Bütünüyle çözümlenmemiş halde olana bizi yönlendiren veya onu bize, güzellik algı ve duyarlılığımıza yakınlaştıran ise semboldür. Onun için denilebilir ki, her sanat eseri ve sanatsal etkinlik, aynı zamanda bir sembolleştirme teşebbüsüdür (Kılıç, 2014:46).

Sembol, görünmeyen bir realiteyi betimleyip somutlaştıran imge veya tasavvurdur. Ya da belli bir insan topluluğu içinde, analogik, şekli, tabii veya kültürel bir bildirim yoluyla algılanması imkânsız olan bir herhangi bir şeyi anımsatan maddi nesne, olgu veya unsurdur. Şu hâlde sanatı ve sanat eserini onsuz düşünemeyeceğimiz sembolleştirme edimi, bir hakikate gönderimde bulunup gözlemlenen ve karşımızda tuttuğumuz bir anı, anımsatıcı bir öge işlevi görmektedir (Kılıç, 2014:47).

Simge ve sembol, anlık ve beklenmedik yansıma ve şavklar arasında, zihnin ve hayal gücünün diyalektik boyutta kavrayışıdır, sezişidir; zihnin ve tinin, dumansız yanışıdır. Çünkü, simge, gösterdiği kadar da saklar, perdeler ve temsil eder. Bu nedenle hakikat, afişe edilen değil, her daim temsil edilendir. Hep bir adım ötede olandır. Sanat, hakikate sadece işaret eder ve onu ele geçirmeyi değil yanına yaklaşmayı ister. Sanatın önemli bir damarı olan sembol bahsini bitirirken diyebiliriz ki, sembol, bir manada soyut olanı somut ve nesnel olan vasıtasıyla anlatma amacındadır. Yani, nesnellik aracılığıyla, kökleri içimizde ve varoluş göğünde olan soyut, estetik, varoluşsal, hatta manevi hakikat basamaklarına yaklaşma yoludur (Kılıç, 2014:47).

E. Cassirer'e göre, din, dil, sanat, tarih ve bilim insanın varlığı keşfettiği ve dışsallaştırdığı beş temel semboldür. İnsanı sembol yapan varlık olarak tanımlayan Cassirer, sanatın başka türlü anlatılamayan türden bir sembol olduğunu düşünmektedir. Sanata kültürel açıdan bakan S. K. Langer'a göre de anahtar kavram sembolizasyondur.

Langer’a göre, bütün sanatlar sözel olarak ifade edilemez, kelimelerle anlatılamaz ve hatta konuşulamaz olanı anlatırlar (Tokat, 2005:146).

Sanatın sembolik yapıda olduğunu savunan bir diğer düşünür de H. G. Gadamer’dir. Gadamer, hakikat karşısındaki durumumuzun sanat eseri karşısındaki durumumuz gibi olduğu fikrindedir. Sanatı bir sembol olarak niteleyen Gadamer, sanatın gözükebilir ve kavranabilir alanda açıkça bulunmayan bir şeye gönderme yaptığını ifade etmektedir. Gadamer’e göre, güzel olanın ve sanatın önemini belirleyen şey, sanat eserinde kutsal olanın bize hitap etmesidir. Bu nedenle, sanat semboliktir derken, bir şeyi gizleyen anlamında anlaşılmalıdır. Bilakis sanat eseri Heidegger’in de belirttiği gibi, açığa çıkarma, gizlilikten arındırma, açık hale getirme görevini yapar. Bu anlamda sanat insanın dünyadaki deneyimlerinden sadece biridir. Buradaki temsil (sembol) bizzat temsil edilenin günümüze getirilmesi, gönderme yapılan şeyin kendisinin burada mevcut olması anlamına gelir. Dolayısıyla sanat eseri varlıkta bir artışa imkân tanımaktadır. Sanatın olmaması durumunda bu artıştan yoksun kalınacaktır. Zira sanat eseri telafi edilemez. Bu demektir ki, sanat eseri başka türlü anlatılamaz, dile getirilemez, ifade edilemez olanı anlatır. Sanat eserinin yeri başka bir şeyle doldurulamaz (Tokat, 2005:146).

Bütün sanatsal üretimleri sembolik ifade olarak kabul eden Tillich ise, sembollerin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- 1) Semboller kendilerinin ötesinde bir şeye gönderme yaparlar.
- 2) Semboller gösterdikleri şeye iştirak ederler.
- 3) Semboller ifşâ edici bir güce sahiptir. Öyle ki sanatsal bir sembolle ifade edilen, açığa çıkarılan şey başka türlü asla ulaşılamaz olandır (Tokat, 2005:159).

Sonuç olarak, evrende saklı anlamları keşfetmek, kendimizi gündelik deneyimlerle sınırlandırmamak, zihnimizi özgürleştirmek ve gerçek anlamıyla görüşlerin arkasında bulunan mutlak gerçeğe gözlerimizi çevirebilmek için soyutlama veya temsil bize yeni bir bakış açısı sunmaktadır (Gece, 2021:753). Soyut sanatlar insanın hakikati temsil etmesi için bir yöntemdir.

4.3.4. Üsluplaştırma (Sitolizasyon)

İslam sanatında, tabiattaki nesnelerin doğal görünüşlerinden uzak bir şekilde tasvir ve tahkiye edildiği görülmektedir. Böyle bir yöntemin seçiminde İslam düşüncesindeki tevhid inanişından doğan varlık ve kâinat algısı etkili olmuştur. Bu düşüncenin tercih edilmesi, tevhidi düşünceden doğan tasvirden kaçınma ilkesinden kaynaklanmaktadır (Karadeniz, 2021:239). Sanatçı, tevhid ilkesiyle bağlantılı olarak sanatını ortaya koyarken kullandığı yöntemlerden biri de üsluplaştırmadır.

Stilizasyon (üsluplaştırma), Batı sanatında gelişmiş olan “soyutlama” (abstraction) yönteminden farklıdır. Üsluplaştırma, sanatta genel olarak bir tür yalınlaştırma faaliyeti olarak da anlaşılır. Üsluplaştırma bu anlamda genel olarak eşyanın biçimsel olarak girinti ve çıkıntılarını yalınlaştırma, onu geometrik bir şekle büründürme ve öznenin eşya üzerindeki etkisini kırma faaliyeti olarak da tarif edilmektedir. Üsluplaştırmada sanatçı ve estetik nesne paranteze alınır. Üsluplaştırma işlemi, doğal biçimlerden hareketle stilize edilmiş yeni motif ve figürler oluşturma yöntemidir. Bazı düşünürlere göre, stilizasyon, varlığı biçimden uzaklaştırma, yani bir bakıma ölçülü bir soyutlamadır. Soyutlamanın stilizasyondan farkı ise, sanat eserinin konu ile arasında biçimsel bağlarının giderek daha fazla koparılmasıdır (Karadeniz, 2021:240). İslam sanatında bir yöntem olarak kullanılan soyutlama ile Batı’nın anladığı ve kullandığı soyutlama yöntemi birbirinden farklıdır. Soyutlama İslam’ın

tevhid ve tenzih ilkesinin bir tezahürüdür. Bu anlamda, İslam sanat ve estetiğinde, sanatçı, hangi yöntem ve tekniği kullanmış olursa olsun dayandığı dünya görüşünden tamamen ayrılmaz.

Ayvazoğlu, soyutlama ile üsluplaştırmanın birbirinden farklı kavramlar olduğunu vurgulamakla birlikte İslam sanatındaki soyutu, üsluplaştırmanın tabii sonuçlarından biri olarak değerlendirir. Aynı zamanda üsluplaştırmayı, objeleri paranteze alarak varlığın özüne ulaşmaya çalışmak olarak açıklar. Ayvazoğlu, özün (mutlak hakikat) ifade edilebilir olmamasından dolayı paranteze alınan eşyadan yola çıkmak gerektiğini ifade eder. O, üsluplaştırmanın sonunda bir çeşit geometriye ulaşacağını dile getirir. Soyutlukta işte bu geometrik süreçte ortaya çıkar: Her şeyden önce üzerinde çalışacağı objelerin sayısını en aza indiren Müslüman sanatçı, bu objelerin bağlı olduğu ritmik düzeni keşfetmek gayesiyle üsluplaştırmaya başvurur ve sonunda bir çeşit geometriye ulaşır. Soyutluk, bu geometrileşme sürecinde, eşyanın gitgide tanınmaz hale gelmesinden yani duyularla kavranan taraflarının paranteze alınmış olmasındandır (Karadeniz, 2021:242).

Değişmeyen ve yok olmayacak olan aşkın bir varlığı arayan Müslüman sanatçı, dünyanın fani olması ve sürekli değişen görüntülerden oluşması nedeniyle üsluplaştırma yolunu tercih eder. Allah'ın yaratmasıyla güzellik bulan ve değer kazanan dünya yine de bir yalandır; çünkü geçicidir. O yüzden adeta çöldeki kum tepelikleri gibi sürekli değişen bu dünya geçici form ve şekiller, Müslüman sanatçının işaret etmek istediği hakikatin ifadesi için yeterli değildir. Allah, sonsuzdur; tam olarak kavranamaz, ifade edilemez. Değişen bu görüntülerin arakasındaki kalıcı kavramı bir nebze olsun ifade edebilmek adına üsluplaştırma, İslam düşüncesinin tercih ettiği bir metot olmuştur (Karadeniz, 2021:243).

Üsluplaştırma, İslam sanatındaki tevhid ve tenzih anlayışından bağımsız değildir. Allah'ın hem bir (ehad) olması hem de her şey ona muhtaç iken onun hiçbir şeye muhtaç (samed) olmaması, sanatçının onu ifade ederken stilizasyona yönelmesini zaruri kılmıştır. Ayrıca tenzih kavramı gereği Allah, hiçbir şeyle de benzeştirilemez. Bu nedenle, soyutlama ile ortaya çıkan: “gerçeklerden kaçarcasına sübjektif olarak yaratılmış başka bir dünya”, tevhid ve tenzih anlayışıyla bağdaşmaz. Üsluplaştırma, varlığın alem-i misalde bulunan gerçek özlerini vurgulamak, onu sadece hissedilen nitelikleriyle sınırlamamak için tercih edilen bir ifade biçimidir (Karadeniz, 2021:243).

İslam estetiğinin mahiyetini ve niteliklerini ele aldık. İslam estetiğinin insan hayatındaki yerini de sağlam bir şekilde belirlemek gerekmektedir.

4.4. İslam Estetiğinin İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi

İnsanı en iyi tanımanın herhalde en kestirme metotlarından birisi de ona iyi bir gözlemci sıfatıyla bakmak, hareketlerini kontrol etmektir. Ona böyle bir nazarla baktığımızda insanın, biri maddi, diğeri ruhi olmak üzere iki dünyasının bulunduğunu ve bütün faaliyetlerinin bu iki yönde cereyan ettiğini müşahade ederiz. İşte sanat da insanın bu ikinci yönünü teşkil eden unsurlardan birisidir (Çam, 1994:274).

İnsanı, diğer canlılardan üstün yapan özellik, onun maddi tarafı değildir. Çünkü bu, diğer canlı varlıklarda da görülen ortak bir özelliktir. Halbuki “iyiye, doğruya, güzele” temennisinde özetlendiği üzere, insanı insan yapan kuvveler, onun dini-ahlaki, düşünme (ilim) ve sanat yönüdür (Çam, 2019:20).

Sanat, fiziki ihtiyaçlarımızın ve akli bilgilerimizin üstüne çıkarak iç ve dış dünyamızı değişik açılardan kavramamızı ve bunlardan zevk almamızı sağlar. Bu sebeple sanat, ilim ve mantık sınırlarını aşar ve bu yönüyle dine yaklaşır. Böylece insan

beyninin, hakikate bir bilgisayar programının monoton işleyişinin dışına çıkarak daha değişik yollardan da ulaşabileceğini gösterir. Bu, insan beyninin tabiri caizse üçüncü boyutudur. İnsan beyni bu sayede daha zengin bir işleyiş göstermiş olur. Gerçekten de bir sanat eserinin başarılı sayılması için elimizde kesin matematik kurallar yoktur. İşte sanat sayesinde insan beyni matematik kurallarının dışına çıkarak başka hakikatleri de elde edebilir. Bu, hiçbir zaman kuralsızlık demek değildir. Onun kuralları kendine özgüdür ve bunların neler olduğu, ancak insanların zevkiyle kesiştiği zaman anlaşılabilir (Çam, 2019:20).

İnsanın 'kendi özgün varoluş' biçimini ortaya koyma şekli olan sanat ve estetikte, ölçülülük, ruha deruni ve bedii bir haz, sevinç hissini tattırma, insanlık gelişiminin her döneminde, her coğrafya ve mekânda izleri ve sonuçları görülen, insani varoluşsal bir karakteristik olarak yerini almıştır. Yani insan, düşünme gibi temel ve kurucu niteliklerle bezendiği gibi, daha yetkin ve ince bir meleke aşamasını gösteren, aklın ve ruhun şeffaflaştırması olarak da betimlenebilecek ölçülülük, ahenk, tenasüp sezgisiyle de var olmuştur (Kılıç, 2014:36).

Sanatsal perspektiften mizan, tenasüp, sezgisel güzellik hissi ve arayışı insanın var oluşunun ayrılmaz bir özelliğidir. Nitekim Alexis Carrel'de bu asli insani gerçeğe işaret ederken bunu şöyle anlatır: *"Güzellik duygusu en medeni insanlarda olduğu gibi; en iptidai insanlarda bile vardır. Seyredenler ve dinleyenler üzerinde estetik bir heyecan uyandıran şekiller ve ses serileri insan doğasının ihtiyaç duyduğu şeylerdendir"* (Kılıç, 2014:37).

Güzellik, estetik ve sanat duygusu insanoğlunda fitri olarak vardır. Bu nedenle ırk ve din farkı gözetilmeden bütün insanlarda ortak olan güzellik his ve duygusu, insanoğlunun tarihi boyunca en temel yönelimlerinden birisi olagelmıştır. Bu temel yönelim en yoğun haliyle sanat eserlerinde kendisini açığa çıkardığı gibi, insanın gündelik hayatının her alanına da yansımaktadır. Bundan dolayı, bir estetik çalışmanın sadece sanat alanına değil, hayatın her noktasındaki güzellik mefhumuna da el atması gerekir. Aksi takdirde estetiği, sadece sanat felsefesiyle sınırlamış oluruz. Oysa estetik, en temelde insanın güzel karşısındaki konumu, tutumu ve tavrı ile ilgilendiği kadar, güzelin de varlık içindeki yerini belirlemeye çalışır (Dölek, 1996:34). Diyebiliriz ki, estetik güzellik karşısında tahassüs ve duygulanım, farklı derecelerde olsa da tüm insanlar için ortak bir modalitedir. Bu anlamda kimi araştırmacılar sanatı, varlığı korumaya yönelik olarak gösterilen bir içgüdü olarak değerlendirmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de, aşkın ve ebedi yaratış kaynağını bulabilsinler diye, tabii alemdeki oluşumlarda müşahade edilen estetik bütünlüğe ve harikulade kozmik dizgeye sürekli vurgu yaparken, çağrılarını insandaki bu fitri yeteneğe yöneltmiştir (Kılıç, 2014:40).

İslam düşünürleri, insanda estetik ve sanat duygusunun fitri olduğunu Kur'an-ı Kerim'den birçok ayeti delil göstererek açıklamışlardır. Bu ayetlerden bazıları şöyledir:

"Biz insanı en güzel biçimde yarattık" (Tin,95/4).

"Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir" (Bakara, 2/138).

"Andolsun biz gökte burçlar yaptık ve onu bakanlar için süsledik" (Hicr, 16).

"Binmeniz ve süs için atları, katırları ve merkepleri yarattı" (Nahl, 8).

"Akşamleyin meradan getirdiğiniz sabahleyin meraya götürdüğünüz zaman onlarda (hayvanlarda) sizin için bir güzellik vardır" (Nahl, 6).

"O, denizi hizmetinize verdi ki, ondan takınacağınız süsler çıkarırsınız" (Nahl, 14).

Yüce Yaratıcı zikri geçen ayetlerde birtakım güzelliklerden söz etmektedir. Yaratıcı'nın bu şekilde hitap etmesi, insanların güzellik ve çirkinliği ayırt edebilecek melekeye, kabiliyete sahip olduğunun delilidir (Can ve Gün, 2015:14). Ayetlerde

insanın en güzel biçimde yaratılmasına ve benliğimizde var olan estetik duyguya yer verilmiştir. Aynı zamanda ayetlerdeki bu mesajlar insanın güzellikleri kavrama, bunlardan zevk alma ve estetik değeri olan eserler yapma kabiliyetini haiz olduğunun da bir ifadesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler insanı düşünmeye davet ederken, bazı ayetler de üstün belagati ve tasvirindeki güzelliğiyle doğrudan doğruya insanın estetik yönüne hitap etmektedir (Çam, 1994:275).

İnsanın fiziki ve akli bakımından en üstün varlık olarak yaratılması, yeryüzünde karşılaşılabilecek itikadi, ahlaki, fiziki ve beşerî problemleri çözüp hayatını iyi şekilde devam ettirebilmesi, en güzel şekilde yaratılmış olması da dünya güzelliklerinden zevk alabilmesi içindir. Gerçekten de dünya güzellikleri yalnız iyi değil, aynı zamanda güzeldir. Bu durum Allah'ın Muhsin (ihسان eden ve güzelleştiren) sıfatının bir tecellisidir. Mesela Güneş, Dünyamızı yalnızca aydınlattığı, ısıttığı, ham meyveleri olgunlaştırdığı için iyi olmayıp, bilhassa doğuşu ve batışındaki haşmeti ile de güzeldir. Aynı şekilde ağaçlar, insanın ihtiyaç duyduğu meyveyi, odunu, keresteyi verdiği için iyi, insan ruhunda bıraktığı hoş etki ile de güzeldir. Bu örnekleri, kuşlar, bulutlar v.s. için de çoğaltabiliriz (Çam, 1994:275). Nitekim birçok ayette bu konu çeşitli şekillerde dile getirilmiştir:

“İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir topluluk için ibretler vardır” (En'am, 6/99).

Allah'ın, insanı “güzel” surette yaratması gayet tabiidir. Çünkü Yaratıcı'nın kendisi “Cemal” (Güzel) sıfatını taşımaktadır. *“Yaratanların en güzeli Allah'tır”* (Mu'minun, 23/14). *“Allah, insana kendi ruhundan üflemiştir”* (Hicr, 15/29). İnsanın güzelliğe karşı meyyal olması, güzel eserler ortaya koyabilmesi gerçeği, ayetlerde belirtilen yaratma hadisesine dayanmaktadır (Çam, 2019:31). İnsanın “ahsen-i takvim” olarak ifade edilmesi de bu bağlamda anlaşılabilir.

Güzellik ve sanat, sadece bir değer değil, aynı zamanda insan varoluşunun bir boyutudur. Bu noktayı en iyi dile getiren filozoflardan birisi Heidegger ve onun çizgisinden giden Gadamer'dir. Heidegger ve Gadamer, sanata varlığın sadece bir formu olarak değil, varlığı anlamının yolu olarak bakmaktadırlar (Tokat,2015:128). Çünkü, sanat, insanın bakış açısını nesneye ve evrene yoğunlaştırıp derin görmeye ve düşünmeye sevk eder (Gece,2021:749).

Güzel, insan yaşamından ayrıştırmaz bir öğedir ve insanlar her ne konumda olursa olsunlar güzele yönelirler. Güzel üzerine düşünme bir bakıma insanın kendisi hakkında düşünmesine ve kendini bilmeye çalışmasına katkı sağlar. Sokrates'in “kendini bil” sözünü “dünyayı güzel kurtaracak” şeklinde anlayan Dostoyevski'ye göre insan bilimsiz, ekmeksiz yaşayabilir ama asla güzelsiz yaşayamaz; zaten bu da mümkün değildir. Kendini tanımada güzel hem bir araç hem de kendini tanıyıp tanımadığının bir kanıtı olarak iş görür. Gadamer'in ifadesiyle güzel bizde bir “var olma artışı” sağlayandır. Kierkegaard'ın da belirttiği üzere güzel kendi içinde bir teolojiye sahiptir ve her güzel bize “insan olma” cesaretini hissettirir (Işık, 2018:392). Güzel ve estetik bir bütün olarak insani bir meseledir. “Kendini bilmek” veya “kendimiz olmak” için “güzel” algısına sahip olmamız gereklidir; güzel varlığımızı zenginleştiren ve ona nitelik yönünden katkı sağlayarak onu tamamlayan bir şeydir. Schiller'in de dediği gibi, insan ancak güzeli tecrübe ettiğinde insandır (Işık, 2013:13). İnsan ben'inin bir açılımı olması bağlamında, sanat, bireysel 'özel' ontolojik bir karşı harekattır. Yabancı, suni, oyalayıcı ve avare düşüncelere salıcı dış vakıalara teslim olmamak; 'Ben, -im! Ben

varım!" diyebilmek için, bireysel özgürlükten gelip Allah'a uzanan bir gökte yol alan bir yıldız kaymasıdır (Kılıç, 2014:71).

Her tür eylem ve etkinlikte olduğu gibi, sanatta da estetik duygu veya duyarlılığın irade gücüyle birleşmesi son derece önemlidir. Bu durum ilahi armağana sahip bir sanatçının ilhamıyla ifadeye büründüğünde toplumsal bir hüviyet kazanır. Bu bakımdan, sanatçının şahsiyeti toplum hayatı için son derece önemlidir. Kısaca eğer benliğin kuruluş ve gelişmesinde din, ilim ve sanat birlikte bir rol oynarsa anlamlı, tutarlı ve tatmin edici gerçek bir hayata ulaşılır (Koç, 2017:18).

İslam sanatı, ait olduğu din ya da kültürün bütünü gibi, onun bir tezahürü olarak, insan hayatını bütün yönleriyle yüceltmeyi amaç edinmiştir. Dolayısıyla, bu sanat mümkün olduğu ölçüde yararlı olmayı ve insanın yüce amaçlarına ulaşmasında ona aracı olmayı üstlenir. Bu amaçların en yücesi ise insanın ait olduğu kaynakla buluşmasıdır. İslam sanatının en önemli yönü derin bir tefekküre yaslanarak insana hakikati hatırlatıcı olmak ve estetik düzeyde onu temaşa tecrübesine hazırlamaktır. İslam sanatı, insanı bölmez onu maddi ve manevi dünyasıyla mükemmel olanla tanıştırmayı gaye edinir ve ona bunun yollarını telkin eder (Koç, 2017:25-26).

İnsanın varoluşu salt bir takım kesin bilimsel yargılarla ifade edilemez (Tokat, 2015:129). Bu bağlamda insan sadece rasyonel varlık veya bilim adamı değil, aynı zamanda dinî ve estetik bir varlıktır (Tokat, 2005:161). İslam akıl ile kalbi bir yerde buluşturur ve bu bizim insan olarak parçalanmaktan kurtulup bütünlüğümüzü korumamız açısından çok önemlidir. İslam sanatı ve estetik duyarlılığı bu bütünlüğün sağlanması konusunda bize imkânlar oluşturur (Koç, 2017:16). Kısaca belirtmek gerekirse, sanat insanı, sadece düşünen değil aynı zamanda çılgınlıkları, duyguları, heyecanları olan bir varlık olarak değerlendirmek suretiyle bilimin başaramadığı şeyi yapar (Çetin, 2020:301). Günümüz dünyasında sanat ve estetik insanların hayatında çok mühim bir konumdadır. Nitekim yaşadığımız bu bilim ve teknoloji çağı akli ön planda tutup duyguyu indirgemiş durumdadır. İnsan sadece akıldan ibaret bir varlık değildir. İşte sanat tam burada insan ruhunu besler konumdadır. İslam estetiği insanın gönlüne, ruhuna, kalbine ve aynı zamanda zihnine seslenir. Bu bakımdan İslam estetiği beşerî tecrübeye bütünlüğün sağlanması açısından hayatımızdaki en önemli unsurlar arasındadır.

Kuran-ı Kerim’de insanların namaz kıldıkları yerin, giydikleri elbiselerin temiz olması gerektiğini bildiren ayetler bulunmakta ve ibadetin önemli bir unsuru olan namaz ve estetik bir arada zikredilmektedir.

“Ey Ademoğulları! Her mescide gidişinizde güzel (ziynet) elbiselerinizi giyin” (Araf, 26). Mescide güzel elbiselerle gelmenin diğer insanlara daha güzel gözükmeye onlara herhangi bir rahatsızlık vermeme amacı taşıyacağı açıktır. Bunun yanında, güzel elbise alacak kadar nimet vermesinden dolayı Allah’a şükretmenin bir vesilesi kılınması da son derece önemlidir. Böyle güzel elbiseler giyerek insanın kalbine gelebilecek gurur, kibir kendine üstün görme gibi manevi kirlere bulaşmaması için Kur’an-ı Kerim; *“Ey Ademoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi işte o daha hayırlıdır”* (Araf, 26). Ayetiyle takva elbisenin daha hayırlı olduğunu belirtir. Kur’an-ı Kerim, güzel elbise giymenin asıl amacının, diğer insanlara karşı üstünlük taslamak olmadığını, insanlara ve çevreye karşı güzel görünerek rahatsızlık vermemek olduğunu ortaya koyar (Mutluel, 2016:93).

Estetik, dini yaşamın iman öğelerini salt rasyonel bir biçimde kabul etmek ve emredilen ibadetleri kuru bir şekilde icra etmekten öteye geçmesine, içe işlemesine ve kişinin diğer insanlarla ilişkisinin incelik, zarafet ve nezaket içinde sürmesine katkıda bulunmaktadır. Sanat zevki insana aynı zamanda yaşama sanatı kültürü de

kazandırmakta, din ise hep vurguladığı ahlaklılık sayesinde bu yaşama sanatını erdemli ve ebedi hale getirmektedir (Yaran, 2017:181). İnsan bu bağlamda sanat aracılığıyla, insanı-ı kâmil olmak yolunda önemli bir adım atmış olacaktır. Başta Peygamber Efendimiz olmak üzere Mevlâna, Yunus Emre gibi herkesin hayranlığını kazanmış olan İslam büyüklerine baktığımızda hepsinin de iyi ahlaka, çok gelişmiş bir analitik düşünceye ve yüksek bir estetik zevke sahip oldukları görülecektir. İnsan-ı kâmil olmak için illa da çok meşhur sanatkâr olmak gerekmez, fakat yüksek bir estetik zevke ulaşmak gereklidir (Çam, 2019:21).

İlim, din ve sanat gibi insanı üstün hale getiren faaliyetlerde bulunanlar, eşyada hep hakikati görmek isteyeceklerinden çevrelerine daima müspet gözle bakacaklar ve etraflarında daima hakikati arayacaklardır. Bu, onların “çilesi” olduğu kadar etrafındaki insan, toplum ve eşya ile daha uyumlu ilişkiler içinde bulunmaları içinde önemlidir (Çam, 2019:21).

Kur'an ve sünnetin hoş gördüğü estetik ve sanatların tümü, insanları huzura, saadete, imana, ibadete ve mabede doğru yönlendirmektedir. Sanat ve estetik, zaman zaman insanın kendini tanımasına katkıda bulunur. İnsan kendini tanıdıkça, Allah'a daha saygılı ve insanlara karşı daha uyumlu olur. Çünkü kimi güzel sanatlar, insanların ortak dili ve değeri gibidir ve bu sanatlar insanların kaynaşmasında etkili rol oynarlar. Farklı insanların duygu düşünce ve özelemlerini dile getirir; insan ruhunun ince, derin ve soylu ilkelerinin ortaya konmasını sağlar. Bazı sanat erbabı kişiler sanatlarındaki maharetleri sayesinde, katılıkları ve sertlikleri yumuşatır ve kimi zaman da evrensel duyguları sergileyerek insan sevgisinin yayılmasına yardım eder (Turgay, 2000:178). Sanat ve estetik, toplumdaki kusurları onarır ve bütün insanlarda ortak olan coşkusal duygulanımları yinelemenin de bir yoludur (Bozkurt, 2014:118). Sanat, toplumların hayatında, mensubiyet duygusunun tesisi, diriliği ve sürekliliği noktasında da olumlu katkılar sağlamaktadır (Can ve Gün,2015:11).

Sanatsal yaratımlar insanın, yaşamla estetik ilişkilerinin sonucudur. Bu yaratımlar hem iletişimsel hem eğitsel hem de bilgisel işlev görmekle birlikte; bunların oluşturulma biçimi ve tarzı insanın estetik duygularının itici gücü olma işlevini de görür. Sanatsal yaratımlar insanın, aktif yaşamın içinde duyup yaşayamayacağı şeyleri duyup yaşamasını sağlar. Haz verişiyile insanı, kendinde barındırdığı bilgi ve düşünce kapsamına doğru çekmekle kalmaz, beğeni yargılarının değişmesine de neden olur. Bu yaratımlar ile bilinçli karşılaşmalar insanda yeni farkındalıklar ve duyarlılıklar yaratır. Bu farkındalıklar beğenileri inceltir, sıradanlıktan kurtarır (Bengisu, 2007:104). Sanat, insan hayatını ve faaliyetlerini zenginleştirir. Çünkü insan, sanat ve estetik vasıtasıyla sezgiye dayanan bir zevki duymaya başlar (Çam, 2019:21).

Günümüz dünyasında insan ruhu zaman zaman çeşitli daralmalara maruz kalır. Ruhun bu daralma ve sıkıntılardan kurtulmasının en iyi yolunun, insan ruhunun çeşitli güzelliklerle karşı karşıya gelmesi olduğu bir gerçektir. Bu güzellikler içinde en çarpıcı ve en göz alıcı olanı ise tabiat güzelliğidir. Tabiat güzelliğinin farkına varan insan pek çok sıkıntısını unutarak, asli haline daha kolay dönebilir. Tabiat güzelliği insanı sakinleştirir ve haz verir (Mutluel, 2016:60-61). Estetik tecrübe ya da güzelin tecrübesi sırasında insan, gündelik yaşamın tutkularından, kaygılarından kurtulur ve arındığını hisseder (Yaran, 2020:53). Bu sanat insanı varoluş gayesiyle buluşturur, onu yalnız bırakmaz ve kendi başına terk etmez; varoluşun rahmet olduğu duygusunu aşılayarak insanı yaşama sevinci ile doldurur (Koç, 2017:54). Tüm bunlar estetiğin insan hayatındaki yeri ve önemini gözler önüne sermekte ve estetik ile insan arasındaki sıkı bağı da ortaya koymaktadır.

İnsanoğlunun ufkunu açıp genişletmek felsefenin ve estetiğin en temel amaç ve işlevlerinden biridir (Çetin, 2020: 303). Güzel ve sanat hem içinde yaşadığımız sosyal ve kültürel çevreyi aydınlatır ve süsler, hem de birey olarak kişinin kötü, çirkin görüntü ve kirlilik karşısında hep iyinin, güzelliğin yanında olmasını sağlar (Albayrak, 2021:164). Bu bağlamda ortaya konan sanat eserlerindeki güzelliği fark edebilmek ondaki ahenk, nizam ve güzellikten haz duyabilmek, bireylerin tavır ve davranışlarında, hayata bakışlarında olumlu etkiler icra etmektedir. Ayrıca, sanat adına ortaya konan güzellikler, bireyin verimliliğini, üretkenliğini motive eden bir fonksiyona da sahiptir (Can ve Gün,2015:10). Kısacası, sanatsal değerler insan ruhunu yüceltir, cilalar, diri ve verimli kılar; hoşgörü, sevgi, nezaket ve zarafetle yoğurur (Can ve Gün,2015:25). Sanat ve estetik, insanların yaşamlarındaki endişelerinden kurtulmasına yardımcı olur. Ayrıca insan, enerjisini estetik bir objeye yoğunlaştırdığında manevi olarak gelişim gösterir. Kaygılardan kurtulur ve içsel bir aydınlanma yaşar (Çetin, 2021:11).

Aslında sanat alanında tezahür eden dış güzellik de bir şekilde ilahi güzelliği yansıtır. İnsan sadece ahlaki açıdan değil, biçimsel açıdan da güzel olanı yaparak ilahi iradeyle uyum içinde kendini gerçekleştirmelidir. Zira dış güzellik nefsin güzelliği için önemli bir destektir. Güzel bir çevre her zaman için bir ahenk, denge, huzur ve neşe kaynağıdır (Koç, 2017:61).

Gerçekte sanat, insan, hayat ve dünyaya ilişkin kavrayışımızın derinleşmesinde bize çok önemli imkanlar sağlamaktadır. Sanat, varoluşsal ve kalıcı değerlerin ne olduğunu anlamının ve kendimizi keşfetmenin son derece önemli bir yoludur. Ahlaki ve manevi değerlerin güzelliğinin somut bir şekilde hissettirilmesinde de sanat çok önemli katkılarda bulunur. Sanat, bir yandan varoluşa ilişkin en derin hissedişleri, öte yandan da en yüce duyguları ve en asil düşünceleri uyandıran makul ve şuuruna erilmiş bir hayatın dışavurumudur (Koç, 2017:34). Nitekim sanat, estetik form içinde etik güzelliğimize de katkı sunan bir etkinliktir (Yaran, 2020:53).

İslam kültüründe sanat hayatın bütün yönlerini kapsar. İçinde yaşadığımız evden geçimimizi sağladığımız çarşılarla, yemek yediğimiz kaplardan kitap ciltlerine ve hatta mezar taşlarına kadar bu sanatın girmediği alan yoktur. Bu yüzden onu bir zevk aracı olarak görmekten vazgeçip, insan hayatının şartlarından biri olarak görmek gerekir. Sanatın insanlar arasında bir paylaşma ya da katılma aracı olduğu açıkça ortada olan bir olgudur (Koç, 2017:35). Sanat, aynı zamanda toplumların hayatında geçmişten geleceğe köprü kuran bir işleve sahiptir. Sanatın aynasında, geçmişini ve bugününü bir süreklilik içinde gözlemleme fırsatı bulan toplum, köklerine bakarak o kökler üzerinde sağlıklı bir şekilde geleceğini inşa etme imkânı bulacaktır (Can ve Gün, 2015:11).

5. İSLAM ESTETİĞİNDE KUR'AN-I KERİM'İN YERİ VE ÖNEMİ

Bir sanat ait olduğu kültür evreninde anlam kazanır. Sanatın anlaşılabilmesi için de ait olduğu kültürün kodlarının iyi bilinmesi gerekir. Söz konusu İslam sanatı ve estetiğinde de öncelikle İslam dininin temel kaynaklarının bu sanata etkisi üzerinde durulmalıdır (Karadeniz, 2021:31). Kelime anlamı itibariyle de “çokça okunan” demek olan “Kur'an”, Müslüman hayatının her alanında kendini gösterir. Bu ilahi hitabın kuşatıcı varlığı hem ilkesel hem de biçimsel olarak sürekli hissedilir. Bu anlamda da İslam sanatına etki etmemesi düşünülemez. Hatta Kur'an'ın, İslam sanatlarının kendisinden neşet ettiği en önemli kaynak konumunda olması da bu sebebe dayandırılabilir. Çünkü ilahi kelamın, insanın muhatap alınarak beşerî bir dille ifade edilmesi, Kur'an'ın İslam sanatında kaynak olmasının bir nedeni olarak ele alınabilir. Kur'an sözlü bir kaynak olmasına rağmen sadece edebiyat ve musiki gibi fonetik sanatları değil, mimari ve hat gibi plastik sanatları da doktriner anlamda etkilemiştir (Karadeniz, 2021:32).

İslam fikir tarihinde sanat faaliyetinin, formunu da muhtevasını da büyük ölçüde belirleyen Kur'an'dır (Çalışkan, 1998:338). Vahyin son tecellisi olan Kur'an, geçmişten günümüze anlama ve açıklama çabalarının konusu olurken, diğer yandan son derece seçkin, dikkat çekici, O'nun aşkınlık boyutunu da vurgulayan ve istisnai bir sanat olan belagat sanatının da zirve örneğini oluşturur. Kur'an bizlere, kuşatıcı dil örgüsü içinde estetik ve sanatın kökenlerine dair çok zengin bir semantik dünya sunmaktadır (Kılıç, 2021:441). Kur'an'ın mesajının ne olduğu ve bu mesajı nasıl bir dil ve söylemle dile getirdiğinin, onun şanına yaraşır bir şekilde anlaşılması uğrunda yapılan dilbilimsel ve söz sanatları ile ilgili çalışmalar hem estetik duyarlılığın gelişmesine katkıda bulunmuş, hem de başta edebi sanatlar olmak üzere, diğer sanat dallarının gelişmesinde temel bir itici güç oluştur (Koç, 2017:61). Kur'an'ın bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesi ve hakikatin doğru anlaşılabilmesi için onun muhtevasının estetik boyutunun da iyi kavranması gerekmektedir.

Bütün İslam sanatlarının ilham kaynağı olan Kur'an yalın bir fikri muhteva ile değil olağanüstü güzellikte gelmiştir. Kur'an'daki bu bedii ve bedihi güzellik okuyan ve dinleyenlerin hemen fark edebilecekleri bir açıklık ve çarpıcılıkta tecelli eder. Cümlelerin kuruluşu, kelimeler arasındaki uyum, söz dizimindeki ritim ve musiki, çeşitli söz sanatlarının harikulade bir şekilde uygulanması Kur'an'ın nefes kesen özelliklerinden birini oluşturur. Kur'an'ın telkin ettiği bu güzellik duygusu, onun okunması ve yazılmasından Mushafların cilt ve kapaklarının yapımına kadar etkili olmuştur. İslam sanatının en güzel örneğini veren bu sanatlar diğer sanatların gelişmesinin de bir yerde en seçkin örneğini oluşturmuştur (Karaman, 1996:9). Kur'an'ı Kerim varoluşun her yanında kendini gösterdiği gibi sanatların oluşumunda da etkisini göstermiştir.

Kur'an, aynı zamanda hem manevi hem de sosyal bir düzenleyicidir. Bu demektir ki İslam, ruh ve beden gibi insan varlığının bütün alanlarını içine alan bir sistemi temsil eder. Tabii olarak estetik ve sanatın İslam beldesinin ruhsal ve fiziksel yapısında nasıl bir yer tutacağına, nasıl bir rol üstleneceğine karar veren de İslam'dır. İslam kusursuz yegâne nizam ve sistemdir ve onun kusursuzluğu vahye ve nakle dayanmaktadır (Çalışkan, 1998:331).

Kur'an İslam sanatına sadece içerik olarak etki etmemiş, muhatabının hayatında sürekli bir yer edinmiştir. Bu durum sanata biçim olarak da yansımıştır: Birbirinin aynısı olan hiçbir kıssanın bulunmadığı Kur'an'da, ancak birbirine benzeyen (müteşabih) kıssalar mevcuttur. Kıssalar arasındaki bu benzerlik cennet nimetlerine

benzetilir. *“İman edip salih amel işleyenlere cennette birbirine benzeyen nimetler bahşedilir. Cennet ehli kendilerine bir şey ikram edildiğinde bunu daha önce tattıklarını söylerler. Halbuki kendilerine sunulanlar farklı şeylerdir, ancak onlar bunun farkında değildirler”* (Bakara,2/25). Bu ayet, İslam sanatındaki “tekrar”ın yani bilinenin hatırlatılması konusunda adeta bir metafor imkânı sunmaktadır. Hem mimaride hem minyatürde hem de şiirde bir “cennet hayali” peşinde koşan sanatkar, ilhamını bu ayetten almış gibidir. Hep bir aşinalık, daha önce tadılmış, bilinen bir zevk hissi ve özlem İslam sanatının en bariz özelliklerindendir. Biçim ve anlam uyumunda vahyin belirleyici rolü, sanatın model formlarında da kendini göstermektedir (Karadeniz, 2021:32-33).

İslam sanatı anlamsal değerini çok boyutlu ve aşkın niteliklere sahip olmasından alır. Sanat da bir ibadet olarak telakki edildiğinden onda hep ibadetin güzelliği ve dinginliği görülür. Hz. Peygamber'in de ashabına Kur'an'ı okurken onu ritmik ve hoş bir sesle okumalarını tavsiye etmesi de ibadet ve sanatın birlikteliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir (Karadeniz, 2021:33).

Kur'an, güzel sanatlara ait muhteve ve formun ilk ve en önemli modelidir. Ayrıca Kur'an, İslam sanatlarının ikonografisi için de en önemli kaynak konumundadır. Meşruyetini böylece hem üst metin olarak Kur'an'dan hem de onun kendisine vahyedildiği Hz. Peygamber'den alan İslam sanatı, ifade imkânı bakımından anlam ve biçim olarak başka kaynaklara tevessül etmeyecektir (Karadeniz, 2021:33). Bu bağlamda Kur'an şekil, biçim ve anlam bütünlüğü açısından eşi bulunmaz bir abidedir (Nerimanoğlu, 2017:161).

Kur'an'ın insanlığa indirildiği dönemde, söz söyleme sanatı, anlatım sanatı ve edebi sanatlar en parlak devrini yaşıyordu. O günün insanı şiire ve fasih söze son derece önem veriyordu. Aslında o sıralarda belağatın zirvesine ulaşan toplum, Kur'an'ın edebiyat ve belağat yönündeki parlaklığını, mucizeliğini anlamakta bir zorluk çekmemiştir (Yıldırım, 2010:162).

Şunu belirtmeliyiz ki, Kur'an'ın edebî yönden mucize olması, onun nâzil olduğu dönemdeki şiir ve edebiyata meydan okuyan üslubu nedeniyle. Bu anlamda Kur'an, insan için öngördüğü doğru, iyi ve faydalı olanı öğretmekle kalmayıp aynı zamanda güzel olanı, kendi yapısındaki edebî ve sanatsal güzellikle öğretmiştir (Tokat, 2005:138). Kur'an'daki sure ve ayetlerin timsalindeki metin yapısı ister şekil, isterse de anlam açısından mükemmellik, zarafet, mantık ve ahenk sembolüdür. İbadet ve itikat ilkelerini, insanların hayat ve düşünce tarzını; ahlak, hukuk ve davranış meselelerini, mistik ve edebi tasavvurlarını bütünleştiren Kur'an, dil estetiği için ideal örnek olarak bilinmiş ve kabul edilmiştir (Nerimanoğlu, 2017:162). Bu anlamda, Kur'an'ın mucizeviliğinin bir boyutu da lafziliği, yazıyı, davranışı ve sesi aynı anda ihtiva etme biçimidir (Leaman, 2019:92).

Kur'an, sanatlı yapılardan bahsederken yine toplumu aciz bırakmıştır. Çünkü o dönemde yaşayanların kendi coğrafyalarında görmemiş oldukları evler, saraylar ve kaleler gibi yapılardan bahsedilmiştir. Ayrıca sanatsal terimler kullanarak çeşitli ziynet konularını: ve eşyalarını da gündeme taşımıştır. Bununla birlikte güzelliği algılama ve mutlak güzele ulaşma yollarını da aşama aşama insan dimağına yerleştirmiştir (Yıldırım, 2010:163).

Bahsettiğimiz gibi, Kur'an, bir şiir veya bir edebiyat kitabı olmamakla beraber edebi sanatları en güzel bir şekilde kullanmış, her suresinde, her ayetinde edebi bir mu'cize olduğunu bizlere göstermiştir. Onun maksadı edebi sanat yapmak değil, insanlara hidayet kaynağı olmak, Yaratıcısını ve kâinatı insana anlatmaktır (Yıldırım, 2010:169).

Kur'an, kendi dini ve ahlaki formu içinde estetik algı ve sanatsal boyutlara dair pek çok tema ihtiva etmektedir. Hatta denilebilir ki, Kur'an'da, kendi dilsel harikuladeliğine dikkat çekme, diğer sanatçılarla (şairler, hatipler, nesir yazarları) bu konuda rekabete girip onlara meydan okuma sahnelerinin yanında, daha yoğun olmak üzere, yaratılış alemini sayısız sahnesi üzerinden yaratılış ve yaratılanlardaki estetik giz ve imkanlara, güzelliğin yansımalarına, doğal ilahi (kozmo-teolojik) sanat unsurlarına da dikkat çekilmekte ve bu ilahi estetik ve yol, ilahi tebliğin sunumunda stratejik bir unsur olarak dikkat çekmektedir (Kılıç, 2014:48).

Kur'an'ın en başta gelen özelliği fert ve toplum hayatı için bir hikmet ve sürur kaynağı olmasıdır; onun özünde hakikatin tebliğ edilmesi yatar. Ama tebliğ edilen hususların hayatımız için önemli ve öncelikli olduğu konusunda bizi ikna eden şey metnin bizzat güzelliğidir. Onun ihtiva ettiği anlam ve imalar nazmının estetik değerini alabildiğine artırır. Kısaca, Kur'an'da dil ve fikir öyle hayret verici bir terkibe ulaşır ki ortaya çıkan bu zenginlikten hem estetik bir zevk alırsınız hem de Kur'an'ın ima ettiği derin fikirlere vakıf olma konusunda uyarılmış oluruz. Ahlaki ve estetik bilincimizde bir aydınlanma gerçekleşir. Kur'an'da kelimelerin fiili düzeni ya da onun nazmı başlı başına bir olağanüstülük örneğidir. Kur'an'ın nazmı ya da lafzı iletmek istediği mesajı en iyi bir şekilde ifade etmek için o şekilde gelmiştir. Dolayısıyla, metnin arkasındaki mana da en azından nazmın bizzat kendisi kadar olağanüstü bir özelliğe sahiptir (Koç, 2017:64).

Kur'an'ı Kerim eşsiz bir ifade tarzına sahiptir ve o salt zihne ya da akla değil, kalbe, ruha ve nefse hitap eden bir dil ve söyleme sahiptir. Bu dilin dini ve estetik duyarlılığın uyarılması açısından çok büyük bir önemi vardır. Kur'an'ı Kerim'in i'cazı onun sadece pragmatik yapısında, yani salt dili kullanışında değil, bu dille referansta bulunduğu anlam boyutundadır. Ancak şu da belirtilmelidir ki, Kelam-ı Kadim'in dil ve üslubu her bakımdan kendine özgüdür ve bu durum, her şeyden önce onun nazmıyla ilgili bir özelliktir. Daha açık bir ifadeyle Kur'an'ın nazmı kelime ve ayetlerin taşıdığı anlam kadar aslidir (Koç, 2017:67).

Kur'an'ın nazmı son derece yüksek bir ritme sahiptir. Bu ritim, kelimeler arasındaki tenasüp, seslerin ahengi ve ayetlerin sonundaki yer yer redifi andıran çok müstesna bir kafiye düzeniyle sağlanmaktadır. Kur'an'da, anlama dayalı içten gelen ritim ile söz ve anlamın harikulade bir bütünlük oluşturması onun belâğatının en belirgin yönünü oluşturmaktadır. Kısaca, Kuran'ın belâgat ve fesahatinin en ayırt edici yönü manayı en uygun ifadeyle kalbe ulaştırmasıdır. Kur'an'ın dil ve üslubu bizi sonsuz diyebileceğimiz anlam katlarına yükseltir. Bu üslup, başta şiir olmak üzere, indigi günden günümüze kadar Müslüman toplulukların kültür ve yaratıcılıklarının temeli, kaynağı ve ekseni olmuştur (Koç, 2017:65).

Kuran-ı Kerim'in önemli özelliklerinden biri de, dilinin çok katlı anlama sahip olmasıdır. Bu dil sıradan insandan filozofa kadar herkese hitap eder. Kur'an'ı Kerim insanlarda öyle derin ve varoluşsal bir teslimiyet tesis eder ki sonunda onlar onun mesajını hayatlarıyla dışa vururlar. Kur'an yaşanan hayatın adeta suyu ve toprağıdır (Koç, 2017:67).

Kur'an güzel olarak vasıflandırdığı varlıkları da insanın bildiği, tanıdığı ve yakınında olan nesnelerden seçmiştir. Bu İslam sanatındaki temaşa kavramına, Kur'an'dan bir vurgudur. Güzellik örneği olan varlıkların afaki değil alabildiğine gerçek olması, Kur'an'ın ve ondan neşet eden sanatın hayata dönük olmasıyla ilgilidir (Karadeniz, 2021:35).

“Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan odur. Rahman'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk

görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak; kusur arayan göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir. Gerçek şu ki, biz yakın göğü kandillerle süsledik” (Mülk, 67/3-4-5). İnsanın, en yakına (yakın göğ) dikkat kesilmesini öğüt veren ayeti kerime temaşayı emretmektedir. Yine Kur'an'da göklerin ve yerin eşsiz biçimde yaratıldığı vurgulanırken “*bedius's- semavati ve'l-ard*” (Bakara,2/117) ifadesine yer verilmesi üzerinde durulmalıdır. Bedi'nin de estetik sözcüğünün dilimize aktarılırken tercih edilen bir lafız olması, Kur'an'ın estetik üzerine bir diğer etkisi olarak telakki edilebilir. Ayetlerde göğ dikkat çekiş, sanatın sadece anlam boyutunu belirlememiş, onun biçim boyutunu da etkilemiştir. Kur'an'daki bu ve benzeri ayetler, İslam sanatında süsleme motiflerine de kaynaklık etmiştir. Süslemelerde yıldız temelli geometrik motiflerin varlığı, bu ayetlerle ilişkilendirilmiştir (Karadeniz, 2021:35).

Kur'an semantiğinin, estetik ve sanat konusunda son derece zengin ve varlığımızı zenginleştirici bir yapısı vardır. Kur'an'ın estetik ve sanatsal yaratım konusundaki semantik dünyasında yer alan, ahsen-i takvim/en güzel kıvam, yapıt ve terkibi (Tin, 95/4); 'suretlerin çok güzel biçimde yapıpı dizayn edilişi (Teğabun, 64/3); inceden inceye düzenleyip, tam bir denge ve uyum halinde var etme (Bakara, 2/29; Hicr, 15/29; Kehf, 18/37; Sad, 38/72; Kıyamet, 75/38; Naziat, 79/28; İnfitar, 82/7; A'la, 87/2; Şems, 91/7) ve 'ta'dil (ölçülülük, simetri, ahenk, denk ve dengeli oluş) (İnfitar, 82/7) gibi anahtar mefhum ve sözcükler, estetik ve sanat olgusuna son derece deruni, ontolojik bir değer atfetmektedir. Hatta Kur'an'da yer alan bu sözcükler evrenin ve insanın mükemmel bir güzellikte yaratıldığını da hatırlatarak bizi en büyük sanatçıya yani Allah'a yönlendirir. Böylece Kur'an bize, öykünebileceğimiz modeller, arketipler sunarken, diğer yandan hayal, terkip, kurgulama ve ibda/orijinal olarak yaratma yetimizi harekete geçirmemizi de bizden zımnen istemektedir (Kılıç, 2014:71).

Kur'an'ın sunum sistematğinde estetik duygu ve sanatsal yaratım oldurur, olgunlaştırır; ben ve varoluş münasebetini ahenk, uyum, denge, güzellik, mana ve derinlik üzerinde yüceltir. Varlığımızı ve var olma bilincimizi şeffaflaştırır, ucu bucağı olmayan sonsuz mana katmanlarına doğru yükseltir (Kılıç, 2014:72).

Kur'an'da, tabiat ve onun tüm unsurları, bize, Mutlak hakikate dair birtakım ilhamlar, sezgiler ve heyecanlar fısıldar. Tabiat ve onun güzellik temaları, Mutlak ve sınırsız bir gerçekliğin, kendinde güzelliğin, İlahi cemalin, büyüleyici ve cezbedici güzelliğin, çekiciliğin birer izleri, işaret fişeklerine dönüşüverir. Nasr'ın kullandığı sözcükle, İlahiliğin ve Mutlaklığın birer izleri oluverir (Kılıç, 2014:72).

Osman Mutluel, “*Kur'an'da Güzellik Kavramının Ontolojik Temellendirmesi*” adlı çalışmasında konumuzu maddeler halinde şöyle özetlemiştir:

- 1) İslam estetiğinin oluşmasında ilk kaynak Kur'an-ı Kerim'dir.
- 2) Kur'an, estetiği sadece bu dünyaya ait bir aktivite olarak ele almaz. O, estetiği aynı zamanda ahiret hayatının bir anahtarı olarak değerlendirir. Çünkü halis niyetle, güzel yapılan her türlü aktivite aynı zamanda güzel bir karşılık içerir. Bu güzel karşılık hem bu dünya hem de ahiret için geçerlidir.
- 3) Kur'an estetiğinde, güzel olarak ifade edile şeyler, sadece güzel olduğu için güzel değil aynı zamanda insanlara ve diğer tüm canlılara faydalı, yararlı, uygun olduğu için güzeldir. Bu anlamda Kur'an'da Nahl suresinde açık bir şekilde güzel olan şeylerden faydalanılabileceği ifade edilmektedir. “*Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır. Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak ulaşabileceğiniz bir beldeye yüklerinizi taşır. Kuşkusuz Rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Binmeniz ve güzelliğini*

seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır” (Nahl, 16/6-8). Böylece anlıyoruz ki, Kur'an, güzel nesneyi sadece güzel olduğu için kabul etmez. Güzel nesne aynı zamanda faydalı, yararlı ve iyi olmalıdır. Kur'an-ı Kerim güzeli ve faydayı bütünleştirmiştir. Günümüz dünyasında Kur'an'ın bu ilkesi göz ardı edilmekte ve güzel faydadan bağımsız olarak görülmektedir.

- 4) Kur'an, varlıkları, Yaratıcı ve yaratılan varlık olarak iki ana kategori çerçevesinde ele alır. Yaratıcı varlık ise Allah'tır. Bu açıdan ele aldığımızda Allah hem varlıkları yaratan hem de yarattığı varlıklardaki estetik duygunun kaynağıdır. Başka bir deyişle Allah hem mutlak güzel hem güzelliği yaratan ve hem de insandaki güzellik duygusunu yaratan varlıktır. *“Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir”* (Mu'minun 23/14).
- 5) Kur'an, güzelliği varlık anlayışı çerçevesinde ele alır ve maddi ve metafizik(manevi) güzellik olarak iki bölüme ayırır. Kur'an, hayatı dünya ve ahiret olarak ele alır ve inceler. Kendi müntesiplerinden de bu anlayış çerçevesinde bir yaşam sürmelerini ister. Dolayısıyla estetik anlayışın da bu dünyaya bakan yüzü yanında ahirete bakan yüzü de her zaman vardır.
- 6) Kur'an'a göre, güzelliğin kaynağı ve gerçek anlamda sanatçı Allah'tır. Çünkü gerçek sanatçı olmanın ilk kuralı canlı varlık yaratabilmektir. Dahası varlığı yaratırken herhangi bir örnek, model kullanmadan, alıştırma yapmadan yaratmaktır. *“O gökleri ve yeri örnekleri yokken yaratandır”* (En'am6/101).

Diğer taraftan Kur'an tüm evrende bulunan güzelliği insanın anlayacağı şekilde ortaya koyar. Öncelikle genel anlamda evrenin yaratılması, ondaki ahenk ve düzen, uyum, kusursuzluk gibi estetik kavramları dile getirir. *“Görmüyor musunuz; Allah, yedi göğü birbirleriyle bir uyum içinde yaratmıştır”* (Nuh,71/15). *“O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahman'ın yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak ve düzensizlik görüyor musun?”* (Mülk, 67/3).

Kur'an'ın ifade ettiği estetiğin ikinci aşamasında insanın yaşadığı çevrenin güzelliğini ortaya koyar. Kur'an'ın buradaki maksadı, insanların bu güzelliklerin farkına varmasıdır. *“Peki insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?”* (Gâşîye, 88/17-20). Çünkü güzelliği takdir etmek, insana Allah'ın verdiği aklı kullanmanın bir gereğidir.

Daha sonra insanın kendi güzelliği konusunda farkındalık oluşturmak ister. Kur'an, insanın güzelliği fark etmesini genelden öze doğru giden bir metotla ortaya koyar.

- 7) Kur'an insanlarda dini güzelliklerin oluşabilmesi için ilk yapılması gereken şeyin, ruhi temizlik olarak da anlaşılabilecek olan, şirkten kurtulmak ve tevhit inancını kabul etmek olduğunu belirtir. Çünkü Allah'ın hiçbir şekilde affetmeyeceği çirkinlik şirkettir. Kur'an'da bu şöyle ifade edilir: *“Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamaz”* (Nisa, 4/48). Bu bağlamda Hz. Süleyman ile Belkıs kıssasında anlatılan sırça saray örneği, şirk içinde olan insanların estetik algısının da mükemmelleşmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Çünkü şirk içinde kalan insan, gerçek ile taklit arasındaki farkı tam olarak belirlemekten yoksundur. Hz. Süleyman ile Belkıs Kıssasında anlatılan camdan yapılmış alanı gören ve oradan geçmek durumunda olduğunu fark ettiğinde Belkıs, eteklerini toplayarak ıslanmasını engellemek

istemiştir. Oysa cam ile su, ilk görünüşte birbirlerine çok benzese de gerçekte farklı iki nesnedir. Bu anlamda su, gerçek yaratımın ortaya koyduğu güzellik iken cam taklit neticesinde ortaya çıkmış canlılık özelliği olmayan estetik bir nesnedir. İşte bu iki nesne arasındaki muazzam farkı görememek, Belkıs'ın şahsında şirk içinde olan kişiler için ortak bir özellik olarak “*estetik körlük*” şeklinde ortaya çıkar. Kur'an'a göre “*estetik körlük*”ten kurtulmanın ilk adımı ise tevhit inancını kabul etmektir.

Bu bağlamda tevhit inancından sonra kişide dini güzelliklerin gelişebilmesinin ikinci aşaması ise, ibadetlerdir. İnanan insanlar, ibadetler yoluyla, hayatını güzelleştirerek kendini kötülüklerden ve çirkinliklerden korur.” ...*Çünkü namaz, kötülüklerden ve Allah'ın sınırlarını aşmaktan alıkoymaz*” (Ankebut, 29/45).

Kur'an'a göre, kendisine potansiyel olarak verilmiş olan güzellik duygusunu yeterince geliştirmemiş olan insanlar, İslam dinini anlama ve yaşamada çeşitli sorunlarla karşılaşır. Çünkü gerek inanç boyutunda gerek ibadet boyutunda ve diğer varlıklarla ilişkilerde, insanın estetik duyguyu yakalaması, estetik duygunun gelişimiyle alakalı olduğu ortaya çıkar.

8)Kur'an'ın “*en güzel kıssa*” olarak nitelendirdiği Yusuf Peygamber'in hikayesi, estetik duygular açısından son derece güzel bir örnektir. Yusuf suresinde, sevinç, hüzn, ümit, tavsiye, ders ve topyekûn bir hayat anlayışının mevcut olduğu görülür. Bu sureyi okuyan kişi, anlayabildiği ölçüde kendisi için faydalı bilgiler alma yanında, bir duygu seline kapılır. Yusuf Peygamber'in çektiği sıkıntıları ruhunda hisseder ve kardeşlerinin yaptığı kötülükten ve Yakup Peygamber'e söyledikleri yalandan nefret eder. Yakup Peygamber'in kimseyi suçlamadan, başına gelenlere sabretmesi karşısında gıpta eder. Yusuf Peygamber'in nihayetinde bütün dertlerinden kurtulup güzel günlere kavuşması ile içi ferahlar. Kıssanın sonunda Yusuf Peygamber'in kardeşlerini affetmesi ile okuyucuda oluşan olumlu duygular zirveye çıkar. Nitekim, Yusuf suresi bize hayatın bu duygularla yoğrulmuş olduğunu söyler. Bu duygular aynı zamanda kıssayı okuyan veya dinleyen kişilerin hayatlarında, kendilerine rehberlik edecek olumlu izler bırakır.

9)Kur'an estetiği metafizik anlamda tam bir davranış estetiğidir. Davranış estetiğinin ortaya çıkabilmesi için öncelikle niyetin güzel olması gereklidir. Kur'an-ı Kerim'e göre iyi niyetle insan, elindeki tüm nimetleri Allah'ın rızası dahilinde harcayarak ölümsüzleştirme ve bu dünyadaki geçici güzellikleri kalıcı hale getirebilme şansına sahiptir. Bu bağlamda bir başkası hakkında hüsn-ü zanda bulunmak, insanın başına bele veya musibet geldiğinde sabretmek, güzel söz söylemek, borç verirken insanın haysiyet ve onurunu kırmadan vermek, iki insan arasında anlaşma yazılacağı zaman kimseyi mağdur etmeden yazmak, helal kazanç sağlamak gibi davranışlar, Kur'an'ın emrettiği güzel davranışlardan bazılarıdır (Mutluel, 2021:1418-1425). Bu bağlamda Kur'an'daki çeşitli ayetlerde iman edip güzel amel işleyenlerin mükafatlandırılacağı belirtilmiştir:

“*İman edip salih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız*” (Ankebut, 29/7).

“*İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!*” (Ankebut, 29/58).

“*Allah, işledikleri kötülükleri örtmek ve onlara yaptıklarının en güzeli ile karşılık vermek için onları böyle mükâfatlandırdı*” (Zümer, 39/35).

"Onlar şöyle derler: "Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan Allah'a mahsustur. Salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzelmış!" (Zümer,39/74).

10) Kur'an-ı Kerim güzelliği bozan davranışlardan da bahseder. Bu tür davranışlardan kaçınmak gereklidir. Bu tür davranışların başında Allah'a orak koşmak gelmektedir. Bu hiçbir zaman affedilmeyen bir çirkinliktir. Güzelliği bozan bir başka davranış, insanın kendi iradesini kullanmadan, başka bir insana, herhangi bir sorgulamaya tabi tutmadan onların peşinden gitmesidir. Kuran, şeytana uyan ve şeytanın her dediğini yerine getiren insanların kendi iradelerini kullanmamalarından dolayı onları kınar. Kur'an toplumun çoğunluğunun yaptığı hataların kişi tarafından sorgulanmadan aynen yapılmasını da çirkin olarak vasıflamıştır. Güzelliği bozan davranışların tümünde ortak nokta, insanların aklını ve iradesini kullanmamasından kaynaklanmaktadır. Halbuki Kur'an, insanın aklını kullanmasını, güzel ve çirkinini ayırmada ilk basamak olarak kabul eder (Mutluel, 2012:41-42).

Ayrıca, Kur'an, güzelliğin genel geçer niteliklerinden söz eder. Bu nitelikler, Allah'ın yaratmasındaki kusursuzluk (Mülk, 3), ölçü ve düzen (Furkan, 2), ahenk ve simetri (Zariyat,49), tenasüp ve denge (Hicr, 19)' dir. Bu niteliklere inanan insanların, akıllarını kullanarak, farkına varmalarını özellikle vurgular (Mutluel, 2012:42).

Kur'an'da güzellik/estetik kavramı toplamda 164 farklı ayette, çeşitli isim, olay ve durumları nitelendirmek üzere kullanılmıştır. Bunlar, muamele ve işte güzellik, eşya ve mekânda güzellik, dilde güzellik, rızıkta güzellik, estetik güzellik, mükafat ve uygulamada güzellik olmak üzere 6 ana başlık altında sıralanabilir (Nerimanoğlu, 2017:177).

1. Muamele ve işte güzellik başlığı altında; insanların güzel davranışlarına, kimlerin güzel insan olarak sıfatlandırıldığına ve güzel işlere vurgu yapılır.

2. Eşya ve mekânda güzellik başlığı altında; güzel yer olarak tabir edilen Allah'ın katından, makam ve mevkiden, dünyevi güzelliklerden bahsedilir.

3. Dilde güzellik başlığı altında; güzel söz ve öğütlerden, Allah'ın isim ve sıfatlarından bahsedilir.

4. Rızıkta güzellik başlığı altında; Allah'ın nimetlerinden, zekâtta, ölçü ve tartıdan ve sadakadan bahsedilir.

5. Estetik güzellik başlığı altında; doğa, nesne ve insandaki estetiklik kavramı üzerinde durulur.

6. Mükafat ve uygulamada güzellik başlığı altında; Allah'ın iyi davranışlarda bulunan kullarına sunduğu güzel sonuç ve mükafatlara, şeytanın kötüyü güzel olarak insana sundurmasına ve Allah'ın vaadlerine yer verilir (Nerimanoğlu, 2017:178).

Netice olarak, Kur'an-ı Kerim, birçok sanatların, ilim adamının, filozofun, gönlüne, zihnine, beynine, dolmuş, aydınlatmış ve ilham vermiştir. Bu yönüyle, Kur'an, sanat açısından, belagatten ritme, manadan nazıma muazzam bir miras oluşturmuştur (Tozlu, 2021:1413).

5.1. Kur'an-ı Kerim'de Güzelliğin Nitelikleri

Kur'an'daki birçok ayette, Allah'ın yaratışındaki estetik ve manevi bütünlüğe, ölçü ve uyuma ve gayeliliğe vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Kur'an'daki estetik örgünün farklı bir paradigmasını oluşturan güzellik konusunu birtakım ilkeler doğrultusunda ele almaya gayret edeceğiz.

5.1.1. Estetik ve Manevi Tamlık

Kur'an-ı Kerim incelendiğinde bize estetik ve sanat hakkında birtakım ilkeler sunar. Kuranı Kerim'de bu bağlamda estetik ve sanat için önemli görülen 'estetik ve manevi tamlık' ilkesi kendini gösterir. Estetik ve manevi tamlık; Zihinse ve ruhsal bir titreşim olan estetik duygu haricileşip bir objeye yansıdığına, o sanat eserinden beklenen, zihinsel ve manevi bakımdan bir tamlık, bir bütünlük düşüncesini aksettirmesi, boşluk ile anlamsızlıktan uzaklık hissini vermesi; bireyde, bir estetik haz ve yücelik dalgalanmasını sağlamasıdır (Kılıç, 2014:66). Nitekim Kur'an'da, sözü edilen bu anlam çerçevesini oluşturan pek çok ifadeye rastlarız.

"Bu inkarcılar, üzerlerindeki gökyüzüne bakıp hiç düşünmüyorlar mı? Biz onu nasıl kurmuşuz ve yıldızlarla nasıl süslemişiz? Üstelik orada hiçbir çatlak da yoktur" (Kaf, 50/6).

"Yedi kat gökleri uyum içinde yaratan O'dur. Sen Rahman olan Allah'ın yaratmasında bir uyumsuzluk, bir dengesizlik göremezsin. İyi bak, bir çatlak, bir düzensizlik görebilecek misin?" (Mülk, 67/3).

Misal olarak verdiğimiz bu ayetlerde göklerin kuruluşu ve süslenmesine dikkat çekildikten sonra yine yedi kat göklerin üst üste uyumlu ve ahenkli olarak yaratıldığına vurgu yapılmıştır.

Bu ayetlerdeki pasajlar bize, Allah'ın kozmik yaratışında bir 'çatlak, açıklık ve gedik, bir boşluk; estetik bir kusur ve çirkinlik olmadığını' gösterirken, analogi yoluyla da beşerî yaratım ve sanatsal etkinlikte de nelerin olması gerektiğine gönderimde bulunmaktadır (Kılıç, 2014:66).

Kısaca, Kur'an dünyasında estetik duygu ve sanatsal etkinliğin özünü oluşturan başlıca unsur, sanat eserinin, özned/sanatçı veya izleyicide, 'bütünlük, kusursuzluk, tutarsızlık ve çelişkilerden uzak oluş' hissini ve algısını harekete geçirebilme; kavrayan ben'de *kâmil ve kusursuz bir bütüne doğru bir kımıldanma, içsel bir yürüyüş başlatma* özelliği olmalıdır (Kılıç, 2021:447).

5.1.2. Ölçülülük ve Uyum

Güzelliğin niceliksel özelliklerinden birisi de ölçü ve uyumdur. Ölçülülük ve uyum, iki veya daha fazla nesnenin, öğelerin birlikte bir bütün meydana getirmek için birleşmeleri ve bir bütün oluşturacak şekilde, birbiri içinde eriyip ahenk sağlaması olarak tarif edilmektedir. Varlığın parçaları, öğeleri burada bir bütün oluşturarak birbiriyle uyumlu bir biçimde birleşmektedir. Varlık aleminde yaratılıştaki ezeli bir uyum vardır. Bu uyum estetik bir evren oluşturmaktadır. Evrenin bütün tabloları, bir sanat yapıtı niteliğine sahiptir. Bu nedenle evren tablosu nitelik ve nicelikleriyle güzeldir (Tunalı, 1989:335-336).

Alemi meydana getiren her bir unsurun gerek kendi araları, gerekse bütün ile olan ilişkilerinde dikkat çekici bir uyum, ahenk ve birlik hali göze çarpmaktadır. Şeyssel varlıklardan, nefsanî olanlarına ve oradan genel kozmik düzene kadar her bir varlık kategorisinde planlı ve düzenli, tabii sanatsal bir örgünün varlığı kendini göstermektedir. Çok ince ve estetik bir akıl tarafından düzenlenip, tezyin edildiği anlaşılan varlık düzeni, insan ruhu üzerinde belirli bir heyecan, memnuniyet ve hoşnutsuzluk oluşturmaktadır. Bu hal aynı zamanda, aşkın alemde tecelli eden güzellik olgusunun bir tezahürü olarak da ifade edilebilir. Bu güzelliğin uzamda, dengeli ve sabit yapılar

olarak algılanmasına simetri; bu yapıların meydana getirdiği düzenli hareketlere ise ölçü veya ritim denilmektedir. Bu anlamda varlık düzenine hâkim olan simetri, ölçü veya ritimsel hareketler, güzelliği meydana getiren nitel birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan gözünü açıp çevresine baktığı zaman, bizim de bir parçası olduğumuz estetik değerin kuşatmış olduğu ilahi kaynaklı bu yapının varlığını kolaylıkla idrak edebilir (Çetintaş, 2014:159).

Evrende her şey harmoni(uyum) ve denge yasalarına bağlıdır. Güzel nesnenin yapısında mütenasib bir bütünlük ve harmoni özellikleri bulunmaktadır. Harmoni varlığın yaratılışında bulunan temel bir ilkedir. En üst yetkinlik harmoni insanda bulunmaktadır (Tunalı, 1989:341). Çünkü ölçü ve uyum, sadece kâinatta (büyük evren) görülebilen bir ilke değildir; insanın (küçük evren) kendi vücudunda da görebileceği bir ilkedir. İnsanın elleri, ayakları ve bu organların sağlı sollu simetrik ve uyumlu konumları onun zihninde temel bir yapı olarak hep vardır. Ayrıca insan bu düzene büyük bir güven de duyar. Ayrıca, bir şekil oluşturmak isteyen tasarımcı simetrik, ölçülü ve uyumlu bir modele göre çalışır. İnsanda simetrik ve geometrik esasa dayanan kompozisyonların uyandırdığı etki, ölçü ve uyum isteğine duyulan ilgidir. Şekillerin, gölge ve ışık gibi dünyevi belirtilerden kurtulması, kurallara uygun, saf çizgi ve tekrarlanan ölçülerine göre gelişmesi, belirsizlik ve kargaşadan huzursuzluk duyan insana büyük mutluluk vermektedir (Karadeniz, 2021:212).

Güzellikle, ölçülülük, uyum ve âhenk arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kozmik alemdeki ölçülülük ve uyum, estetik bir unsurdur. Harmoni (ahenk, uyum) deyince akla çoklukta birlik düşüncesini getirmektedir. Kesrette vahdet, eşyaya estetik form kazandırma biçimidir. Varlık alemindeki çokluğun uyumunda, ahenginde, düzeninde güzellik tebarüz etmektedir. Bir varlığı veya bir sanat eserini güzel hale getiren ondaki harmoni, ritm, denge, simetrik özelliklerdir. Bütün bu güzelliğin niteliklerini, varlıkta bulunan bir bütün olarak canlı ve cansız varlıklarda parça ile bütün arasında sezilen ya da temaşa edilen ölçülülük anlamına gelen tenasüp sözcüğüyle ifade etmek mümkündür (R. Altıntaş, 2002:21).

Bu bağlamda estetik algı ve sanatsal yaratımda, bir ölçü ve uyum; zihinsel, görsel ve tinsel bir bütünlük, dengelilik halinin egemen oluşu dikkati çeken önemli bir nitelik olmaktadır (Kılıç, 2014:68). Bu bakımdan güzelliğin en temel niteliklerinden biri ölçü ve uyumdur. Bir başka ifade ile güzel olanda bulunan nisbet veya orantıdır. Bu husus, musikiden mimariye kadar bütün sanat dalları için de geçerlidir Kainattaki her şey bir ölçüye göre yaratılmıştır (H. Altıntaş, 1998:61-62). Kur’an’da cennetteki güzellik anlatılırken, orada bulunan eşyaların tefrişinde belirli bir düzen ve uyumun olduğunu belirtmek için *”saff”* terimi kullanılır: *”Sıra sıra dizilmiş koltuklar”* (Tur, 52/20) ve *”sıra sıra dizilmiş yastıklar”* (Ğaşiye, 88/15). Bu ifadelerden de anlaşılıyor ki cennetin güzelliği, simetrinin oluşturduğu ahenk ve nizamla da doğrudan ilgilidir. Yine Kur’an’da eşyadaki düzen anlatılırken *”tıbak”* ve *”nezid”* terimleri geçmektedir. Mesela, göklerin katlarından bahsedilirken *”Görmediniz mi Allah yedi göğü birbirine ahenkli olarak nasıl yaratmıştır?”* (Nuh, 71/15) hurma ağacının meyveleri anlatırken de *”Kullara rızık olması için birbirine girmiş küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdi”* (Kaf, 50/10-11) ayetlerinin ilkinde *”tıbak”*, ikincisinde ise *”nezid”* kelimelerine yer verilir. Her iki terim de eşyadaki simetriye dayalı ölçüyü ve uyumu anlatmak için seçilmiştir. Ayetlerden, ölçü ve uyumun güzellik için gerekli bir ilke olduğu anlaşılmaktadır (Karadeniz, 2021:210).

Kur'an'da varlığın özündeki ölçülülük ve uyum haline birçok ayette vurgu yapılmıştır. İlahi kudretin yansıması olarak yeryüzünün, son derece ahenkli ve ölçülü bir eko sistem içerisinde yaratıldığından bahseden bazı ayetler şöyledir:

"Ve biz orada ölçülü, mütenasip ve ahenk/i olan her bir şeyi/bitkiyi ... bitirdik" (Hicr, 15/19).

"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık" (Kamer, 54/49).

"Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden O'dur" (Furkan, 25/2).

"Onun katında her şey ölçü iledir" (Rad, 13/8).

"İnceden inceye düşünesiniz diye, her şeyden çift çift yarattık" (Zariyat, 51/49).

Ayrıca Kur'an'daki birçok ayette ifade edildiği gibi her şey estetik bir gaye güdülerek bir ölçü ve uyum üzere yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim, bu ayetlerde kâinattaki her şeyin estetik açıdan güzelliklerini ortaya koymuş ve onların belirli ölçüler içinde yaratıldığını ifade etmiştir. Yaratıcıların En Güzeli olan Yüce Allah, kâinattaki bütün varlıkları fevkalade bir ölçü ve ahenk içinde yaratmıştır.

Çıplak gözle değil de, günümüz teknolojisi ile evrenin ahenk ve uyumuna, yaratılmasındaki düzene bir bütün olarak bakılabilmesi sonucu, en küçük boyuttaki mikrop ve bakterilerin gelişimlerdeki mükemmelliği, insanın kendi içindeki uyumu, dünyanın içinde bulunduğu ahengi, güneş sistemi içindeki uyumu, galaksilerin içinde bulunduğu yörüngelerdeki uyumu, ahengi kavramımız mümkündür. Bir sanat eserine bakar gibi, tüm evrenin tek tek parçaları arasındaki uyum ve ahengine bakmak yanında, sanat eserinde aranan bütüncül uyumda olduğu gibi, evrenin tümündeki uyuma da bakmak ve bu güzelliği ortaya çıkarmak gerekmektedir. İşte Kur'an-ı Kerim, evrendeki bu güzelliği kavrayabilmek ve Allah'ın yaratma sanatının mükemmelliğini anlayabilmek için, insanın gözünü tekrar tekrar gökyüzüne çevirmesini tavsiye eder (Mutluel, 2016:199).

Ölçü ve düzen olmadan yaratma söz konusu değildir. Bu konuda şu ana kadar hiç kimsenin herhangi bir uygunsuzluk tespit edemediğini belirten Altıntaş, *"Yaratıcıların en güzeli olan Yüce Allah, kâinattaki bütün varlıkları öylesine bir nisbet içinde ve öylesine fevkalade bir ölçü içinde yaratmıştır ki, gören gözler, idrak eden akıllar hayretler içinde kalmakta ve yaratıcının bu güzel tanzimi karşısında huşû ile eğilerek secde etmektedir"* (H. Altıntaş, 1998:60) diyerek yaratmadaki ölçü ve ahenk karşısında hayranlığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca Kur'an'da, varlık dünyasındaki bu ahenk ve ölçü çeşitli şekillerde dile getirilerek Allah'ın yüceliği vurgulanır. *"O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilen takdiridir (ölçüp biçmesidir)"* (Enam, 6/96). Âyet, evrendeki her şeyin Yüce Allah tarafından belirlenen ölçü ile yaratılış amacına uygun olarak yaratıldığını ve yaratılış kozmik bir sisteme ve düzene göre gerçekleştiği belirtilmektedir. Canlı cansız, her varlık hiçbir sapma, ölçüsüzlük göstermeden Yüce Allah'ın varlık için takdir ettiği ölçülerle gayesine uygun bir işleyiş içerisinde. Bütün yaratılış herhangi bir değişiklik olmadan sürekli olarak Allah'ın belirlediği yasalara göre gerçekleşmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki bu ayetler, estetik anlayış ve sanatsal eserde mevcut olması gereken ölçü ve uyum niteliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, ölçü ve uyum varlıktaki güzelliği tamamlayıcı bir ilke olarak telakki edilmiştir. Bu bakımdan ölçü ve uyumun İslam sanat ve estetiğinde önemli bir yeri vardır.

5.1.3. Gayelilik

Kur'an-ı Kerim'e göre güzelliğin niteliklerinden bir diğeri ise gayeliliktir.

Gayelilik, kâinatın varoluşunun ve içinde oluşan olayların sıra düzeni ve tabi oldukları kanunluluğun bir plana, bir programa, dolayısıyla bir gayeye göre var olması demektir. Gayelilikten amaç, güzellik konusunda 'abes'liği ortadan kaldırmaktır. Amaçlılık ayırt edici bir alamet olarak güzelliğin konusunu nesnelliğe bağlar. Abeslik gibi bir kusurdan salim olmak, güzelliğin konusu olan amaçlılığın varoluşunu kanıtlar. Kur'an'da 'estetik' doğrudan olmasa bile dolaylı olarak 'ulûhiyetle' ilişkilendirilirken, güzellikte bir ahenksizlik ve kusursuzluğun nefyedilmesi çoğu defa 'abes' kelimesiyle anlatılır. Gereksizlik ve saçmalık manası yüklenen abes terimi, hem usûl hem de fîrûda İslamî bilgi felsefesinde reddedilen bir iştir. Halbuki, güzellikte bir ahenk, bir ölçülülük ve sağlamlık hemen ilk bakışta göze çarpar. O, bir amaçlılık ve maksatlılık üzerine bina edilmiştir. Abes ise ne bir metoda ne de bir gayeliliğe dayanır. Bu sebeple estetik ve abes birbirine zıt olan karşılıklı iki uçtur. Bu bağlamda, Kur'an, bu zıtlığı ortadan kaldırmak için eşyadaki tenasübü anlatmaya büyük önem verir (R. Altıntaş, 2002:218).

Kur'an perspektifinden baktığımızda Allah, âlemi bir amaca mebni olarak yaratmıştır. Bu bağlamda Kur'an'da birçok ayete rastlarız:

"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır" (Sad, 38/27).

"Biz, göğü, yeri ve bunlar arasındakileri, oyuncular (iş, eğlencesi) olarak yaratmadık" (Enbiya, 21/16).

"Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık" (Duhan, 44/38).

"Gökleri ve yeri yerli yerince yarattı" (Teğabun, 64/3).

Bu ayetler gösteriyor ki, kâinat eğlence ve boş yere yaratılmayıp bir amaç için yaratılmıştır.

İslam ilâhiyatının gayelilik (teleoloji) anlayışı, her şeyden önce *"bütünün gayeliliği"*dir. Kâinat, baştan aşağı bir gayeler bütünü içinde işlemektedir. Bu gayeler bütünü, gayeye uygun bir işleyişe sahip olan ve insan varlığının dışındaki varlık alanı ile gaye gerçekleştiren insanın varlık alanını içine almaktadır. Bütün gayeliliğin gerisinde Allah ve Allah'ın tayini ve yöneltmesi vardır. Akıl ve his sahibi her insan kainattaki bu gayeliliği kavramaya güç yetirebilir (R. Altıntaş, 2002:219). Nitekim Kur'an gayelilik konusunu insanın kolayca idrak edip anlayabileceğini çeşitli ayetlerde şöyle açıklar:

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır." *"Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler ve şöyle derler: Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru"* (Al-i İmran, 190-191).

Yukarıdaki ayetlerin muhtevasından anlaşıldığı gibi, alemde amaçlı bir düzen yarası geçerlidir. Aklını kullanan ve duygu sahibi her insan varlık düzeninin özündeki amaçlılığı görür ve algılar. Bu bağlamda, bir sanat eserinde de güzelliği gerçekleştirmede "gayelilik" bir nitelik olarak zaruridir.

5.2. Kur'an-ı Kerim'deki Estetik Örgünün Teorik Yansımaları

Bir düşünce dünyasını inceleyip, onun mahiyet ve gayesini tespit etmede en yararlı yöntemlerden birisi, kavram alanıyla ilgili anlamsal kodların ve paradigmaların, etimolojik unsurların incelenmesi ve bu öğelerin işaret ettiği mana katmanlarının ortaya konulmasıdır. Bu açıdan bakıldığında denilebilir ki, Kur'an-ı Kerim'de, estetik duygu ve sanatsal inşa bağlamında birçok sözcük bulunmakta; inananlar, bu sözcüklerin gönderimde bulunduğu güzellik ve sanatsal inşa ve icat diyalektiğiyle buluşturulmaya çalışılmaktadır (Kılıç, 2014:48). İşte bu bölümde Kuran-ı Kerim'in estetik örgüsünün

anlaşılmasında bize yardımcı olabilecek estetik ve sanatsal paradigmalara sahip bazı kelimeler üzerinde durulacaktır. Kur’an-ı Kerim estetik ve güzelliği çeşitli boyutlarıyla ve bazı kavramlar aracılığıyla anlatmıştır. Bu bağlamda ele aldığımız estetik ile ilgili kelimeler bazen toplumsal, bazen ahlaki, bazen de duygusal güzelliği ifade etmek için kullanılmıştır. Kısacası bu bölümde Kur’an sisteminde estetiğin konumunu ve güzelliğin hangi anlam bütünlüğüne sahip olduğunu belirlemeye çalıştık.

5.2.1. Hüsn

Kelime olarak “ha se ne” kökünden gelen “hüsn” sözcüğü güzellik, rağbet edilen, sevilen, hoş giden, tatmin eden, göze hoş gelen, hayranlık uyandıran manasına gelmektedir. Kendisine rağbet edilen güzellik manasına gelen hüsn kelimesi, akıl, duygu ve his yönünden olmak üzere üç şekilde güzellik değeri taşımaktadır (el-Isfehani, 2020:266). Hüsn kelimesi ilk bakışta maddi güzelliğe işaret ediyor olsa da, ayetlerin tahlili neticesinde anlaşılıyor ki, aynı zamanda manevi güzelliğe de işaret etmektedir. Hüsn terimi, sözlükte, güzel, iyi, güzel olmak, yakışıklı olmak gibi anlamları ifade etmektedir. (Yıldırım, 2010:170).

Kur’an-ı Kerim’de güzellikle ilgili sık kullanılan sözcüklerden olan husn kelimesi, akıl, his ve istek açısından güzel olmayı ifade etmektedir. Bu güzel olma fiili, sadece insanlar için değil, aynı zamanda diğer canlıların güzelliklerini de içine alan bir anlam içermektedir. Husn kelimesinin zıddı ise, “çirkin olmak veya güzelliğin yok olması” anlamındadır. Kelime hem davranışlar anlamında ahlaki ve sosyal alandaki güzelliği, hem de dış görünüş, uyum, ahenk gibi kişisel ve toplumsal güzellikleri ifade etmektedir (Mutluel, 2016:84). Başka bir ifadeyle, Kur’an-ı Kerim, güzellik manasına gelen hüsn kelimesini hem ahlaki güzelliği hem de insanın hislerine hitap eden estetik güzelliği anlatırken kullanmaktadır (R. Altıntaş, 2002:102). Şu ayette bu husus şöyle ifade edilmektedir:

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır” (Nahl, 16/67).

Kur’an-ı Kerim’den misal olarak verdiğimiz bu ayette hasen kavramı, lezzetli veya damağa hoş gelen manalarına gelmektedir. Burada hüsn terimi göze hoş gelen, akıl ve nefsanî açılardan da zevk alınan estetik bir güzelliği ifade etmektedir (R. Altıntaş, 2002:102).

Kelime, Kur’an-ı Kerim’de genellikle üstünlük sıfatı olarak (ahsen) kullanılmış olmasının yanında, “hüsn”, “muhsin”, “muhsinin” şeklinde de kullanılmıştır. Bu bağlamda, toplum içinde bireylerin davranışlarını güzelleştirmeleri tavsiye edilmekle birlikte, güzel ve erdemli yaşama, hayatın gayesi haline getirilmektedir (Mutluel, 2016:84). Estetik bir değer olarak değerlendirdiğimizde hüsn kelimesi insanlar arası sosyal ilişkilerde ahlaki bir davranış tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki verdiğimiz ayetlerde hüsn kelimesi farklı anlamlarda ve kalıplarda kullanılmıştır.

“O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratandır” (Mülk, 67/2).

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince, biz onların kötülüklerini elbette örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli (ahsen) ile karşılık veririz” (Ankebut, 29/7).

“İnsanlara kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden aşırı sevgiyle bağlanan şeyler çok süslü gösterilmiştir. Halbuki bunlar dünya hayatının geçici faydalarını sağlayan şeylerdir. Oysa varılacak ebedi hayatın bütün güzellikleri Allah katındadır” (Ali İmran, 3/14).

Kur'an-ı Kerim'de geçen güzel ahlaka işaret eden kavramlardan biri olan ihsan, daha ziyade karşılık beklemeden lütufla güzel bir iyilikte bulunmak anlamına gelmektedir. (Yıldırım,2010:170). *"Allah'ın sana verdiğiyle ahiret yurdunu ara, dünyadan da kendi payını (nasibini) unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsanda bulun ve yeryüzünde bozgunculuk arama. Çünkü Allah, bozgunculuk yapanları sevmez"* (Kasas,28/77) ayeti bu anlamdadır.

Bu bağlamda *"Muhakkak ki Allah adaleti, iyilik yapmayı (el-İhsan), yakınları bakmayı emreder..."* ayeti de iyilik ve güzel muamelede bulunmayı bir ömür yaşama biçimi haline getirmemiz gerektiğine değinmektedir.

Hüsn kavramı, Allah'ın yaratmasını nitelemekle birlikte, insana izafe edilen bir eylemi (ihsan) de ifade edebilmektedir. Bu sözcük, ilahi sıfatlar, cennet tasvirleri, evren ve insan ve insanın imal ettiği ev eşyası bağlamında estetik bir değeri ifade etmek üzere Kur'an'da yer almaktadır. Hüsn kelimesi Kur'an'da yaratma fiiline ilaveten, "yaratanların en güzeli" şeklinde Allah hakkında sıfat olarak kullanılmıştır (Yıldırım,2010:170). *"Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir"* (Mu'minun,23/14). Yine Kur'an-ı Kerim'de insanın güzelliğinden bahsedilirken *"Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık"* (Tin,95/4) denilmiştir. Ayetlerde insanın yaratışındaki güzelliğe işaret edilmiştir. Bu anlamda, insanın ve esrenin estetik bir değerle ele alınması gerekmektedir.

Kur'an'a göre evrendeki her şeyin yaratılışını Allah, en güzel kılmıştır. Kur'an, gökyüzünün yıldızlarla süslendiğinden (Mülk, 67/5), insanın en güzel surette yaratıldığından (Tin, 95/4), hayvanların güzelliğinden (Nahl, 16/8), kadının güzelliğinden (Ahzap, 33/52), güzel sabırdan (Yusuf, 12/18,83) vs. bahseder. Özellikle yeryüzündeki bitki örtüsünün güzelliği Kur'an'da sık sık zikredilen bir konudur. Buna bir de bütün yönleriyle cennetin güzelliklerini anlatan tasvirleri eklersek, Kur'an'ın, estetik terimler örgüsü hakkında geniş bir fikre sahip olabiliriz (Aydın, 2018:312).

Kur'an'da tabii varlıkların güzelliklerinden bahsedilir. Bununla birlikte, Kur'an'da insan emeğinin neticesi olarak ortaya konmuş şeylerin güzellikleriyle ilgili tasvirler de çokça yer almaktadır (Çalışkan, 1998:333). Kuran-ı Kerim'de yaptığı binaları görkemli, göz alıcı, muhteşem yapan usa mimarlar, çok sağlam ve çok büyük mutfak malzemeleri yapan ustalar, bu türden üstün nitelikli ürünleri ve imalatlarıyla övülmüşlerdir (Yaran, 2020:162). İlgili ayette bu hususlar şöyle belirtilmektedir: *"Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi. Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır"* (Sebe, 34/13). Kur'an'daki bu ayette Süleyman Peygamber için yapılan ihtişamlı bir saraydan bahsedilmektedir. Neml suresinin 44. ayetinde de bu saraya işaret edilmiştir. Bu ayete göre Süleyman Peygamber'in köşkünde cama benzer bir maddeden yapılmış bir alan vardır. Burada misafir olarak bulunan Saba Melikesi, bu saydam yeri su dolu havuz sanarak oradan geçerken eteğini toplamış, fakat Hz Süleyman'ın, *"o camdan yapılmış bir salondur"* demesi üzerine şaşırıp kalmıştır. Bu olay üzerine Melike Hz. Süleyman'ın dinine girmeyi tercih etmiştir. Kur'an'ın bu konudaki mesajı açıktır. Bu anlamda, inananların, yalnızca inanç ve ahlak bakımından değil, kültür, sanat bakımından da ileri seviyede olmaları gerekmektedir (Çam, 1994:289). Ayrıca burada, metaforik bir dil kullanılarak, varlığın görünen yüzünden hareketle görünmeyen yüzüne de vurgu yapılmıştır.

Kur'an'ın güzellik kavramı bütün tabiatı kuşatır. Güzel, sadece maddi varlıklarda değil, aksine hislerde, heyecanlarda, düşünce ve eylemde de vardır. Kur'an-ı Kerim, sözde güzellikten *'ahsenü kavlen'* (Fussilet,41/3), eylemdeki güzellikten *'ahsenü amela'* (Hud, 11/8) hikayedeki güzellikten *'mev'idetü'l-hasene'* (Nahl, 16/125), güzellik ve

delildeki zerafetten (Nahl 16/125) "güzel sabırdan '*sabrun cemil*' (Yusuf, 12/18,83), güzel ecirden ('*ecran hasena*', Feth, 47/16, Kehf, 18/12), güzel vaaddan (Taha 20/86, Kasas, 27/21) güzel borçtan ('*karzan hasena*', (Bakara, 2/245, Maide, 5/12), güzel eşyadan ('*meta'an hasena*', Hud, 11/3), güzel ve temiz hayattan '*hayat-ı tayyibe*' (Nahl; 16/97) ve daha birçok güzelliğten bahseder. Kur'an, Yusuf Peygamber'in *kıssasını* '*ahsenü'l-kasas*' (Yusuf, 12/3) en güzel kıssa olarak nitelendirir. Böylece biz, İslam'daki güzellik kavramının sadece akla yakın ve maddi olanla sınırlı olmadığını, aksine onun beşerî hisler, heyecanlar, etik ve ahlaki davranışları da içeren geniş boyutlarının olduğunu görüyoruz (Çalışkan, 1998:334).

'*İhsan ve hüsn*' (güzellik), Yüce Yaratıcı'nın; bütün yarattıklarında onlara verdiği şekil, kabiliyet, renk ve sıfatlarda; özelliklerde insanda, onun suret ve siretinde, zahir ve batınında kendisini göstermektedir (Çalışkan, 1998:332).

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, ilahi bir sıfat ve çok önemli bir insani nitelik olan güzellik ve iyilik konusundaki Kur'ani vurgular çok çeşitli sanat form veya türlerinin gelişmesini ve ilerlemesini teşvik etmiştir. Müslümanlar, biçimsel güzelliğin de hayatta huy, davranış ve nefis güzelliği kadar önemli olduğu konusunda ihsana önem vermiş ve duyarlı olmuşlardır (Koç,2017:60).

5.2.2. Esmâül-Hüsna

"İsm" kelimesinin çoğulu olan "esma" kelimesi ile "güzel, en güzel" manasındaki "hüsna" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan "Esmâü'l-Hüsna" terkihi, âyetlerde Allah'a nispet edilen isimleri ifade etmektedir. Bir şeyin ismi denildiğinde, o şeyin özünden, cevherinden, yapısından kaynaklanan özelliklerinden ve niteliklerinden bahsediliyor demektir (Mutluel, 2016:109). Allah'a nispet edilen isimlerin, farklı kaynaklarda yüzden fazla olmasına karşın, esmâü'l-hüsna olarak vasıflanan isimler denildiğinde genellikle Allah'ın doksan dokuz ismi anlaşılmaktadır. Bu terkip Kur'an-ı Kerim'de sadece Allah için kullanılmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu kâinatın bir yaratıcı ve yöneticisinin bulunduğunu kabul etmekle birlikte madde özelliği taşımadığından O'nu duyularıyla idrak etmeleri mümkün değildir. Şu hâlde yaratıcı ancak kâinat ve insanla olan ilişkisi bakımından tanınabilir. Bundan dolayı esmâ-i hüsna bilgisi, Allah-âlem ilişkisine ışık tutması ve sonuçta Allah'ı tanıtmaya açısından önem taşımaktadır (Topaloğlu, 1995:404).

Netice olarak, Allah'ın güzel isimleri, beşerî idrake sığmayan aşkın uluhiyyet ile duyu ve akıl dünyasında yaşayan insan arasında münasebeti sağlayan önemli bir ilişki ağını oluşturmaktadır. Zihinlerimizi mutlak Yaratıcıya yönelimine neden olan ve bizde O'na dair bir bilgi yönü ifade etmek üzere bir takım zihni tasavvurlar meydana getiren bütün sıfatlar, beşerî terminolojiye girerek bizi Allah'a yönlendirir. (R. Altıntaş, 2002:117).

Esmâül Hüsna, Yaratıcının, inanan insanlar tarafından daha iyi tanınmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca, O'nun sadece zihni bir varlık olmadığının ve aynı zamanda fiilen de var olduğunun en büyük ispatıdır. Bir başka bağlamda bakıldığında, Allah'ın aklen var olduğunu kavrayan insanın, onunla gönül bağı kurabilmesi açısından esmâü'l-hüsna'nın ifade ettiği manaların önemi büyüktür. Kur'an-ı Kerim dua ederken bu isimlerle dua edilmesini istemekle, bu gönül bağının önemine işaret etmektedir. (Topaloğlu, 1995:404).

"Oysa en güzel isimler (yalnızca) Allah'a aittir. Bundan dolayı Allah'a onlarla dua edin. Onun isimlerinde sapıklık eden inkarcıları terk edin...." (Araf,7/180).

“Sen onlara de ki: İster “Allah” deyin, ister “Rahman” deyin, nasıl çağırırsanız çağırın. En güzel isimler O’nundur...” (İsra, 17/110).

En güzel isimlerin Allah’a ait oluşu ile tevhit ilkesinin yan yana zikredilmiş olması da, aslında bu isimlerin güzel isimler olarak anlaşılmasının yanında aynı zamanda, İslam akidesi ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Böylece Allah’ın en güzel isimleri olan Esmâ’ü-l Hüsnâ’nın, İslam’ın inanç boyutu ile de doğrudan bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır (Mutluel, 2016:110).

“Allah O’dur ki, kendisinden başka hiçbir ilah yoktur. En güzel isimler O’nundur” (Taha, 20/8) âyeti inanç ve estetiğin birbiri ile olan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Kur’an-ı Kerim, Allah’ı bilme imkânı üzerinde dururken, O’nun zatını değil, nihai zatın tabiat üzerindeki farklı tecellilerini düşünmeye teşvik eder. Bu açıdan Allah’ın zatını değil, mahlukatını tefekkür etmek her mükellef üzerine gerekli olan bir sorumluluktur.” *Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler” (Al-i İmran 3/191) ayetinde, Yaratıcı hakkında değil de yaratılan varlık üzerinde düşünmenin vurgulanmış olması dikkat çekicidir. Çünkü varlık üzerinde düşünmek, Yaratıcı’nın kudreti hakkında insanda hayret duygusunu uyandırır (R. Altıntaş, 2002:112).*

Yine Şuara suresinin 23. ve 24. Ayetlerinde Allah’ı bilmeye işaret eden bir amil olarak masnuaat üzerinde gözlem yapmakla cevap verilmiştir. Eğer insan kendi yaratılışı, yer ve göğün yaratılışı hakkında düşünürse Allah’ın sanatının ne kadar esrarengiz ve dakik olduğunu görür. Bu varlık üzerindeki tefekkür, insanı alemdeki sanat eserlerini yaratan Allah’ı bilmeye götürür (R. Altıntaş, 2002:113). Nitekim, Allah, varlık üzerindeki tecellilerini esmaul hüsnâ olarak adlandırdığımız kendi zatına özgü bir takım isim ve sıfatlarla tanıtır.

Estetik bakışın görmezden gelemeyeceği Esmâ’ü-l-Hüsnâ’da yer alan ve “düzelten, şekil veren, iyi eden, güzel yapan” anlamlarını içeren Allah’ın “Bâri” ismi konumuz bağlamında önem arz etmektedir. Allah, gerek insanı ve gerekse diğer canlıları yaratması ve yaratılan varlıklara kendilerine has özellikler vermesi, şekillerini düzenlemesi de Bâri ismi ile olmuştur (Mutluel, 2016:111). *“O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah’tır” (Haşr, 59/24).*

“Şekil veren” manasında Allah’ın güzel isimlerinden biri de, “Musavvir” ismidir. Musavvir, şekil veren ve şekilleri güzelleştiren anlamında kullanılmıştır. Bilindiği gibi yaratılan bir varlığı güzelleştirme eylemi, aynı zamanda estetik ve sanatla ilgili bir eylemdir (Leaman, 2019:76; Mutluel, 2016:112).

“Rahimlerde size dilediği gibi şekil veren O’dur” (Al-i İmran,3/6).

“...Size şekil vermiş, sonra şekillerinizi güzelleştirmiştir” (Mu’min,40/60).

“O, yaratan(halîk), var eden(bârî), şekil veren(musavvir) Allah’tır. En güzel isimler (el esmaul hüsnâ) O’nundur. Göklerde ve yerde olanlar O’nun şanını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir” (Haşr,29/54). Bu ayette geçen ve esmaül hüsnâ içerisinde yer alan Allah’ın isimleri sanat ve estetikle ilişkilidir. Bu bakımdan bu isim ve sıfatlar, maddi ve manevi olarak varoluşumuza katkıda bulunan ve hayatımızda yer edinen estetik düşünce ve sanatsal faaliyetlere güçlü gönderimde bulunmaktadır.

Esmaül Hüsnâ içerisinde Kur’an’ın estetik örgüsü ve güzelliğin farklı yönlerini yansıtmaları bağlamında Allah’ın birçok ismi yer almaktadır. Ancak diğer isimleri ayrı başlıklar altında ele alacağız.

5.2.3. Tayyib

Kur'an'da ahlaki ve manevi güzellikleri ifade eden kavramlardan birisi de temiz, güzel, lezzetli, helal, gönül hoşluğuyla kabul edilen gibi zengin anlamları içeren "tayyip" kelimesidir. Tayyip sözcüğü, "Ta Ye Be" kökünden gelmekte olup, "duyuların ve nefsin kendisinden hoşlandığı, varlığından zevk duyduğu nesneler için kullanılmaktadır (el-Isfehani, 2020:611). Kur'an-ı Kerim'de "tayyip", "tayyibeh", "tayyibet" şeklinde farklı kalıplarda kullanılmış olan kelimenin zıddı ise, "habis" tir. Habis, sözcüğü de "duyularla veya aklen kendisinden hoşlanılmayan şey" anlamını ifade etmektedir (Mutluel, 2016:87).

Aşağıdaki ayette tayyip ve habis kelimeleri kullanılmış ve güzel ve çirkin sözün mahiyeti ağaç misaliyle ifade edilmiştir:

"Görmedin mi? Allah nasıl bir misal verdi. Güzel bir söz (tayyibeh), kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O Ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyve verir... Kötü sözün (habiseh) durumu da, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer" (İbrahim, 14/24-26).

Tayyip kelimesi, geniş anlamda, düşünsel, kavramsal ifade, fikir, önerme gibi anlamlara gelmektedir. Buna bağlı olarak "güzel- doğru bir söz" ifadesi, mahiyeti itibariyle doğru olan ve ahlaki manada iyi ve güzel olana çağırıldığı için sonuna kadar yaralı ve kalıcı olan teklif, fikir ya da öğreti anlamındadır (Ece, 2020:72). Allah'ın mesajlarının her biri, nihai amacı itibariyle ahlaken iyi ve doğru olan yönünde yapılmış çağrılardan ibaret olduğuna göre ayette geçen "tayyibe-güzel-doğru söz" terimi, Allah'ın mesajlarına gönderimde bulunmaktadır. Yine âyette geçen "çirkin söz" ile de, ilahi mesajın gösterdiği yönün tersine işaret edilmiş, mahiyet itibariyle yanlış, ahlaken kötü ve buna bağlı olarak manevi planda yıkıma götüren her türlü düşünce, davranış, inanç ve öğreti ifade edilmiştir (Mutluel, 2016:88).

Kur'an-ı Kerim'de "Tayyip" kelimesi yiyecekler için kullanıldığında, "helal olan şeyler" anlamını ihtiva eder. Bu anlamda "tayyip" aynı zamanda "helal" anlamındadır. Genel anlamda Kur'an, helal kelimesini, güzel anlamında kullanmıştır. Bu bağlamda Kur'an'ın helal olarak konumlandığı her şey güzeldir (Mutluel, 2016:88).

"Kendilerine neyin helal kılındığını sana soracaklar. De ki; "Hayatın bütün güzel şeyleri size helaldir" (Maide, 5/4).

"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz(tayyip) olanlarından yeyin" (Bakara, 2/168).

"Bugün size temiz ve iyi şeyler helal kılınmıştır" (Maide, 5/5).

"Allah'ın size helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin" (Maide, 5/88).

Bu ayetlerde "tayyibat" kelimesi helal yoldan kazanılan yiyeceklerden bahsedilirken kullanılmıştır.

"De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı güzelliği, rızkın iyisini, temizini yasaklayan kim?" (Araf, 7/32). Âyet, güzel şeylerin helal kılındığından bahsederken, yasaklanmış olan şeyleri dışarıda bırakmaktadır. Bu genel anlatım çerçevesinde, Kur'an-ı Kerim'in, çirkin olarak nitelediği şeyler, haram olarak kabul edilmiştir. Haramlar ise, güzelliği bozan davranışlar olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, genel bir kaide olarak açıkça yasaklanmayan şeyler, helaldir ve aynı zamanda da güzeldir (Mutluel, 2016:89).

Sonuç olarak, tayyib kelimesi, eşya için kullanıldığında, helal olan, insanlar için kullanıldığı zaman da günahlardan arınmış ve bu güzelliği yaşam süresince devam ettirebilme gayretinde olan kişiler kastedilmiştir. Bu yaşam şekli, Kur'an-ı Kerim'de, güzel olarak nitelendirilmiştir. Bir başka ifade ile, Kur'an-ı Kerim'e göre, güzel olarak vasıflanan her şey aynı zamanda iyi ve helaldir. Haram olarak vasıflanan her türlü yiyecek, içecek ve davranış aynı zamanda kötü ve çirkindir. Ancak, Kur'an-ı Kerim'in iyi-güzel-helal, kötü-çirkin-haram yaklaşımı, sadece bir değer yaklaşımından ibaret değildir. Bu yaklaşım insan ve diğer canlıların bütününe kapsayan ve her canlının hayatını, hak ve hürriyetlerini garanti altına alan bir yaşam şeklidir. Bu yaklaşım, aynı zamanda toplumsal güzelliklerin kaynağı olarak da görülebilmektedir. (Mutluel, 2016:90).

5.2.4. Cemal

Güzeli ifade etmede kullanılan önemli kavramlardan biri de “cemal”dir. “C M L” kökünden türemiş olan “cemil” sözcüğü; güzellik sahibi, güzel, güzel yüz, endamlı, ihsan, iyilik gibi anlamlara gelmektedir (Mutluel, 2016:98). Aynı kökten türemiş olan “Cemal” kelimesi ise dağınık şeyleri toplamak, ahlaki, şekli yaratılışı güzel, güzellik, güzelleşme anlamlarında kullanılmıştır (Ece, 2020:68).

Rağıp Isfehani'ye göre “cemal” çok güzel, iyi, hoş olmak anlamına gelmektedir. Bu da iki türdür: Birincisi; bir insanın kendinde, bedeninde veya davranışlarında bulunan güzelliktir. İkincisi; kendisi dışındaki kişilere ulaşan güzelliktir (el-Isfehani, 2020:226). Bu anlamda İslam'ın estetik felsefesinin tümü Peygamber (s.a.v.)'in *'Allah güzeldir ve güzelliği sever'* hadisi üzerine kurulmuştur. Buna göre, Allah'ın sıfatlarından birisi 'güzellik' (Cemal)'dir. İslam estetiği açısından sanatçının, ilahi sıfatları kendisinde topladığına inanılır, o, keza güzelliğin bir aşığıdır. Fakat güzelliğin tecrübesi, süfli heyecanların veya duyguların hazzından türemiş, zevkleri ihtiva etmesinden ziyade, o, güzelliğin seyredilmesindeki ruh tecrübesidir (Çalışkan, 1998:334).

“Cemal” kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de güzellik kavram ve düşüncesini en dolaysız şekilde ifade eden sözcüklerden biridir. Nitekim modern dönemlerde hazırlanan sözlüklerde estetik karşılığında kullanılmıştır. *"Biz, gökleri, yeri ve her ikisinin arasındakileri hakkın dışında (herhangi bir amaçla) yaratmadık Hiç şüphesiz o saat de yaklaşarak gelmektedir; öyleyse (onlara karşı) güzel davranışlarla davran"* (Hicr,15/85). Görüldüğü üzere bu ayette cemal, davranışla beraber kullanılmıştır (Yıldırım,2010:171).

Kur'an-ı Kerim'de “cemal” kelimesi çoğunlukla davranışları nitelemek için kullanılmış ve sabır (Yusuf, 12/18), muamele, (Hicr, 15/ 85), salıverme-serbest bırakma, (Ahzab, 33/28,49), uzak durma (Müzzemmil,73/10) gibi fiillere nispet edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, Müslüman olmayan insanların kaba ve kötü davranışlarına karşı Hz. Peygamberi uyararak, yine cemil kelimesini kullanmış ve bu kelimeyle bir fiil veya davranış nitelendirilmiştir (Mutluel, 2016:99-100). *“(Ey Peygamber) Şimdi sen onlara yumuşak davran ve güzel muamele et”* (Hicr, 15/85) ayetinde Peygamber'in yapması gereken davranış cemal kelimesiyle anlatılmıştır.

Doğrudan 'güzellik' algısı ve duygulanımına gönderimde bulunan Nahl suresinde ise, insanların estetik haz ve zevk alışları somut, capcanlı bir hayat sahnesi üzerinden ifade edilmektedir. Nitekim, Allah'ın yarattığı, kendilerinde çok yönlü fayda bulunan; bunun yanı sıra onları seyredip tefekkür eden kimselerde manevi bir kendinden geçişle

karışık bir estetik duyguyu, güzelliğin o ruhsal yükseliş duygusunu harekete geçiren sağlam hayvanlardan bahsedilmektedir (Kılıç, 2014:48).

“Sağmal hayvanları (el-en 'am) da yarattı. Onlarda sizin için ısınmanızı sağlayan şeyler ve daha birçok faydalar vardır. Ve onlardan kimini de yersiniz. Ve akşamleyin meradan getirdiğiniz, sabahleyin meraya götürdüğünüz zaman onlarda sizin için tarifi mümkün olmayan bir güzellik de vardır” (Nahl, 16/5-6). Ayette, insanların bu sağlam hayvanları temaşadan aldıkları estetik duygudan bahsedilmektedir.

Ayetteki 'cemal' sözcüğü, tam olarak evrensel estetik duygusunu, güzellik fikrini dile getirirken, aynı zamanda dikkatimizi hem fitri hem de suni nesne ve varlıklardaki estetik unsur ve motiflere yöneltmektedir. Sözlüklere baktığımızda 'cemal' kavramı, yoğun ve güçlü bir güzellik duygusu manasına gelmekte ve 'güzellik' iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi hem kendisi hem de yaptığı işi hususunda insana özgü olan güzelliği; diğeri ise, kendisi aracılığıyla başka bir şeye vasıl olunan güzellik, estetik hakikati ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in "Allah güzeldir, güzelliği sever" sözü, bu ikinci kısma işaret etmektedir. Bu ikinciye göre 'güzellik algısı', insanı, bu duygunun mutlak ve hakiki kaynağı olan Allah'a yönlendirmektedir (Kılıç, 2014:49).

Ali İmran suresindeki başka bir ayette ise cemal kavramı şu şekilde anlatılmıştır:

“Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara ve ekinlere duyulan tutkulu şehvet insanlara 'süslü ve çekici' kılındı. Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır” (Ali İmran, 3/14).

Bu ayette, atların estetik duruşu ile Allah'ı hatırlattığı ve hayırlı bir sevgi ile sevdiği ifade edilmiştir. Allah'ın cemâl sıfatı, tüm canlılarda olduğu gibi atların güzelliğinde de kendi cins ve türünün yetkinliği oranında tecellî etmiştir. Bu âyette atların ve diğer varlıkların güzelliği Allah'ın cemâl sıfatının bir yansımasıdır. Estetik, Yüce Allah'ın cemâl sıfatlarına açılan bir kapıdır (Gündüzöz, 2009:50).

Başka bir ifadeyle denilebilir ki, güzellik gerçekte 'Mutlak Güzel' olan Allah'ın cemal sıfatının tecellisinden ibarettir. Kendindeki cemal sıfatıyla bizzat Allah, en büyük sanatçıdır. Doğaya bir sanat gözüyle bakanlar, onda muhteşem estetik işaretler ve mesajlar bulacaklardır. Allah, yarattığı bütün geçici şekillerin içine sayısız güzellik mesajları yerleştirirken, aslında insanın sanatçı yönünü muhteşem 'cemal' sıfatı ile cezbetmekte, izafi güzellikten mutlak güzelliğe giden yollara işaret etmektedir (Kılıç, 2014:72). Kur'an-ı Kerim, inananların güzelliklerin asıl kaynağını bulmalarını istemektedir. Nitekim güzel olan her varlık, Cemil olan Allah tarafından yaratılmış ve ona o güzellik cemal sıfatının yansıması olarak verilmiştir.

Gazali İslam estetiği bağlamında Cemal kavramına şu sözleriyle atıfta bulunur;

“İnsanı hayvandan ayıran en belirgin özellik yerin ve göklerin melekutuna, insanın kendi öz varlığına ve dış dünyada görülen hayret uyandırıcı şeylere nazar etmek ve Allah'ı bilmektir. Gerek yer ve göklerde gerekse hayvanlar ve bitkiler dünyasında Allah'ın yarattığı hayret uyandırıcı güzelliklere bakarak bütün bu acayip işin ve muhkem düzenin müdebbir bir yaratıcıdan, hüküm verici ve takdir edici bir failden müstağni kalmayacağını, akıldan az da olsa nasibini almış bir kimse dahi idrak eder. 'Kim güzelce örülmüş bir ipek kumaşı görür de onun her türlü kudretten mahrum ölü kişi tarafından meydana getirildiğini söylerse, kendisinin cahil ve aptal olduğunu söylemiş olur. Duvardaki güzel bir hattı veya nakışı görüp onu yapanı takdir eden insan, nasıl olur da kendi varlığındaki ve başka varlıklardaki

hayret uyandırıcı eseri görüp onların San’i ve Musavvir’i hakkında düşünmez” (Aydın, 2018:313).

Gazali’nin estetik delili, sevimliye layık güzel (Cemil) bir yaratıcı fikrine ulaştırmaya çalışmaktadır. "Allah Cemil'dir", çünkü böyle olmasaydı, kemal sahibi bir varlıkta eksiklik olmuş olurdu. Onun içindir ki o, "güzel isimler" (esmaü'l-hüsna) ile isimlendirilir (Aydın, 2018:314). Bu bağlamda bazı düşünürler cemal sözcüğünü manevi ve suri(maddi) olmak üzere iki şekilde ele almışlardır. Allah’ın en güzel isimlerinin (esma-i hüsna) ve sıfatlarının anlamları “manevi cemal”dır. Suri cemal, ise bu alemdeki güzelliştir. Alemdeki güzellik ilahi güzelliğin yani Cemal’in yansımalarıdır. Ayrıca alemdeki hiçbir şey özü ve cevheri itibarıyla çirkin değildir. Güzellik asli, çirkinlik ise arızidir. Çirkin denilen şey, alemin kendisi olmayıp hırs ve kötü emelleriyle dünya hayatının tabii güzelliğini bozan kötü insanların tutum ve davranışlarıdır (Ece, 2020:71).

Netice olarak söylemek gerekirse, 'Hüsn-ü Mutlak' denilen eksiksiz, kâmil ve değişmez güzel Allah'tır. Dünyada mutlak güzel, yani ideal güzel yoktur. Güzel olan her şey Mutlak Güzel’in yanında eksik ve sönük kalır. Dünyadaki her çeşit güzelin kaynağı 'el-Cemil' ismidir. Dünyevi güzellikler bu ismin parıltıları ve feyzidir. Bu sahalarda 'Mutlak ve İdeal Güzel'e en yakın olan güzel şekilleri meydana getirmek için, kıyamete kadar bıkmadan usanmadan çalışıp gayret etmek ve bu yolda didinmek bize bir görev olarak verilmiştir (Çalışkan, 1998:350). İslam dini, estetiğe büyük önem vermekte ve güzelliğin kaynağını doğrudan Allah’a dayandırmaktadır. Bu sebeple Kur’an, bize hayatımızın her safhasında güzelliği aramamızı tavsiye etmiştir.

5.2.5. Latif

Türkçe’de ince, naif, hoş, çekici anlamlarına gelen latif kelimesi, sözlükte de kibar, nazik, ince, merhametli olan, yumuşak olan" şeklinde yer almaktadır (Yıldırım, 2010:171). Kur’an-ı Kerim’de ise “latif” kelimesi, “incelik gösteren, nimetler veren, en ince işlerin içlerini bilen” anlamlarında kullanılmıştır (Mutluel, 2016:112).

"Allah'ın gökten su indirdiğini ve bu sayede yeryüzünün yemyeşil olduğunu görmüyor musun? Hiç kuşkusuz Allah latiftir ve her şeyden haberdardır" (Hac,22/63).

"Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır" (Mülk,67/14).

Kur’an-ı Kerim’de “latif” sözcüğünün kullanım biçimine örnek olarak verdiğimiz ayetlerde kelime, Allah’ın yarattığı varlıkların mahiyetini en ince ayrıntısına kadar bildiğini belirtmektedir.

Başka bir açıdan, Kur’an’da Ashab-ı Kehf’ten bahseden bir ayette lâtif sözcüğü ‘nazik davranış’ ifade etmek için kullanılmıştır:

"Şimdi birinizi bu paranızla şehre gönderin de, hangi yiyecek temizse baksın, size ondan bir rızık getirsin; ancak oldukça nazik davransın ve sakın sizi kimseye sezdirmesin" (Kehf, 18/19).

Lâtif kelimesi insan tutum ve davranışları için kullanıldığında ise nezaketli, ince, erdemli davranış anlamında, estetik açıdan davranış güzelliğini yansıtmaktadır.

5.2.6. Ziyinet

Kur’an-ı Kerim’de, estetik gerçekliğe işaret eden sözcüklerden birisi de, doğrudan 'süs, süsleme güzelleştirme; güzellik duygusu' vb. anlamları ihtiva eden eden ‘ez-zinetu’ sözcüğüdür. 'Zinet ' kelimesiyle işaret edilen güzellik, göğü süsleyen

yıldızlarda, süs eşyasında, binek olarak kullanılan hayvanlarda, kadın ve erkek elbisesinde, kadınların takılarında, genellikle insanları dünyaya bağlayan ve oyalayan maddi güzelliklerde yerini bulmaktadır (Karaman, 1996:10).

Zinet kelimesi, güzel ve süslü olan anlamına geldiği gibi süslenmeye yarayan obje veya nesne anlamına da gelmektedir. Güzelliğin karakteristiğine işaret eden bu terim, farklı şekillerde kullanımıyla Kur'an'da dünya hayatının kendisi, dünyevi nimetler, çocuklar, kadınlar, binek hayvanları, gökyüzü ve bitki örtüsü anlamlarında kullanılmaktadır. Bu bağlamda kelime hem insanın yeryüzündeki hayat serüvenini hem de tüm varlıklarla ilgili estetik bir karakteri ifade etmektedir (Yıldırım, 2010:171).

Şu ayetlerde bu konuya örnekler verilmiştir;

"De ki Allah'ın kullan için çıkardığı süsleri ve temiz rızıkları kim haram kılmıştır?" (Araf, 7/32).

"Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara ve ekinlere duyulan tutkulu şehvet insanlara 'süslü ve çekici' kılındı. Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır"(Ali İmran, 3/14).

Şu hâlde, varlıkta gözlemlenen estetik yargıya, görsel estetik keyfiyete işaret eden ez-ziynetü sözcüğü, bu bağlamda özellikle tabii estetik tezahürü anlatmak için kullanılmaktadır. Burada dikkati çeken bir diğer konu ise, estetik unsur ve motifleri var eden üstün kudret olarak Allah'ın, estetik hakikatin asıl kaynağında bulunmasıdır. Bilhassa bitkiler, çiçekler, çayırklar ve meralar aracılığıyla güzelleşip süslere bürünme, ziynet ve takılarını kuşanma anlamında birkaç formundan söz edilebilecek olan kelime, Allah'ın doğrudan fail olarak zikredildiği ayetlerde, gökler ve yakın gök ile alakalı bir bağlam içinde kullanılmaktadır. Mesela, Hicr, 15/16 ve Kaf, 50/6 ayetlerinde göklerin genel olarak tezyinin ve güzelliğinden bahsedilmekte; Aşkın kaynaklı güzellik hakikati dikkatli, duyarlı ve estetik eşiği açık olan kimselere sunulurken (Hicr, 15/16), bilhassa tenasüp, harmoni ve nizamındaki harikuladelik bakımından öne çıkan bu estetik yapılanmada herhangi bir eksikliğin ve boşluğun bulunmadığı gerçeğine vurgu yapılmaktadır (Kılıç, 2014:52).

Birçok ayette kozmik düzendeki ahenk, simetri ve tenasüp tecellisinin dikkat çekici unsurları ve motifleri olmak üzere, yakın göğün yıldızlarla (Saffat, 37/6), kandiller mesabesindeki ışık kaynaklarıyla (Fussilet. 41/12; Mülk, 67/5) süslenildiği ifade edilmiş; sonsuz boyutlu gök katmanları arasında, gördükleri özgün işlev yanında (Saffat, 38/7) aynı zamanda Yaraticının muazzam kudretine de kuvvetli bir imada bulunulmuş; hayranlık, güzellik ve harikuladelik gibi metafizik ve manevi his ve duygulara hareket katan estetik bir boyut açığa çıkarılmıştır. Yeryüzündeki tüm varlıkların bir ziynet kılındığından bahsedilirken (Kehf, 18/7), özellikle bazı hayvanların binek ve yük taşıma aracı olarak kullanılmaları yanında, estetik bir obje işlevi gördüklerine de işaret edilmiştir (Nahl, 16/8).

Hayvanların estetik haz ve ilham bahşedici sanat objesi olabilmelerine dair en güzel örneklerin, Hz. Süleyman ile onun cins atlarını konu edinen Sad, 38/31-33 ayetlerinde zikredildiğini görmekteyiz (Kılıç,2014:53).

"Akşam üstü kendisine safın (görkemli), hızlı koşan atları gösterilmişti" (Sad, 38/31). "Ben, mal sevgisini, Rabbimi anmaktan ötürü tercih ettim dedi. Nihayet bu atlar perde ile gizlendi" (Sad, 38/32) "Onları bana getirin dedi, atların bacaklarını ve boynunlarını okşamaya başladı" (Sad, 38/33).

Ayetteki tasvir estetik bir duyarlılıkla düşünüldüğünde, buradaki sanat ve estetik gücün kişiyi duraksatması, nefesini kesmesi, temaşaya dalmış ruhu varoluşsal, sezgisel bir estetik vecd haline sürüklemesi hemen dikkat çekmektedir. Öte yandan verilen

ayetlerde, bir sanat nesnesi karşısındaki hayranlık duygusuna, varoluş yoğunluğunun yükselişine, estetik cezbe haline mâni olamama gibi durumlara işaret edilmiştir (Kılıç, 2014:53).

Zinet kelimesi, Kur'an-ı Kerim’de kazandığı anlam içinde, maddi, manevi, ahlaki ve sosyal güzellik olmak üzere pratik hayatımızda geniş bir alana hitap etmektedir. Zinet kelimesine yüklenen bu anlamları şöyle tasnif edebiliriz.

- a. Maddi Güzellik
- b. Manevi / Ahlaki Güzellik
- c. Sosyal/Toplumsal Güzellik

5.2.6.1. Maddi Güzellik

Kur'an-ı Kerim, maddi güzellik açısından bakıldığında, zinet kelimesini “dünya ve içindekiler” olarak nitelemektedir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim’de zinet sözcüğü, dünyada insanların elde ettikleri ve elde etmek için çalıştıkları şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsü olarak vasıflandırılmaktadır.

“Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hala buna aklınız ermeyecek mi?” (Kasas, 28/60).

Zinet kelimesi, maddi güzellik anlamında bir diğer kullanımı ise; insanların giydikleri elbiselerin ve yaşadıkları çevrenin güzel olması şeklindedir. İnsanların namaz kılacakları mekanların temiz olması, giydikleri elbiselerin temiz olması ve bedenlerinin her türlü pislikten arınmış olması da bu anlamdadır (Mutluel, 2016:92).

Kur'an-ı Kerim’de *“Ey Ademoğulları ! Her mescide gidişinizde güzel (zinet) elbiselerinizi giyin”* (Araf, 7/31).

“Ey Adem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi... İşte o daha hayırlıdır.” (Araf, 7/26).

Bu ayetlerle Kur'an-ı Kerim; güzel ve temiz elbise giymenin asıl gayesinin diğer insanlara karşı üstünlük taslamak olmadığını, insanlara ve çevreye karşı güzel görünerek rahatsızlık vermemek olduğunu ortaya koymuştur (Mutluel, 2016:93).

Zinet kelimesi Kur'an-ı Kerim’de ayrıca kadınların taktıkları süs eşyaları ile süs eşyalarının takıldığı organları da ifade etmek için kullanılmıştır (Mutluel, 2016:93). *“Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere zinetlerini teşhir etmesinler”* (Nur, 24/31).

5.2.6.2. Manevi veya Ahlaki Güzellik

Zinet kelimesi, Kur'an-ı Kerim’de, manevi güzellik anlamında da kullanılmıştır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim, manevi temizliğin ilk ve temel şartının Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmek, yani iman etmek olduğunu *“Allah size imanı sevdirmiş ve (imanı) gönüllerinizin süsü kılmıştır”* (Hucurat,49/7) âyetiyle net bir şekilde ortaya koymuştur. Böylece iman gönüllerin manevi zinetidir (Mutluel, 2016:93).

Başka bir âyette, gönüllerin süsü olan iman ile birlikte manevi güzellikleri kalıcı hale getirebilmenin öneminden bahsedilmektedir. *“O, gökten su indirdi de vadiler kendi hacimlerine sel olup aktı. Bu sel üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile batıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller verir”* (Neml,27/60) âyette

verilen örnekte inanan insanlar, süs ve başka eşyalar imal etmek için ateşte eritilen altın, gümüş, bakır gibi çeşitli madenlere benzetilmiştir. Bu maddeler eritildikleri zaman onlardan çıkan köpükler de, insanlardaki güzel olmayan yönleri temsil eder. Nasıl madenler eritilerek bu güzel olmayan köpükler ortaya çıkarılır ve atılırsa, müminlerin güzel olmayan ve hoş karşılanmayan yönleri de birtakım ibadetler vasıtasıyla çıkarılıp atılması gereken tortulara benzetilmiştir. Bu tortular atılmadan inananların güzelleşmesi mümkün değildir. Bu anlam, yine âyetle anlatılan yağmur yağdığı yollardaki pisliklerin köpüren sel ile temizlenmesine benzetilmiştir. Yağmurdan sonra çevre nasıl temizleniyorsa, müminler de yaptıkları ibadetler aracılığıyla, içlerindeki kötülükleri atarak temiz ve güzel hale gelirler (Mutluel, 2016:95).

5.2.6.3. Sosyal / Toplumsal Güzellik

Kur'an-ı Kerim, özellikle inanan insanların, elde ettikleri güzellikleri, diğer insanlarla paylaşmalarını tavsiye etmektedir. İnsanların sahip oldukları güzelliklerin diğer insanlara karşı böbürlenme ve üstünlük taslama gibi kötü huylar için kullanılmasını hoş karşılamamaktadır. İşte bundan dolayı, takva elbisesinin daha hayırlı olduğunu ifade ederken, insanlarda maddi güzelliklerle beraber, huy ve ahlak güzelliğinin de bulunmasını istemektedir. İnsan yaşamının gayesi, maddi, manevi elde ettiği tüm güzellikleri, meşru ve helal yollardan elde etmek ve elde edilen bu güzellikleri diğer insanların yararına harcayarak kalıcı hale getirebilmektir (Mutluel, 2016:95).

Kur'an-ı Kerim, zinet kelimesini bu üç bağlamda ele aldıktan sonra, sadece dünya hayatının süsünü isteyip, bunun dışında iyi ve güzel olan ne varsa tümünü terk eden kişilerden bahsetmektedir (Mutluel, 2016:96). “... ve iyi ve güzel olan ne varsa hepsini terk edip (yalnızca) bencil arzularının peşine düştüğü için kalbini zikrimize karşı duyarsız kıldığımız kimseye aldırma” (Kehf, 18/28).

Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu, iyilik ve güzellikle bağını koparmış insanları Allah katında değersizleştiren bu anlayış, estetik açısından son derece anlamlı bir yaklaşımdır. Estetikte güzellik, sadece kişinin kendi iç dinamikleri ile elde edilen bir duygu olarak ele alınmaktadır ve herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'in, maddi ve manevi olarak elde edilen güzellikleri bilerek göz ardı edip dikkate almayan insanları kınaması ve kalplerinden Allah sevgisinin çıkarılacağını ifade etmesi, bu tür insanların, estetik açısından yaptırımla karşı karşıya kaldıkları anlamını taşımaktadır. Bu bakış açısı ve ortaya koyulan anlayış, İslam estetiği açısından çok önemli bir yere sahiptir (Mutluel, 2016:97).

5.2.7. Halk, Ahsenü'l Halikin

Estetik hakikat ve duyumsamanın kendisiyle ifadesini bulduğu sanat için kullanılabilecek kelimelerden biri de “halk” kelimesidir. Bir yanıyla Tanrısal takdir ve yaratıma gönderimde bulunurken, diğer yandan insani edip eylemelere işaret eden “el-halk” kelimesi, bilinçli ve ölçülü bir yaratış fiilini, açığa çıkarmayı ve var olanlar evrenine dahil etmeyi ifade etmek üzere genellikle şöyle tanımlanmıştır: “*Faili tarafından, yanılarak ve farkında olmaksızın değil, düşünüp taşınarak, takdir edilerek meydana getirilmiş, varlık vasfını kazanmış her fiil, bir 'halk'tır yani yaratmadır*” (Kılıç, 2014:60).

Lügatlere bakıldığında, halk sözcüğü, düzgün bir şekilde ölçüp biçmek gibi takdir etmek manasına gelmektedir. Bir asla uymaksızın bir şeyi icad etmek için de

kullanılmıştır (R. Altıntaş, 2002:129). Kur’an’da ise halk kelimesi, her şeyi tam ve mükemmel anlamıyla takdir ve icad ederek yaratan Allah için kullanılmıştır. Allah, varlıkları en güzel bir şekilde takdir etmiştir. Çünkü o, takdir edenlerin ölçüp biçen, oranlayan ve ölçümleyen; böylece de yaratıp var edenlerin en güzelidir. Allah, bütün yaratılmışları, kusursuz ve bir harmoni içinde yaratmıştır. Allah, yaratışında eksiklik bırakmamış, hiçbir şeyi çirkin kılmamış, ahenkli ve uygun bir biçimde var etmiştir (Kılıç, 2014:60). Kur’an en güzel yaratanın Allah olduğunu vurgularken İlyas Peygamberin kavmine söylediği sözleri de ele alır: (Nerimanoğlu, 2017:163).

“Şüphesiz İlyas da peygamberlerden idi. Hani kavmine şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Yaratıcıların en güzelini, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allah'ı bırakarak "Ba'l'e mi tapıyorsunuz?" (Saffat, 37/123-126).

İlgili ayette Allah’ın yarattıklarını en güzel şekilde var ettiği belirtilmiş ve inanalar için de doğru yol gösterilmiştir. Yine başka bir ayette Allah’ın yaratmasından şöyle bahsedilmiştir:

“Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de binâ yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!” (Mü’min, 40/64).

“Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır.” (Teğabun, 66/3).

Kelimenin, Kur’an’da çoğul kiple meydana getirenler, var edenler şeklinde de kullanılmış olması dikkat çekicidir (Müminun, 23/14). Halk sözcüğünün bu kullanım şekli sanatsal yaratıma ve var etme edimine deruni ve ontolojik bir ilham kaynağı oluşturmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki, sözcük, 'mutlak var etme' anlamında ele alındığında biricik Yaratıcı olan Allah söz konusudur; bu Aşkın ontolojik kaynaktan beslenen ve fitri yaratılışsal esinle eser vücuda getiren ve yaratımda bulunan, yeni içerikler, form ve terkipler ortaya koyan kimseler ise, mecazen 'yaratıcı' olarak vasıflanabilirler (Kılıç, 2014:61). Bu anlamda sanatkâr da insani sınırdan kalmak şartıyla içinde yaşadığı bu dünyada ölçüp biçme veya bir halden başka bir hale dönüştürme anlamında bir şeyler yaratabilir. Çünkü sanatkarın yaratılış mayasında nihai ruhtan bir nefya vardır (R. Altıntaş, 2002:133). Her insan varoluşunun özünde var olan kuvve halindeki bu yeteneğini fiil haline getirebilir.

Diğer yandan el-halk kelimesinin, 'bir nesneyi yumuşatıp düz, dümdüz bir hale getirme, genellikle deri ürünlerinde, 'oranlayıp biçip dikme'; yine, 'bir ağacın budak ve çıkıntılarını giderip düzeltme' gibi anlamları içerdiğini de hatırlarsak, sözcüğün, çok güçlü bir biçimde sanat becerisi ile sanatsal yaratım dinamizmini ihtiva ettiğini söyleyebiliriz (Kılıç, 2014:62).

5.2.8. Bedi'

Estetik ve sanat perspektifinden Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda, dikkatimizi en çok çeken sözcük; bir yandan estetik ve sanat fikrinin Yüce ve temel kaynağına işaret eden, diğer yandan ise estetik-sanat münasebetinin kurucu karakterlerini vurgulayan bedi' kelimesidir. Bedi kelimesi, Yaratıcının tüm evreni ve içindekileri, ilahi bir yaratış ve özgünlük ile var etmiş olduğu yüce gerçeğine gönderimde bulunmaktadır. (Kılıç, 2014:54).

Kur'an-ı Kerim'de Bedi kelimesinin kullanımını iki farklı ayette görmekteyiz.

“Bir örnek olmaksızın gökleri ve yeri yaratandır. Eşi benzeri olmayanın nasıl olur da çocuğu olabilir? O, Her Şeyi Yaratandır. Ve Her Şeyi Hakkıyla Bilen'dir” (En'am, 6/101).

“O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona “ol!” der, hemen oluverir” (Bakara,2/117).

“Bedi” sözcüğü, “eşi, örneği ve modeli olmadan, sanatkârane yaratan” anlamında kullanılmaktadır. Gökler ve yer O’nun Bedi isminin ve çeşitli sıfatlarının tecelliğahi, adeta uçsuz bucaksız bir ilahi sanat galerisidir (Karaman, 1996:10). Allah’ın yaratma sıfatlarından biri olan Bedi’ ismi, aynı zamanda inananların tefekkür etmesinde yardımcı olacak ve onlara yol gösterecek bir potansiyele sahiptir. Göklerin ve yerin yaratılması kadar önemli bir yaratma işlevini, Allah’ın, Kur'an-ı Kerim’de tasvir ve tavsiye ettiği gibi anlayabilmek ve diğer insanlara anlatabilmek de ayrı bir güzellik kaynağı olacaktır (Mutluel, 2016:111).

Estetik ve sanat kavramı bakımından anahtar bir kelime olan 'bedi' sözcüğü, her ne kadar vücuda getirme, var etme, yaratma, halk etme, vb. anlamlarını ihtiva ediyor ise de, hemen tüm kaynaklarda yer alan ayrıntı, bunun 'emsalsiz ve benzersiz bir yaratma' olduğu şeklindedir. Bedi' kelimesi, Yaratıcının, tüm var olanları ibtidaen ve hiçbir örnek, hiçbir model olmaksızın yaratmış olduğunu ifade etmektedir. Buna göre Allah, her şeyden önce 'Bedi'dir; mutlak anlamda özgün ve harikulade yaratandır.

Bedi kelimesinin yoktan yaratma anlamında değil de şekilsiz olarak mevcut olan maddeye şekil verip örneği bulunmayan varlıklar meydana getirmek manasına geldiğini savunan filozoflar da vardır (R. Altıntaş, 2002:144).

Şu hâlde, uluhiyet için söz konusu olan 'ibda', mutlak ve kâmil anlamda bir faaliyet, yaratım ve yenilik anlamı içermektedir. Beşerî çerçevede ele alındığında ise, estetik ve sanatsal yaratım, sun', inşa ve icat anlamlarını ifade etmektedir ve bedi' kelimesinin estetik ahlaki ilkesi, Tanrısal yaratıma tevazu içinde bir öykünme olmalıdır. Zira, mutlak etkin ve özgün var edici, yaratıcı, 'sanatkâr', ancak Allah'tır. "Münezzeh ve Müteal Allah, bütün nesnelerin mutlak özgün yaratıcısıdır; mutlak anlamda faildir, edilgen ve etkilenen olmaktan uzaktır, bu bakımdan aşkındır. Estetik düşünceye güçlü bir işarette bulunan bedi' sözcüğü güzellik ve kusursuzluk gibi duygular hakkında özlü mesajlar verebilecek niteliktedir (Kılıç, 2014:57).

'el-Bedi' kelimesi etrafında sunduğumuz bu bilgilerden hareketle, estetik ve sanatsal yaratım hakkında şu tespitleri yapabiliriz:

Estetik ve güzellik hissi, kökleri Aşkınlığa kadar uzanan fitri apriori bir alandır. Evrensel ve kapsayıcı bir ufuktur. Bu bağlamda estetik ve sanat, ontolojik Aşkın kaynağına ve fitri kökenlerine bakıldığında daima dinamik, yeni idrak ve ifade biçimleri peşinde koşan; 'ben'i kendi son sınırlarına doğru sürükleyen bir alandır. İnsan, varoluşsal kökenlerinden çıkıp bir yaratım ve bir keşif süreci olarak, özgürlük ve öznelliklerle dolu olan bu estetik ve sanat alanında faaliyet içerisinde. Estetik ve güzellik, insanlaşmanın, insani ve ruhani olabilmenin özgün yollarından biridir (Kılıç, 2014:58).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'an'ın ortaya koyduğu bu ve benzeri estetik niteliklerden hareketle tüm evreni bir sanat eseri olarak ele aldığımızda, bu tablonun sadece yaratma gücü olan Aşkın bir varlığın var etmesi ve şekil vermesi ile mümkün olabileceğini fark ederiz. İslam sanatı ve estetiği bağlamında insan, evrensel anlamda her yönü sanat ürünleri ile donatılmış eşsiz ve canlı bir sanat tablosu içerisinde yaşamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu tablodaki büyüklük ve kusursuzluk karşısında kalan ve bunun farkına varabilen insan, bu mükemmellik ve güç karşısında ürperir. Bu ürperti öncelikle Aristoteles'te, daha sonra Kant'ta yüce kavramını ortaya çıkarırken, inanan kişi açısından yaratması mükemmel olan yüce bir yaratıcıya götürmektedir (Mutluel, 2021:1425-1426).

5.2.9. Behic

Kur'an'da, sanat ve estetiğe işaret eden sözcüklerden birisi de *el-behicu* sözcüğüdür. Kur'an'da bu sözcükle bitkilerin renk dünyasındaki çekiciliğine ve göz alıcılığına vurgu yapılır.

Behic kelimesi, rengin alımlı olması, mutluluğun belirgin olması gibi anlamlarda kullanılmaktadır (el-Isfehani, 2020:162). *Behic*, kelimesi genelde 'güzelliği' ifade etmektedir. Kelime, daha dar anlamda ise, bir şeyin renginin, ışıltısının göz alıcı ve güzel oluşunu dile getirmektedir. Behic sözcüğü, bitki için kullanıldığında, parlaklık ve tazelik gibi anlamları ihtiva ederken, insan için kullanıldığında ise insanın yüz hatlarının güleç, mutlu ve sevinçli olması gibi manalara işaret etmektedir. Behic kelimesi 'hoş ve güzel görünümlü olmak, sürur, sevinç, varlık hazzı, neşe uyandırmak' şeklinde açıklanırken, bize, bir sanat eserinde bulunması gereken estetik ve duygusal boyutun neler olması gerektiğine dair bilgi ve işaretler sunmaktadır (Kılıç, 2014:50-51).

Öyle anlaşıyor ki, *el-behicu* sözcüğü, genellikle bitki türüne ait olup Aşkın güzellikten yansımalar; kozmik derinlik ve karşı konulamaz hayranlık, içsel coşku sunan bitkiler dünyasındaki estetik duruma gönderimde bulunmakta, içkin alemdeki güzelliği, bakışlara ve ruha ifşa etmektedir (Kılıç, 2014:51).

Kur'an'daki behic kelimesi ş şekilde kullanılmaktadır:

“Yahut gökleri ve yeri yaratan ve size gökten yağmur indirip, onunla, ağaçlarını sizin yetiştiremeyeceğiniz gönül alıcı(behcet) güzel bahçeler meydana getiren mi? Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Hayır, onlar (Allah'a) eş tutan bir kavimdir” (Neml,27/60).

“Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdirdiyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı(behic) çift çift bitkiler bitirir” (Hacc, 22/5).

“Ve yine yeryüzünü döşedik, oraya ağır baskılar yerleştirdik. Ve orada her çeşitten göz alıcı(behic) çiftler yetiştirdik” (Kaf, 50/7).

Kelime görüldüğü gibi ayetlerde bitkilerin güzelliğini nitelemektedir. Ayrıca kelime, renk ve biçim güzelliğini, mutluluğun ortaya çıkmasını, güleç yüzleri ifade etmek için kullanılmıştır.

5.2.10. Sürur

“Sürur” kelimesi sözlükte, sevinç, arzu edilen veya hoş giden bir şeyin gerçekleşmesiyle hissedilen heyecan” anlamında kullanılmıştır (Mutluel, 2016:105). Kur'an-ı Kerim, genellikle hayvanlardaki güzelliği ve onlardan alınan zevki, süruru beraber zikreder. Bu durum Nahl, suresinde şöyle dile getirilmiştir:

“O hayvanları, akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, onlarda sizin için bir güzellik ve zevk vardır” (Nahl,15/6) âyetinde bahsedilen güzellik ve zevk; sağlıklı, besili ve güzel yürüyüşlü hayvanları seyretmek şeklinde yorumlanmıştır. Hayvanların sahiplerinin, akşam vakti, hayvanlarının doymuş olarak eve dönmelerinden ve

hayvanların yavruları ile buluşmalarından aldıkları zevki, heyecanı dile getirmeleri, estetik duygunun açığa çıkması açısından önemlidir (Mutluel, 2016:105).

Ancak Kur'an-ı Kerim, hayvanlardaki bu güzelliği ortaya koyarken, insanların aynı zamanda onlardan birçok yönden fayda sağladığının altını çizmiştir. Bu durum, estetik hazzın menfaat ve fayda içermemesi tarzında Alman filozof Immanuel Kant tarafından savunulan anlayışa aykırı bir durum arz etmektedir (Mutluel, 2015:106). Kur'an'daki şu ayetler sürur ve mutluluk kaynağımız olan hayvanların aynı zamanda bize fayda sağlayacağını belirtmektedir:

“Bu hayvanlar, ancak güçlkle varabileceğiniz bir memlekete yüklerinizi taşır...” (Nahl,6/7).

“Hem kendilerine binesiniz hem de ziynet olsun diye atları, katırları ve merkepleri yarattı ve şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak” (Nahl,6/8).

Hem güzel duygunu insana hissettiren hem zevk ve sürur veren ve hem de fayda sağlanan varlıklar yaratılmış olduğunu belirten Kur'an-ı Kerim, gelecekte de aynı estetik duyguları yaşatacak ve aynı zamanda ondan insanların menfaat sağlayacağı yeni şeylerin yaratılacağını da haber vermektedir (Mutluel, 2016:106).

Kur'an-ı Kerim'de başka bir âyette de, Musa peygamberin, İsrail oğullarına Allah'ın bir inek kesmelerini emrettiğini söylediğinde, İsrailoğullarının, ineğin niteliklerini sormaları üzerine inen âyette, ineğin, çok güzel sarı bir renge sahip olduğunu ve bakanlara sürur ve mutluluk verdiği açıklanmaktadır. Bu bakışın estetik duygu meydana getirdiğinde şüphe yoktur. Çünkü ineğe bakanlar, hem Allah'ın emrini yerine getirecekleri için, hem de ineğin güzelliğinden dolayı sürur duyuyorlardı. Çünkü, ineğin güzelliğini fark etmeleri yanında, ondan aynı zamanda hissi fayda da sağlamış oluyorlardı (Mutluel, 2016:107).

Böylece, Kur'an'da, sürur kelimesi, estetik haz alma anlamında kullanılmıştır. Ancak, insanlar estetik zevk aldıkları şeylerden aynı zamanda çeşitli menfaat de sağlamaları söz konusu olmaktadır (Mutluel, 2016:107).

5.2.11. Zuhruf

Arapça “zuhruf” kelimesi, beğenilen, hoş giden şey, süs anlamında olup üzerine altın nakşedilmiş veya altınla bezenmiş, yaldızlanmış süs eşyası anlamında kullanılmaktadır. Buradan hareketle işlenmiş, nakışlı hale getirilmiş altına da “zuhruf” denilmektedir (el-Isfehane, 2020:433). Zuhruf, süslü altın işlemeli ev, nakış, resim vb. süsler anlamına geldiği gibi dışı süslü, içi boş aldatıcı söz; yeryüzünü çeşitli renklerde süsleyen çiçek, yeşillik, ağaç ve ekin manalarına gelmekte ve bu somut, soyut nesne ve objelerin estetik amaçlı kullanıldığı görülmektedir (Ece, 2020:81). Kur'an'da maddî süsler için ve yaldızlı, süslü ve aldatıcı söz anlamında kullanılmakta olup bu ayetler şöyledir:

Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça; yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça; yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe; yahut altından (zuhruf) bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız” (İsra,17/90-93).

“Evlerine (gümüştene) kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar ve altın(zuhurf) süslemeler yapardık. Bütün bunlar, sadece dünya hayatının geçimliğidir. Rabbinin katında ahiret ise, O'na karşı gelmekten sakınanlarındır” (Zuhurf, 43/34-35).

“Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır.

Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslediği(zuhruf) ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz” (Yunus,10/24).

“İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı(zuhruf) laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. O hâlde, onları iftiralarıyla baş başa bırak” (Enam,6/112).

Zuhruf; zinet, bir şeyin güzelliğinin zirvesi anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi, kelime, güzelliği, değeri, göz alıcı şeyleri iade etmek üzere altın anlamında kullanıldığı gibi, yeryüzünün güzelliğini, zinetini, albenili süsünü de anlatmaktadır. Bu bağlamda yeryüzünün zineti(zuhruf) çeşitli renkte çiçek, bitki, manzara, yeryüzü şekilleri olarak ortaya çıkmaktadır. Zuhruf, aynı zamanda karşıdakini etkilemek, kandırmak, saptırmak için söylenen süslü, yaldızlı ama içi baş lafları da ifade etmek için kullanılmıştır (Ece, 2020:82). Bu anlamda zuhruf kelimesiyle Allah’ın yaratmış olduğu tabi güzelliğe ve estetiğe de dikkat çekilmiştir.

5.2.12. Rîş

Kur’an’da sadece bir âyette geçen “rîş”, kelime anlamı ile kuşların telek ve tüylerine verilen bir isimdir. Istilahî anlamına bakıldığında, rîş, insanlar için örtünmeyle beraber süslenmeyi ve estetik görünmeyi de sağlayan güzel elbiseye denilmiştir. (el-Isfehani, 2020:424). Rîş kelimesi, insanı ve eşyayı süsleyip güzelleştiren her şey için, özellikle bütün vücudu örterek süsleyen ve güzelleştiren giysi için kullanılmıştır. (Ece, 2020:76). Kur’an’da ise kelime şöyle ifade edilmiştir:

“Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise(rîş) verdik. Takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah’ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik)” (A’raf,7/26).

Sonuç olarak, Rîş “süslü elbise, sizi güzel gösteren elbise” anlamındadır. Kelime elbisedeki güzelliği, görkemi, ihtişamı, zarıflığı, hoşla giden estetik görüntüyü ifade etmektedir. Geçmişten günümüze Müslümanlar kendilerine bu ayeti referans alıp elbise üzerinde birçok estetik ve sanatsal çalışma yapmışlardır.

5.2.13. Hilye

Hilye, Kur’an’da” altın ve gümüş bilezik, inci gibi süs takıları”, gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu kelime çeşitli türevleriyle birlikte, yemekteki her türlü hoş tadı da ifade eder. Herhangi bir şeyle süslenmek, bir şeyi tezyin etmek, elbise ile süslenmek demektir. (Ece,2020:78).

Isfehaniye göre de hilye, ziynet, süs, süs malzemesi anlamındadır (el-Isfehani, 2020:288). Kur’an’da kelime şu şekilde ifade edilmiştir:

“İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!” (Kehf, 18/31).

“Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır: Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir” (İnsan, 76/21).

Hılye; bir taraftan tatlı, hoş veya hoşla giden şeyleri anlatırken, diğer taraftan süsü, tezyinatı, güzelliği ya da süslenmeyi sağlayan her türlü tezyin malzemesini, insanları şekil ve karakterlerinin güzelliğini de anlatmaktadır. Ayetlerde görüldüğü gibi, Kur'an bu kelimeyi dünyada insanların hoşuna gidecek süsler ve güzellikler için kullanırken, ahirette cennetliklerin süslenme malzemeleri için de kullanmaktadır. Burada iki önemli uyarı vardır. Birincisi insana süsü güzelliği, estetiği sevmeye /beğenme duygusu ve süslenme anlayışı vardır. İkincisi ise, bizatihi süsü, güzel hoş şeyleri yaratan veya insana ziynet, süs yapabilme kabiliyetini veren Allah'tır (Ece, 2020:79).

5.2.14 .Ni'me

Ni'me, Arapça'da övgü için kullanılan ve "ne de güzel", "ne güzel oldu" anlamlarına gelen bir fiildir. İnsanın kendisinden lezzet aldığı, haz duyduğu güzel bir durumdur. Övme amacı için kullanılır. Kelime, hoşluk, tatlılık, yumuşaklık ve faydayı ifade etmektedir. Buradaki güzellik, Allah'ın kullarına verdiği nimetlerle ilgili bir güzelliştir. Yeryüzünden bozgunculuğun ve fitnenin kaldırılması için insanlarla savaşmayı emreden âyetten sonra ni'me kelimesi kullanılmıştır. Ayette, insanların fitneden uzaklaşıp bu durumlarından vazgeçmemeleri halinde, Allah'ın onların kalplerinde taşıdıkları niyetleri bildiği ifade edilmiş, Allah'ın ne güzel bir yardımcı ve dost olduğu anlatılmıştır (Mutluel, 2016:102).

"Yok vazgeçmez de tekrar eskiye dönerlerse artık bilin ki, Allah sizin yardımcınızdır. O ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır" (Enfal, 8/40).

Kur'an-ı Kerim, iman edip güzel davranışlarda bulunanlar için Cennette hazırlanan karşılama ve nimetleri sayarken, "...O ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!" (Kehf,18/31) ifadelerinde verilecek nimetler için "ni'me" kelimesini kullanmıştır. Böylece ni'me kelimesi, insanların dünyada birey ve toplum olarak, hayatlarını güzel yaşamaya teşvik etmiş olmaktadır (Mutluel, 2016:103).

Kur'an, dünya hayatında iyilik yapmayı alışkanlık haline getiren, bunu devamlı olarak yapma gayreti içinde olan ve Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirme bilinci ve çabası içinde olan müslümanların, bu iyiliklerin karşılığını yaşarken görebileceklerini, ama asıl mükafatın ölümden sonra olacağını "Ni'me" kelimesi ile açıklar. "... iyilikte devamlı olanlar bu dünyada iyilik bulacaklardır; böylelerin öte dünyada tutacakları yurt çok daha hayırlı olacaktır. Ne güzel bir yurt, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanların yurdu!" (Nahl, 16/30). Görüldüğü gibi, Kur'an'da "Ni'me" kelimesi, Allah'ın insanlara gerek bu dünyada ve gerekse ahirette verilecek olan nimetlerin güzelliğini ifade etmek için kullanılmıştır (Mutluel, 2016:103-104).

"Ni'me" kelimesi, içinde "mükemmellik" anlamını da taşımaktadır. Çünkü "ni'me" kelimesi, genellikle Allah'ın insanlara verdiği mükafat ve bu mükafatların verilmiş şeklinin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Allah, insana bir nimet verdiği zaman karşılıksız ve sınırsız veren, başa kakmayan, aşkın bir varlıktır. Bu bakımdan insanda da bu tür güzel davranışların oluşturulması Kur'an'ın temel amaçlarından biridir. Böylece insanların birbirleri ile olan ilişkilerinin güzelleşmesi söz konusu olacak ve toplumun tüm fertlerinde bu güzellikler görülebilecektir. Bu, ahlaki ve toplumsal güzelliğin ortaya çıkmasında ana etmenlerden biridir (Mutluel, 2016:104).

Tüm bu değerlendirmelerden anlaşıldığına göre, İslam dini, insanın estetik bir yanının bulunduğunu kabul etmektedir. Nitekim, Kur'an'daki hüsn, ziynet, ni'me gibi anahtar kelimelerle sanata vurgu yapılmaktadır. Hatta, Kur'an'daki bu sözcüklerle insanın ve evrenin mükemmel yaratıldığını söylerken, ontolojik olarak bizi güzelliğin asıl kaynağına yönlendirmektedir. Böylece, Kur'an bize estetik ve sanat konusunda

arketipler, modeller sunmaktadır. Bu bakımdan, insanın da yeni içerik, form ve terkipler ortaya koyarak, fıtratında var olan estetik yönünü geliştirip olgunlaştırması gerekmektedir.

5.3. Kuran'ı Kerim'deki Estetik Örgünün Pratik Yansımaları

Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, en önemli İslam sanat ve estetiği; Kur'an'ın okunması, yani tilavetidir. İkincisi Kur'an'ın yazımı, üçüncüsü ise, ilahi kelamın tezahürlerinin gösterilebileceği bir mekânın tesisi, yani caminin inşa edilmesidir (Nasr, Çev.: A. Demirhan, 2019:22). Böylece Kur'an ile birlikte İslam estetiğinde, hat, tezhip, minyatür ve arabesk gibi birçok sanatın doğması ve gelişmesi için ideal zemin ortaya çıkmıştır.

5.3.1. Hüsn-ü Hat

İslam sanat ve estetiğinde başta gelen sanatlardan biri hat sanatıdır. “Yazmak, çizmek; kazmak; alâmet koymak” anlamlarındaki Arapça *ḥaṭ* masdarından türeyen ve “yazı, çizgi; çığır, yol” gibi mânalara gelen hat kelimesi, terim olarak “Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı (hüsnü'l-hat, hüsn-i hat)” anlamında kullanılmıştır. Kaynaklarda genellikle “cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir” şeklinde tarif edilen hat sanatı, bu tarife uygun bir estetik anlayış çerçevesinde yüzyıllar boyunca gelişerek süregelmiştir” (Derman, 1997:427).

Sözlükte, “ince, uzun doğru yol ve çizgi” anlamlarına gelen hat, İslam kültüründe güzel yazı anlamında kullanılmıştır. Hüsn-ü hat ise, estetik kurallara bağlı kalarak Kur'an dilinin harfleriyle güzel ve ölçülü yazı yazma sanatıdır. Bu sanat ile uğraşanlara “hattat” denilmektedir (Can ve Gün, 2015:134). Hat, ibtidai bir yazı iken İslamiyet ile birlikte estetik hüviyet kazanmıştır. Tarih boyunca, İslam kültüründe menkul, gayrimenkul hemen her eşyada yazı ihmal edilmemiş, Kur'an mesajlarının kitlelere görsel sunumunda bilhassa mimari ve ona bağlı sanat dalları aktif rol üstlenmiştir. Yazı sanatı bağlamında hat sanatı, kaleme yemin eden Kur'an'a hizmet etmektedir (Gedik, 2017:237).

Arap yazısı, bilindiği gibi, sağdan sola doğru yazılmaktadır. Bu durum dış dünyadan kalbe yönelişin, çokluktan birliğe doğru gidişin bir temsili olarak yorumlanmıştır (Koç, 2017:153). Başka bir ifadeyle yazının dikey hareketleri, Allah'ın vahdetini/birliğini, yatay hareketi ise Yüce Yaratıcının tezahürlerinin çokluğunu sembolize eder (Nasr, Çev.: A. Demirhan, 2019:41). Arap yazı sisteminde harflerin çoğu kelimenin başına, ortasına ve sonuna gelişine göre yapı değişikliğine uğrar. Harflerin birbirleriyle bitiştiklerinde kazandıkları görünüş zenginliği, aynı kelime veya cümlelerin çeşitli kompozisyonlarla yazılabilme imkânı, sanatta aranılan sonsuzluk ve yenilik kapısını açık tutmuştur (Derman, 1997:427).

İslam, ilahi kelamı yani Kur'an-ı Kerim'i Allah'a yaklaşmanın bir yolu olarak görür. Kur'an Allah'ın iradesinin algılanmasında biricik vasıta; dolayısıyla en yüksek derecede saygıya layıktır. Bu bağlamda onun güzelliğinin ve estetik boyutunun gösterilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Kur'an'ın yazılması başlı başına estetik bir olaydır (Koç, 2017:147).

Kur'an'a duyulan saygı ile birlikte hüsn-i hat hızla yayılmış, Müslümanların hayatının her anında kendini hissettirecek bir yaygınlığa ulaşmıştır. Taş, alçı, ahşap, ev, cami; kısaca çok çeşitli duvar, tavan ve yüzeyde yerini alarak bütün hayata sinmiş ve

asırlar boyunca merkezi bir sanat olmayı sürdürmektedir. Bu sanat Hz. Peygamber’in kalbine inen ilahi kelamın yankısının Müslümanların ruhundaki karşılığıdır. Hat sanatında yazıya geçirilen ayetlerin, yüksek sesle okunan Kur’an’ın kulak için ortaya çıkan ses kadar güzel ve güçlü bir tecrübeyi göze yaşatmak hedef alınmıştır (Koç, 2017:148).

İslam sanatında “istikrar içinde değişme” anlayışı, ön planda tutulmuştur. Bu anlayış “hüsn-ü hat” sanatında belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu sanatta, “dağılma”, “kendi başına buyruk olma” izlenimini verecek hiçbir unsura yer verilmez. Orada bağımlılık ile bağımsızlık arasındaki gerilim yok edilmiştir. Her harf hem müstakildir hem de birliğe, bütünlüğe bağlıdır. (Aydın,2018:316). Nitekim, Hüsn-ü hat, karakterlerin(harflerin) bağımsız biçimlerini bütünü akıcılığıyla bağdaştırır. (Burckhardt, Çev.: T. Koç, 2019:80).

Kur’an’ın vahiy eseri olan sözlerine görünür bir şekil vermesinden dolayı hat sanatı İslam medeniyetinin en gözde sanatı olarak telakki edilir (Leaman, 2019:88; Burckhardt, Çev.: T. Koç, 2019:80). Celi, sülüs, divani, ta’lik, nesih, reyhani, rika, muhakkak ve tevki gibi çeşitli yazı türleri vardır. Müslümanlar Kur’an harflerini ayetlerin anlam bütünlüğünü de dikkate alarak en güzel şekilde yazıya geçirmeye çalışmışlardır. Farklı mimari eserlerde çeşitli üslup ve boyutlarda kullanılmış olan yazılar mükemmel ve etkileyici nitelikte olmakla birlikte, bunların salt tezyini bir unsur olmaktan çok daha önemlisi temsili anlamları vardır. Nihai olarak bu yazılar açık bir şekilde anlamlar taşırlar. İslam yayılmasıyla birlikte söz, düşüncenin biricik aracı haline gelmiş ve Kelam’ın kutsallığı, bütünüyle İslam’a özgü temsili anlamların taşıyıcısı olan hat sanatının doğmasına sebep olmuştur. Hat sanatıyla beraber manalar surete bürünür (Koç, 2017:149-151).

Hat sanatında, harfler sonu gelmeyecekmiş gibi mütemadiyen uzayan bir hareketlilik sergiler ve harfler çeşitli biçimlere bürünerek sayfa üzerinde ilerler. Öyle ki, biz burada adeta süreklilik ve sonsuzluk tecrübesini tanımaya başlarız ve bu durum bizde Allah’ın ezeli ve ebedi olduğu düşüncesini hatırlatır. Bu bağlamda birçok hat örneğinde ana motifin bitki olması da hayatın kutsallığını ve Allah’ın insanlara olan lütuf ve keremini ifade eder. Son olarak, geometrik şekiller, sonsuz, yüce ve her şeyden münezzeh olan bir uluhiyyet anlayışını temsil etmeye çalışır (Koç, 2017:153).

Camilerin iç duvarlarını taçlandıran ve mihrabı bir şerit gibi kuşatan, özellikle yazma Mushaflarda harikulade ve göz alıcı örnekleriyle karşılaştığımız hat yazıları inananlara hem anlamları hem estetik görünüşleriyle Kur’an sözlerinin görsel düzeydeki dalgalanışını hatırlatır (Koç, 2017:153). Kur’an’daki her bir harf kendine özgü bir anlamı kapsar ve hat sanatıyla beraber görünüm kazanır. Bu bağlamda İslam sanatında hüsn-ü hat Müslümanların manevi ve estetik boyutuyla her zaman önem verdikleri bir alan olmuştur.

Şunu da belirtmeliyiz ki, yüzyıllardır Müslümanlar, yalnızca geleneksel kültürün bir işareti olan iyi bir el yazısı oluşturmak için değil, aynı zamanda ruhu disipline etmek için de hat sanatıyla uğraşmışlardır. Tüm Müslümanların kalp ve ruhları, geleneksel İslam toplumunda inanların hayatlarını çevreleyen ve güzelliklerini Kur’an sayfalarında, camilerin ve diğer mimari yapıların duvarlarında, günlük hayatta kullanılan nesneler üzerinde açığa çıkaran hat sanatı biçimlerinin görkem, uyum, ritim ve akışkanlığıyla tazelenir. İslam’ın merkezi kutsal sanatı olarak hat sanatı, İslam vahyinin hakikatten bir hediyesidir (Nasr, Çev.: A. Demirhan, 2019:52). Bu bağlamda hat sanatı farklı coğrafyalarda çok zengin yazılış biçimleriyle İslam medeniyetini temsil eder.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslami tecrübelerin belki de en saf ve en deruni bir ifade tarzı olan hat sanatının yanında, tezhip ve mimari şaheserlerimiz ile bunlarda

kullanılan tezyinat, her zaman için İslam'ın sessiz, fakat vakur tebliğcileri olmuştur. Bunun en güzel iki misali halen bu görevlerini büyük bir haşmet ve huşu ile devam ettiren İstanbul'daki Sultanahmet Camii ile Kurtuba'daki Ulu Cami'dir. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, taş, tuğla, mermer gibi güya cansız malzemelerden meydana gelen bu eserler, bunlara ruh veren dini, felsefi ve estetik değerler neticesinde eriştikleri yüksek sanat sayesinde günümüzde hiçbir kimsenin ve devletin yapamadığı güler yüzlü tebliği yalnız başlarına yapmaktadırlar (Çam, 2019:24).

5.3.2. Tezhip

Hüsn-ü hat sanatının bütünleyici bir parçası olan tezhip sanatına da değinmemiz bizim için yararlı olacaktır.

Tezhip, Arapça zehep (altın) sözcüğünden türetilmiştir. Altın suyu veya yaldızla süsleme anlamına gelen tezhip, kitap sanatları içinde en ön sırada yer alan bir sanattır. Bu sanatı icra eden kimseye de müzehhip denilmektedir. Tezhip, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere, genellikle el yazması eserlerde, hüsn-ü hat levhalarında, tuğra, ferman ve hilye-i şeriflerde altın yaldız ve boya ile yapılan bezeme sanatıdır. Sadece altınla yapılan tezhip işlerine ise halkari denilmektedir (Can ve Gün, 2015:137).

Hat sanatıyla yazılmış olan Mushafların hepsi tezhiplidir. Kur'an tezhibi, ruhun Allah'a yönelişini "billurlaştırın" bir sanat olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, tezhip kutsal metnin okunmasından ortaya çıkan manevi enerjinin görselleşmesini mümkün kılar. Asıl olan metin sayfanın ortasında yer alırken tezhip, genellikle Kur'an-ı Kerim ayetlerini çevreleyen bir hale gibi ve metnin güzelliğini ve yüceliğini taçlandıran bir işlev görür. Nitekim kutsal sanatın genel fonksiyonu insanı ilahi hazrete ileten bir araç olmaktan başka bir şey değildir. Müslüman sanatçı bu fonksiyonu ilahi hazretin görüntülerin aldatici hapishanesinden kurtarılması olarak görür. İslam'ın bütün merkezi sanatlarında canlı varlık tasvirlerinin neredeyse hiç bulunmaması da bu anlayışa dayanır. İslam, uluhiyyeti tehdit etmenin, bir mekâna yerleştirmenin veya herhangi bir şekilde sınırlandırmanın özellikle karşısındadır. İşte bu duyarlılığa dayanan tezhip sanatı, bizi görsel veya duyuşal olandan ayırarak oradaki "ilahi yüz"le buluşmamızı sağlamayı amaç edinmiş bir sanattır (Koç, 2017:155; Nasr, Çev.: A. Demirhan, 2019:44-45)

Tezhip sanatının amacı, Kur'an'ın nazımının derin boyutunu hatırlatmaktır. Tezhipte kullanılan renkler de aynı amaca hizmet eder ve altın ve mavi renkler temel unsur olarak kullanılır. Mavi sonsuzluk rengidir ve rahmeti çağrıştırır. Altın ise tıpkı güneş gibi özgür kılar (Koç, 2017:156)

İslam estetiğinin pratik yansımalarını mükemmel bir şekilde el yazısıyla yazılmış olan Mushaflara ve yapılan tezhiplere baktığımızda çok net bir şekilde görmekteyiz.

5.3.3. Arabesk

Geniş anlamda arabesk, stilize edilmiş bitki şekilleriyle yapılan süslemeyi ve katı geometrik ölçülerle yapılan girift tezyinatı ifade etmektedir (Burckhardt, Çev.: T. Koç, 2019:91). Bu anlamda İslami tezyinin bir parçası olan arabesk sanatının geometrik örüntü örneklerinde çiçek süslemesine vurgu yapılır. Arabesk sanatı soyut bir sanattır ve sonsuz olanı hatırlatmayı amaç edinir.

Bitki şekilleriyle yapılan arabesk, sarmaş dolaş yaprakları ve birbirine sarılarak uzanıp giden dallarıyla dalgalı ve sarmal şekiller içinde üsluba sokulmaya tabii olarak

uygun düşen asma imajından alınmıştır. Bununla birlikte, arabeskin çok çeşitli bitki şekillerini bir araya getirdiği de açıkça görülür (Burckhardt, Çev.: T. Koç, 2019:92).

Mimari tezyinatta arabesk sık sık hüsn-ü hat ile izdivaç eder. Bu türün en başarılı buluşmalarından biri uzun bacakları ve aralıksız bir akış halinde sarmaş dolaş uzayan asma dallarıyla Kufi yazıyla gerçekleşir. Yazı ile stilize edilmiş bitkilerin bir araya getirilmesi, Tasavvufta çok iyi bilinen bir sembol olan 'alem kitabı' ile 'alem ağacı' arasında bulunan analojiyi çağırıştırır. Bunlardan ilki Kur'an'dan elde edildiği halde, ikincisi Asya'daki çeşitli geleneklerde yaygın olarak bulunan bir inançtır. Alem hem vahyedilmiş bir kitap hem de dal ve yaprakları bir tek gövdeden serpilip gelişen bir ağaçtır. Vahyedilmiş kitabın harfleri ağacın yapraklarını andırır ve tıpkı yaprakların dallara ve nihayet gövdeye bağlandığı gibi, ayı şekilde harfler de kelimelere sonra cümlelere ve en sonunda da kitabın tek ve topyekün hakikatine bağlanır (Burckhardt, Çev.: T. Koç, 2019:91).

Birlikte çokluğu, çoklukta birliği ortaya koymada en başarılı olan sanat, arabesktir. Bu sanatta mantık, ritim, matematik nispet, melodi gibi nitelikler hep bir arada bulunmaktadır. Arabesk, bir müslüman sanatkarın denge sevgisini gösterdiği kadar fikri uyanıklığını da göstermektedir (Aydın, 2018:317).

Arabesk sanatındaki, yıldız kümelerini andıran, adeta sonsuz merkezli, başlangıç ve bitiş noktaları belirsiz grift çizgiler oldukça etkileyicidir. Bu sanatta çizgiler zikzaklar çizerek ve birbirine geçerek bir düzen içinde ritmik ve ahenkli bir örüntü oluşturur. Arabesk sanatındaki çizgilerin ahengi insana kâinatın düzenini hatırlatır (Koç, 2017:167). Ayrıca, arabesk, insanda kâinatın düzenleyicisi olarak Allah'ın ezeli ve ebedi olduğu duygusunu oluşturan en etkili sanatlardan biridir (Yetkin, 1952:46).

5.3.4. Minyatür

Minyatür, kendine has boyama tekniği ve anlatım dili ile çok ince işlenmiş, küçük boyutlu resimler ve bu tür resim sanatının adıdır. *Minyatür* kelimesi Ortaçağ Avrupa'sında el yazması eserlerin bölüm başlarındaki ilk harfin etrafına kırmızı, turuncu olarak yapılan *miniatura* adlı süslemeden gelmektedir. Ancak zamanla *minor* (küçük) kelimesinin etkisinde kalarak küçük resim anlamını taşımaya başlamıştır. İslam sanatında minyatüre *tasvir*, minyatür sanatçısına da *musavvir* veya *nakkaş* denmiştir. Metni açıklamak amacıyla kitap sayfalarına veya bir albüm içinde toplanmak için tek yaprak halinde suluboya ve altın, gümüş yaldızla yapılan minyatürler, ışık-gölge oyunları ile derinlik duygusu kazandırılmayan küçük boyutlu resimlerdir. (İslam Ansiklopedisi, 03.10.2021:<https://islamansiklopedisi.org.tr/minyatur>) Minyatür daha çok kâğıt, fildişi ve benzeri maddeler üzerine yapılmaktadır. Çizgileri çizmek ve ince ayrıntıları işlemek için yavru kedilerin tüylerinden yapılan ve tüy kalem denilen çok ince fırçalar kullanılmaktadır (Can ve Gün, 2021:276).

İslam'a göre, bu dünya hayalden başka bir şey değildir; gaye diğer dünyaya hazırlanmaktır. Dinin şartlarını yerine getiren ve huzura kavuşan nakkaşın hedefi dünya ötelerinden derlenmiş hissini veren parlak, güler yüzlü renklerle özlediği ebedi dünyanın doyum olmaz tadını sezdirmektir. Bu nedenle nakkaş, ölümlü dünyayı hatırlatan gölge, derinlik, hacim gibi görünüş unsurları sanatında yansıtmamıştır. Derinliği hayal olduğu, gölgeyi renge karartı verdiği, hacmi cismaniliği yaklaştırdığı için fırçasının kıllarından uzak tutar. Gece vakti geçen bir olayın gündüz ışığında gibi geçmesi, geceye birkaç yıldızla işaret edilmesi, rengi karartmamak; eşyanın görünürdeki renkleri ile gösterilmemesi, insanı bu yalancı dünyadan uzaklaştırmak içindir. Bu

bağlamda, Müslüman nakkaş, gözlerini dış gerçeğe kapayarak, şekil vermek istediği iç gerçeğe açmak ister ve sanatını bu doğrultuda gerçekleştirir (Yetkin, 1953:33-34).

Türk İslam minyatürleri genellikle diğer bir kitap süsleme sanatı olan tezhipte birlikte görülmektedir. Önemli şahsiyetler ve olaylar, dini konular ve hayata ilişkin diğer olgular minyatürlerde işlenen konulardandır. Minyatür İslam sanatında önemli bir yer edinmiştir. İslam dünyasında tasvire yönelmiş tepkinin kısmen minyatürü geliştirdiği ve bu resim anlayışının yazı sanatıyla birlikte İslam sanatlarındaki tasvir yasağından doğan boşluğu doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Minyatürün perspektif, derinlik, oranlama ve ayrıntı içermeyen, realizmden uzak bir anlayışla yapılmış olması İslam inancını pek rahatsız etmemiş ve minyatür yapımına toleransla bakılmıştır. (Can ve Gün, 2021:277; Yetkin, 1952:47).

Minyatür sanatında çok ince işlemlerle ve çok küçük boyutlarda yapılması dikkat çekicidir. Dinin sanata etkisini minyatür sanatında net bir şekilde görülmektedir. İslam sanatlarında İslam'ın ruhuna uygun olarak bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bu bağlamda resim ve heykele karşı gösterilen ihtiyatlı duruş, minyatür sanatının doğup yeşermesine ve önemli bir sanat dalı haline gelmesine yol açmıştır.

6. SONUÇ

Estetik ve güzellik, geçmişten günümüze üzerinde durulan ve tartışılan en önemli konulardan biridir. Estetiğin konusu olarak güzel, felsefenin değer alanı içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada din felsefesi ekseninde Kur'an'ın estetik örgüsü değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Estetiğin mahiyeti ve ilgili kavramlar üzerinde durulmuştur. Din-estetik ilişkisi ele alınıp İslam estetiğinin mahiyeti incelenmiştir. Kur'an'ın estetik örgüsünün teorik ve pratik yansımaları açıklanmıştır. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'in bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesi ve hakikatin doğru anlaşılabilmesi için onun muhtevasının estetik boyutunun da iyi kavranması gerekmektedir.

Araştırmalarımıza göre, Grekçe bir kavram olan estetiği felsefi anlamda sistemleştiren kişi Baumgarten'dir. Estetiğin bu dönemde güzel üzerine düşünme ve duysal bilginin bilimi olarak tanımlandığı görülmektedir. Baumgarten güzelliği bir bilgi alanı olarak ele almıştır. Çalışmamızda estetik konusunda hatırı sayılır düşünürlerden birisinin de Kant olduğu tespit edilmiştir.

Estetiğin konusu olarak güzel hakkında söz söylemiş ilk düşünürün Pythagoras olarak kabul edilmektedir. Ancak onun düşünceleri sistemli bir şekilde ortaya konulmamıştır. "Güzel nedir?" sorusuna sistemli bir şekilde cevap veren ve onu felsefi olarak değerlendiren ilk kişi ise Platon olmuştur.

Filozoflar, estetik ve güzel hakkında çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Birtakım filozoflar, güzelliği ide ile açıklayıp hakikat ile de bağlantılı olduğunu savunmuştur. Bazı düşünürler ise, güzelliği düzen, simetri, ölçü gibi kavramlarla açıklamış ve maddeci bir estetik anlayışı ortaya koymuştur. Ancak, salt madde ile açıklanan güzellik ve estetik anlayış, İslam estetiği için yetersizdir. Çünkü, İslam estetiği salt duyulara hitap etmez; aynı zamanda görünenin ardındaki görünmeyen Mutlak Hakikat'e seslenir. Çalışmamız neticesinde, İslam düşüncesinin görünenden görünmeyene geçmeyi delil olarak kabul ettiği anlaşılmıştır. Aslında, görünmeyen hakikate ulaşabilmek için İslam estetiğinde görsel süs ve işlemler bizim için bir tefekkür nesnesi olmaktadır.

Çalışmamız süresince elde ettiğimiz veriler ve ulaştığımız sonuçlardan hareketle İslam sanat ve estetiğinde temel kaynağın Kur'an-ı Kerim olduğunu söylemek mümkündür. Zira, İslam sanatı, İslam kültür ve medeniyetinin bir meyvesidir. İslam sanatı salt bir taklit değildir. Sanatçı, sanatını ortaya koyarken fizik ve metafizik prensipleri bir bütün içerisinde yansıtır. Bu bağlamda sanatçı, bir eser ortaya koyarken onu yoktan var etmez. Düşünceleri ve duygularıyla harmanladığı eserini yepyeni bir form içerisinde ortaya koyar.

İslam sanat ve estetiğinin birtakım temel ilkeleri vardır. Bunlardan belli başlı olanları, tevhid ve tenzih, ihsan, temsil ve üsluplaştırma olarak sıralanabilir. Tevhid ve tenzih ilkesi İslam sanatının odak noktasını oluşturmaktadır. Tevhid, Allah'ın sonradan yaratılan mümkün varlıklardan ontolojik olarak ayrı olduğunu belirten en temel ilkedir. İslam sanatının soyuta yönelmesinin sebebi de tevhid ilkesiyle ilintili olarak açıklanmaktadır. Bu anlamda, çalışmamızda, İslam estetiğinin Batı kaynaklı estetiklerden farklı bir mahiyete sahip olduğu tespit edilmiştir. Çünkü İslam sanatçısı Batı'nın güzellik anlayışındaki gibi salt maddede yani görünende takılı kalmaz ve görünenin ardındaki Mutlak hakikate ulaşmak ister. Zira İslam sanatında, güzellik Aşkın olanı hatırlatıcı bir vasıta. Bu bağlamda İslam sanatları incelendiğinde, fizikötesi hakikati hatırlatıcı sanatsal formlar ortaya koyulduğu görülmüştür.

Kur'an-ı Kerim'de güzellik varoluşumuzun her yanında bulunması gereken bir niteliktir. Çünkü Allah, bizlere, çeşitli ayetlerde her işimizi güzel yapmamız gerektiğini

bildirmiş ve ihsanı farz kılmıştır. Kur'an-ı Kerim'e göre, varlığın güzelliği Allah'ın Cemal sıfatının tecellisi nedeniyledir. Bu bağlamda İslam filozofları da güzelliği açıklarken varlığı mümkün ve zorunlu olarak ikiye ayırmıştır. Zorunlu Varlık olan Yüce Allah Mutlak Güzeldir; güzelliği kendindendir. Mümkün varlık olarak adlandırdığımız yaratılmış olan her şey güzelliğini Cemal olan Allah'tan almaktadır. İnsan etrafına estetik bir tavırla baktığında Allah'ın her şeyi harikulade güzellikte yarattığını fark edecektir. Çünkü İslam sanatçısına göre, sanat sadece insani bir faaliyet değildir; aynı zamanda varlığı anlamamanın ve varoluşumuzu anlamlandırmanın ve değerli kılmanın bir yoludur.

Araştırmamızda, Kur'an'ın güzelliği bir yaşam biçimi olarak ele aldığı tespit edilmiştir. Bu anlamda, İslam estetiğinin hayata dönük olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an, güzelliklerin gerek inanç boyutunda gerekse ahlaki olarak, hayata yansıtılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü, Kur'an insanın hayatının her alanında ihsan üzere hareket etmesini istemektedir. Bu bağlamda Kur'an salt teori de kalmayıp bir davranış estetiği de ortaya koymaktadır. Çünkü güzel beraberinde nitelikli bir ahlakı da taşımaktadır.

İnsanın güzel ve sanatla iç içe olması onu birçok yönden geliştirir ve zenginleştirir. Maddiyatın maneviyattan üstün tutulduğu günümüz dünyasında sanat ve estetik, insana huzuru ve kendi benliğini bulacağı bir liman olmaktadır. Bulunduğu ortamdaki güzellikleri, ahengi ve düzeni fark eden insan kendi içinde bir aydınlanma yaşamakta ve böylelikle insana varoluşunu anlamlandırma açısından kendisine yeni pencereler açılmaktadır. Bu bağlamda sanat karşısında insan hoşgörü ve sevgiyi ruhunda hisseder ve hayata bakışı değişir. Nitekim, insan açısından güzel, aynı zamanda iyi, doğru ve faydalıdır.

Araştırmalarımıza göre, düşünürler, güzel ile iyi, doğru, faydalı gibi kavramlar arasında bir ilişki olup olmadığı konusunda birçok fikir ileri sürmüşlerdir. Kant gibi bazı filozoflar, güzeli çıkar ve menfaat içermeyen bir faaliyet olarak tanımlamış ve güzeli iyi, doğru ve faydalıdan ayırmışlardır. Ancak, çalışmamızda görüldü ki, Kur'an-ı Kerim'e göre güzel aynı zamanda iyi ve doğrudur. Aynı zamanda güzel insana fayda da sağlar. Çünkü estetik ve güzel sadece zihnimizde değil, pratik hayatımızda da yer edinir. Bu bakımdan beşerî tecrübenin bütününe kapsayan İslam estetiği, insanı birçok yönden tamamlar. Çünkü estetik ve güzellik benliğimizi tamamlayan unsurlardan biridir. Ayrıca, İslam estetiğinin hayatımızın her alanında teorik ve pratik yansımaları vardır. İnsan, sanat aracılığıyla insan-ı kâmil olma yolunda bir adım atmış olur. Bu anlamda, insan-ı kâmil olmak için, iyi ahlak, analitik düşünce ve estetik zevk gereklidir.

Çalışmamızda, Kur'an'da hüsn, cemal, ziynet gibi birçok estetik kavramın kullanıldığı tespit edilmiştir. Kur'an'daki bu terimler incelendiğinde anlaşılıyor ki, güzellik, maddi ve manevi olarak farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Kur'an'ın teorik olarak estetik örgüsünün ortaya konması açısından bu kavramlar çok önemlidir. Çünkü, Kur'an-ı Kerim estetik ve güzelliği çeşitli boyutlarıyla ve bu kavramlar aracılığıyla anlatmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda ele aldığımız estetik ile ilgili kelimeler bazen toplumsal, bazen ahlaki, bazen de duygusal güzelliği ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca Kur'an'da farklı boyutlarıyla güzelliğe işaret etmek için kullanılan bu kavramlar, birçok sanatın biçim ve formuna etki etmiştir. Dolayısıyla, çalışmamızda, Kur'an'daki estetik çizgilerin sanatsal faaliyetlere zemin hazırladığı görülmüştür.

Kur'an'ı incelediğimizde, güzellik konusunda birtakım ilkelere işaret edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'daki birçok ayette, Allah'ın yaratışındaki estetik ve manevi bütünlüğe, ölçü ve uyuma ve gayeliliğe vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Kur'an'daki estetik örgünün farklı bir paradigmasını oluşturan güzellik konusunu

incelerken bu ilkeler dikkat çekmektedir. Kur'anı Kerim'de, estetik ve sanat için önemli görülen “*estetik ve manevi tamlik*” ilkesi, Allah'ın yaratışındaki kusursuzluğu göstermektedir. Ayrıca, birçok ayette güzelliğin niteliği olarak ölçü ve uyuma çokça vurgu yapılmıştır. İnsanı en güzel biçimde yaratan Allah, ona ölçülü ve uyumlu bir şekil vermiştir. Her şey estetik bir gaye güdülerek bir ölçü ve uyum üzere yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim, bu ayetlerde evrenin yaratışındaki estetik paradigmalara değinilmiş, her şeyin estetik açıdan belirli bir nizam içinde var olduğu ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre varlık aynı zamanda bir gaye üzere yaratılmıştır. Bahsettiğimiz bu nitelikler, bir sanat eserinde olması gereken özelliklere de işaret etmektedir.

Kur'an semantiğinde yer alan ve güzelliğe işaret eden ahsen-i takvim, ölçü, ahenk, ta'dil gibi anahtar kelimeler, sanat ve estetik olgusuna ontolojik bir boyut katmaktadır. Kur'an'daki bu sözcükler, insanın ve evrenin tam bir denge ve uyum halinde yaratıldığını ifade ederken bizi Mutlak Varlık'a yönlendirmektedir. Böylece, Kur'an bize örneklemeler sunarken yeni içerik form ve terkipler ortaya koymamızı istemektedir. Çünkü araştırmalarımız neticesinde anlaşıyor ki, en temel kaynağımız olan Kur'an'a göre, güzellik duygusu fitridir ve Allah insana ruhundan üflemiştir. Bu anlamda her şeyi harikulade güzellikte yaratan Allah, insanın da güzel yaşamasını istemektedir.

Yukarıdaki değerlendirmeleri de göz önünde bulundurarak sonuç olarak çalışmamızda, medeniyetimizin görsel ve işitsel her alanındaki estetik tezahürlerinin İslam'ın temel ilkeleriyle iç içe olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu bağlamda hayatımızın her alanında etkin olan Kur'an, gerek muhtevasıyla gerekse dil yapısıyla bizlere zengin bir estetik bakış açısı sumaktadır. Kur'an'ın bu yapısı ve estetik örgüsü, okuyanları ve dinleyenleri derinden etkilemektedir. Kur'an'daki bu güzellik birçok sanatçı için de ilham kaynağı olmuştur. Kur'an'ın yazılması, okunması, süslenmesi gibi faaliyetler hat, tezhip, minyatür ve arabesk gibi sanatların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Kısacası, Kur'an teorik ve pratik olmak üzere varoluşun her boyutunda etkili olmuştur.

KAYNAKLAR

- ALBAYRAK, M., 2021. “*Sanat ve Estetik Kavramlarının Tarihsel Serüveni*”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sanat Özel Sayısı, 1 (294/295/296), İstanbul, ss. 141-174.
- ALTINTAŞ, H., 1998. “*Kur’an ve Estetik*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 38 (1), Ankara, ss. 53-90.
- ALTINTAŞ, R., 2002. İslam Düşüncesinde Tevhit ve Estetik İlişkisi, Pınar Yayınları, İstanbul, 327s.
- AYDIN, M., S., 1996. “*Sanatçı Toplum ve Ahlak Önünde Ayrıcalıklı Bir İnsan Değildir*” Üzerine Röportaj, İzlenim Dergisi, (32), ss. 73-76.
- AYDIN, M., S., 2018. Din Felsefesi, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 364s.
- AYVAZOĞLU, B., 1990. Estetik. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 1, Risale Yayınları, İstanbul, ss. 472-476.
- _____, 1992. Nurettin Topçu’nun Sanat Felsefesi, Nurettin Topçuya Armağan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 216s.
- _____, 2000. TDV İslam Ansiklopedisi, “İlmü’l Cemal Md.”, 22, ss. 146-148.
- BAĞLI, M., 2010. Modernizme Direnen Estetik, Kapı Yayınları, İstanbul, 198s.
- BENGİSU, H., 2007. “*Estetik Yaşam*”, 38. İcas Bildirileri, Ankara, ss. 99-106.
- BOLAY, S., H., 2004. Felsefeye Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara, 452s.
- BOZKURT, N., 2014. Sanat ve Estetik Kuramları, Sentez Yayıncılık, Ankara, 344s.
- BURCKHARDT, T., 2019. İslam Sanatı Dil ve Anlam, Çev.: T. Koç, Klasik Yayınları, İstanbul, 287s.
- CAN, Y. ve GÜN, R., 2015. İslam Sanatına Giriş, Dem Yayınları, İstanbul, 184s.
- _____, 2021. Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 416s.
- CANSEVER, T., 1996. “*Kutsal Sanat Bize Ne Söyler?*”, İzlenim Dergisi, (32), İstanbul, ss. 40-41.
- CEVİZCİ, A., 2005. Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1816s.
- _____, 2007. Felsefeye Giriş, Sentez Yayınları, Bursa, 408s.
- ÇALIŞKAN, A., 1998. “*İslam Estetiği Üzerine Bir Deneme*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10 (10), ss. 323-350.
- ÇAM, N., 1994. “*İslam’ın Sanata ve Mimariye Bakışı*”, Vakıflar Dergisi, (24), ss. 273-290.
- _____, 2019. İslamda Sanat Sanatta İslam, Akçağ Yayınları, Ankara, 262s.
- ÇETİN, E., 2020. “*Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Öne Çıkan Varoluşsal Temalar*”, Turkish Studies - Religion, 15 (3), ss. 297-322.
- _____, 2021. “*Günümüz Dünyasında Din Felsefesinin Yeri ve Önemi*”, Turkish Studies - Religion, 16 (1), ss. 1-15.
- ÇETİNTAŞ, İ., 2014. İslam Düşüncesinde Değerler Metafiziği, Elis Yayınları, Ankara, 207s.
- ÇEVİRİCİ, S., 2021. “*Modern Sanat ve Temsil*”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sanat Özel Sayısı, 1 (294/295/296), İstanbul, ss. 733-747.
- DERMAN, U., 1997. TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), “Hat Md.” 16, ss. 427.
- DOKO, E., 2021. “*Fizikteki Güzellik Ve Anlamı Dirac İlkesi: Fiziğin Gizli Silahı Olarak Güzellik*”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sanat Özel Sayısı, 2 (294/295/296), İstanbul, ss. 1444-1453.

- DÖLEK, A., 1996. “İslam Estetiği Nasıl Mümkündür?”, İzlenim Dergisi, (32), İstanbul, ss.34-35.
- ECE, H., K., 2020. Kur’an’da Güzellik ve Zinet Kavramı, Çıra Yayınları, İstanbul, 309s.
- EL-ISFEHANİ, R., 2020. Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü, Çev.: M. Yıldız, Çıra Yayınları, İstanbul, 1064s.
- ERTÜK, N., 2015. “A.G. Baumgarten’da Duyusal Bilginin Bilimi Olarak Estetik”, Ulakbilge, 4, ss. 117-129.
- FARABİ, 2021. Medinetü’l Fazıla, Çev.: B. Güneş, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 128s.
- FARABİ, 2012. Siyasetü’l-Medeniyye veya Mebadi’ül-Mevcudat, Çev.: M. S. Aydın, A. Şener, M. R. Ayas, Büyüyen Ay Yayınları, 136s.
- GECE, Ş., 2021. “Felsefe Ve Sanatın Ahenksel Birleşimi: Soyut Sanat Ve Felsefe İlişkisi”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sanat Özel Sayısı, 2 (294/295/296) İstanbul, ss. 749-753.
- GEDİK, A., 2017. “Kur’an’ın Estetik Tebliği: Kubbetü’s Sahra’nın Osmanlı Dönemi Yazı Kuşakları ve Ayet Kitabeleri”, Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat Sempozyum Bildiri Metinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss. 237-250.
- GÜNDÜZÖZ, S., 2009. “İslâm ve Estetik”, Diyanet Aylık Dergi, Ankara, (218) ss. 46-50.
- IŞIK, A., 2013. Din ve Estetik Felsefi Bir İnceleme, Ötüken Yayınları, İstanbul, 365s.
- _____, 2018. “Din ve Sanat İlişkisi”, Din Felsefesi, Ed.: Recep Kılıç, Mehmet Sait Reçber, Grafiker Yayınları, ss. 391-417.
- İNAM, A., 1996. “Hayattaki Sanat, Sanattaki Hayat”, İzlenim Dergisi, (32), İstanbul, s.6.
- KARADENİZ, M., U., 2021. İslam Sanatlarında Estetik, Ketebe Yayınları, İstanbul, 257s.
- KARAKUŞ, M., 2019. “Din, Sanat ve Estetik İlişkisi”, Din Felsefesi, Ed: Rıfat Atay, Lisans Yayınları, İstanbul, ss. 311-336.
- KARAMAN, H., 1996. “Kur’an’da Güzellik”, İzlenim Dergisi, (32), İstanbul, ss. 9-10.
- KEENY, A., 2017. Modern Dünyada Felsefe, Çev.: B. Doğan, Küre Yayınları 4, İstanbul, 332s.
- KILIÇ, S., 2014. “Sanat ve Estetiğin Dini/İslami Temelleri”, 6. Dini Yayınlar Kongresi-İslam, Sanat ve Estetik-, İstanbul, ss. 35-74.
- _____, 2021. “Kur’an’ın Semantik Dünyasından Estetik Ve Sanata Dair Esinler”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sanat Özel Sayısı, 1(294/295/296), İstanbul, ss. 436-452.
- KOÇ, T., 2017. İslam Estetiği, İsam Yayınları, İstanbul, 222s.
- _____, 2016. Zamanın Gözleri: Sanat, Dil, Hakikat, İz Yayıncılık, İstanbul, 200s.
- KUR’AN-I KERİM VE AÇIKLAMALI MEALİ, Haz. Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kafı Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016.
- LEAMAN, O., 2019. İslam Estetiğine Giriş, Küre Yayınları, İstanbul, 279s.
- MUTLUEL, O., 2016. Kuran ve Estetik, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 232s.
- _____, 2012. “İslam Estetiğine Genel Bir Yaklaşım”, Akademik Araştırmalar

- Dergisi, 12 (52), ss. 35-54.
- _____, 2021. “Kur’an’da Güzellik Kavramının Ontolojik Temellendirmesi”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sanat Özel Sayısı, 2, (294/295/296), ss. 1415-1426.
- NASR, H., N., 2019. İslam Sanatı ve Maneviyatı, Çev.: A. Demirhan, İnsan Yayınları, İstanbul, 276s.
- NERİMANOĞLU, K., V., 2017. “Kur’an-ı Kerim Bağlamında Dil Ve Estetik”, Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi, 4(12), ss. 156-184.
- ÖZDEN, H., Ö., 2001. “Platon ve Aristoteles’in Estetik Anlayışları”, Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları, 3 (5-6), ss. 33-44.
- PLATON, 2021. Şölen, 211 a, Çev.: A. Erhat, S. Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, 105s.
- SENA, C., 1972. Estetik, Sanat ve Güzelliğin Felsefesi, Remzi Kitabevi, 288s.
- ŞAHİN, N., 2011. “Gazali’de Etik-Estetik İlişkisi”, Diyanet İlmi Dergi, 4 (3), ss. 93-114.
- _____, 2014. “Gazali’de Bir Değer Olarak Estetik (Güzellik)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Modern Çağ ve Gazali Sempozyumu, Isparta, ss. 163-180.
- TAŞKENT, A., 2013. “Estetik ve Etik Değerler Bütünlüğü”, 6. Dini Yayınlar Kongresi-İslam, Sanat ve Estetik-, İstanbul, ss. 111-118.
- TAŞKENT, A., 2018. Güzelin Peşinde, Klasik Yayınları, İstanbul, 304s.
- TEKEL, A., 2015. “Estetik Yargı ve Estetik Yargıyı Etkileyen Faktörler”, Sanat ve Tasarım Dergisi, (16), ss. 149-157.
- TİMUÇİN, A., 2017. Estetik, Bulut Yayınları, İstanbul, 239s.
- TOKAT, L., 2018. “Din, Estetik, Sanat”, Din Felsefesi, Bilay Yayınları, Ed.: Latif Tokat, Ankara, ss. 333-349.
- _____, 2015. “Varoluşun Estetik Boyutu ve Din”, İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul, ss. 123-144.
- _____, 2005. “Sanat Kutsalın İfşası mıdır? ”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005/2, sayı:29, ss.137-163.
- TOPALOĞLU, B., 1995. TDV İslam Ansiklopedisi, Esmâ-i Hüsnâ Md., 11, s.404.
- TOZLU, N., 2021. “İslam Sanatlarının Dayandığı Dünya Görüşü veya Felsefe Açısından Sanat”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sanat Özel Sayısı, 2 (294/295/296), İstanbul, ss. 1397-1414.
- TUNALI, İ., 1983. Grek Estetik’i, Remzi Kitabevi, İstanbul, 163s.
- _____, 1984. Sanat Ontolojisi, Sosyal Yayınları, İstanbul, 208s.
- _____, 1989. Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 424s.
- TURGAY, N., 2000. “Kuran’a Göre Estetik Ve Güzeli Sanatlar”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, ss. 171-180.
- YARAN, C. S., 2009. “Lale Delili: Estetikten Etiğe ve Metafiziğe”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9 (2), ss. 23-36.
- _____, 2017. Din Felsefesine Giriş, Dem yayınları, İstanbul, 188s.
- _____, 2020. Sanat Ahlakı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 234s.
- YAKIT, İ., 1998. “Mevlana’da Estetik”, 9. Milli Mevlana Kongresi, ss. 63-73.
- _____, 2002. “Mevlana’da Sanat”, 10. Milli Mevlana Kongresi, (1), ss. 51-59.
- YETKİN, S. K., 1952. “İslam Sanatının Mahiyeti”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), ss. 44-47.
- _____, 1953. “İslam Minyatürünün Estetiği”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(1), ss. 33-40.
- YILDIRIM, M., 2010. “Kur’an Sanatı ve Estetiği Üzerine”, İSTEM: İslâm San’at,

Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 8 (16), ss. 161-179.

ZİSS, A., 2016. Estetik, Çev.: Y. Şahan, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 198s.

<https://www.aymavisi.org/felsefe/Sanat%20Felsefesi%20-%20Ahmet%20Arslan.html>
saat:09:35 tarih:16.10.2021.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Ayşenur GÜLEK
Doğum Yeri ve Tarihi : Kocaeli / 10.03.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Sımsıkı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bilimleri Anabilim Dalı, Din Felsefesi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Marmara Eğitim Kurumları

İletişim

E-Posta Adresi : aysegu@icloud.com
Tel. : 0532 444 1111

Tarih : 29.12.2021